

ВАЗОРАТИ ТАЪЛИМИ ХАЛҚИ РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

ҒОЯИ ИСТИҚЛОЛИ МИЛЛӢ ВА АСОСҲОИ МАЪНАВИЯТ

СИНФИ **8**

Нашри 5-уми пуррашуда ва такмилёфта

*Маркази илмӣ-амалии ғоя ва мафкураи миллӣ
ба нашр тавсия кардааст*

ТОШКАНД «МА’НАВИЯТ» 2015

УЎК 32.019.5(075)=222.8
КБК 66.3(5Ў)я721+74.200.50
F 80

**Р. ҚҶЧҚОРОВ, М. ҚАРШИБОЕВ,
С. НИШОНОВА, О. МУСУРМОНОВА**

Ин китоби дарси, ки барои синфҳои 8-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ пешбини шудааст, дар асоси китобҳои «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch», «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida»-и Президент Ислоҳ Қаримов такмил дода шудааст. Дар он дониш ва мафҳумҳои асосии фанни ғояи истиқлоли милли ва асосҳои маънавият дар асоси усул ва талабҳои методи замонави инъикос ёфтаанд.

**УЎК 32.019.5(075)=222.8
КБК 66.3(5Ў)я721+74.200.50**

Т а қ р и з д и ҳ а н д а г о н:

Доктори илмҳои сотсиология **А. Холбеков**
Номзади илмҳои филология **С. Олимов**

F 80 Ғояи истиқлоли милли ва асосҳои маънавият: китоби дарси барои донишомӯзони синфҳои 8-уми мактабҳои таълими миёнаи умумӣ / Р. Қўчқоров, С. Нишноова, О. Мусурмонова, М. Қаршибоев/. Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон. – нашри 5-уми такмилёфта ва пуррашуда. – Т.: «Маънавият», 2015. – 128 с.
Дар сарлавҳа: Вазорати таълими халқи РЎзб.

ISBN 978-9943-04-154-7

АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ:

– дар хотир доред

– бодикқат хонед

– доништа гиред

– савол ва супоришҳо

– калимаҳои асоси

– эҷодкорона фикр кунед

**Аз ҳисоби маблағҳои Бунёди мақсадноки китоби
республика чоп карда шуд.**

ISBN 978-9943-04-154-7

© Р. Қўчқоров ва диг., 2015
© «Ma'naviyat», 2015

ХАЛҚИ БУНӢДКОР

ДонишомӢзи азиз, ҳар як халқ таърихи худ, ҳаӢти им-
рӢза ва ояндаи худро худаш меофарад. Барои ҳамин ҳам,
онҳоро қувваи бунӢдкор меномем.

Ин дунӢ ба туфайли бунӢдкорӢ обод ва зебо аст.

Агар чунин мафҳум ва арзишу анъанаҳои дар асоси он
ташаққулӢфта набошад, тасаввур кунед, ин олам ба чӢ хел
аҳволи хароб гирифта мешуд: фақат вайронкорӢ, ба ҷойи
бунӢди шаҳру қишлоқҳо, офаридани боғу роғ, аз замин
рӢӢдани неъмат ҳиссиӢти ваҳшиӢнаи толону тороҷ ва
вайрон кардани онҳо авҷ гирифта, барои дар ин дунӢ озо-
дона зистани инсон, оила сохта, фарзанд ба воя расонда,
ба амал баровардани орзуву ниятҳои нек мутлақо имкон
намебуд. Ин хел ҳаётро бошад ягон халқ дунӢ намехоҳад.

*Калимаи «бунӢдкорӢ» маъноҳои офаридан, сохтан, аз
нест ҳосил кардани мефаҳмонад.*

Чаҳон аввало киро эътироф мекунад? Ба ин савол чу-
нин фикри Президент Ислои Каримов ҷавоб мешавад:

**«Халқеро, ки бо меҳнат, ақлу заковат ва салоҳият
худро парварида, барои ҳимоя, бунӢди ояндаи худ бо
дастони худ қодир аст, аҳли чаҳон эътироф мекунад»¹.**

Дар ҳақиқат, шаҳрҳои қадими моро аҳли дунӢ омада бо
ҳайрат ва ҳаяҷон тамошо мекунанд, ба ақлу заковат ва
маҳорати аҷодии бузургии мо сари таъзим фуруд меоранд.
Ӣ худ ислоҳотҳои миқӢсан васеи мамлакати мо, ки имрӢз
дар соҳаҳои гуногун ба амал бароварда мешаванд, комӢ-

¹ **Islom Karimov.** Vatan va xalq mangu qoladi. –Т.: нашриӢти Китобхо-
наи миллии Ёзбекистон, соли 2010, саҳ. 15.

биҳои азими ҳамдиёрони мо дар истеҳсолот, илму фан, маданият, санъат ва спорт ҳам аз тарафи аҳли ҷаҳон эътироф мешаванд. Ҳамаи ин далолат мебахшад, ки аҳли дунё халқеро, ки бо мақсадҳои бунёдкорона умр ба сар мебаранд, ба таври ҳаққонӣ эътироф мекунад.

Эҳсоси бунёдкорӣ ҳаст, ки тараққиёт ҳаст. Шаҳрҳои қадимӣ, ки бо онҳо тамоми башарият фахр мекунад, чун Самарқанд, Рим, Бухоро, Париж,

Вена, Венетсия, Деҳли, Берлин ва Мадрид, мўъҷизаҳои меъмории ба монанди девори Бузурги Хитой, Регистон, аҳромҳои Миср, Тоҷмаҳал, манораи Эйфел маҳз ба туфайли фаъолияти бунёдкоронаи инсоният ба вуҷуд омадаанд.

Мо аз натиҷаҳои чунин бунёдкорихо қариб ҳар рӯз, ҳар дақиқа баҳраманд мешавем, пагоҳӣ вақти ба кор ё таҳсил рафтан аз роҳҳои равон, ки сохтмончиён барпо карда, фаррош ва хизматчиён рӯфта мондаанд, хиёбонҳои дилнишин мегузарем. Паҳлуӣ фаввораҳои зебо, ки барои баҳраманд шудани одамон устоҳои гулдаст ва меъмрон офаридаанд, дар сояҳои дарахтон, ки боғбонҳо парваридаанд, нишаста, нафас рост мекунем. Ё китобҳои олимонро хонда дониш мегирем, кинофилмҳо, асарҳои саҳна, мултфилмҳои санъаткоронро дида, ҳикояҳои пурмаъноро шунида, фикр, ҷаҳонбинии мо васеъ мегардад, ҳиссу эҳсоси мо тарбия меёбад. Ҳатто нони дастархон, хӯроки мо ҳам маҳсули меҳнати ҳалол — натиҷаи бунёдкории ҳақиқӣ мебошанд.

Мухтасар гўем ҳаёти инсон, тараққиёти ҷамъият дар асоси бунёдкорӣ сохта шудааст.

Дар ин рӯзҳо, ки Шумо ба мактаби қадрдони худ баргашта, соли нави таҳсилро оғоз мекунед, дар мамлакати мо тантанаҳои Иди Истиқлол давом дорад. Ҳар сол дар арафаи иди Мустақилии фазилатҳои бунёдкории халқи мо боз равшантар намоён мешавад, дар мамлакати мо иншо-

отҳои нав ба нав ба истифода дода мешаванд, мактабҳо, литсей ва колледжҳо, донишгоҳҳо, идораҳои маъмурӣ ва мадани, роҳҳо таъмир гардида, ба тартиб оварда мешаванд. Намунаи чунин бунёдкориро Шумо дар мисоли мактаб, маҳалли зист, деҳа ё шаҳри худ ҳам диданатон мумкин.

Аз рӯзҳои аввали ноил шудан ба истиқлолият сар карда, ҳар як инсон ба назди худ вазифаи сохтани давлати нав, ҷамъияти навро, ки дар он ба маънои том озод ва фаровон умр ба сар бурдан мумкин, гузошт. Ин давлат ва ҷамъият давлати демократӣ, ҷамъияти шаҳрвандӣ ном гирифт.

Давлати ҳуқуқии демократӣ, ин давлатест, ки дар ҳоли таъя ба қонунҳо ривож меёбад, хоҳишу иродаи халқ дар он нақши асосӣ мебозад. Ҷамъияти шаҳрвандӣ, ҷамъиятест, ки шаҳрвандон ва ташкилотҳои онҳо дар идораи давлат фаъол иштирок карда, нақши ҳалқунанда мебозанд.

«Демократия, пеш аз ҳама, давлати пурзӯри ҳуқуқӣ, ҷамъияти пурзӯри шаҳрвандӣ мебошад, ки дар асоси меъёрҳои маънавий идора мешавад. Гуфтан мумкин, ки давлати ҳуқуқӣ, ҷамъияти шаҳрвандӣ ду ҷиҳат, ду қаноти ба ҳам узван вобастаи демократия мебошанд»¹.

Маънову мазмуни ин фикрҳои Президенти моро андеша карда бинем. Демократия аломати асосии ҷамъияте будааст, ки дар асоси омилҳои муҳим чун меъёрҳои маънавий, яъне ахлоқу одоб, ақлу заковат, ҷаҳонбинии солим, қобилияти фикрии инсон идора мешудааст, мо чӣ қадаре зиёдтар хонем, касбу ҳунарҳои замонавӣ, арзишҳои миллӣ ва умумибашариро пухта азхуд кунем, дар идораи ин ҷамъият ҳамин қадар фаъол иштирок карда метавонем. Бо зиёд шудани сафи чунин одамон, давлати ҳуқуқии демократӣ ҳам пурзӯр мешавад. Ин давлати пурзӯр, барои гузаштан ба ҷамъияти шаҳрвандӣ асос мегардад.

Шумо боз ҳаминро донед, ки дар ҳар як инсон, барои меҳнат кардан қувваю ғайрат, майл ба ягон касб, қобилият ва истеъдод мешавад. Албатта, барои ба амал баровардани

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 108.

ин хусусиятҳо, аввало, худӣ одам бояд ҳаракат кунад. Баробари ҳамин, давлат ва ҷамъият ҳам дар ин масъала бояд шарту шароити зарурӣ фароҳам оварад. Давлат ва ҷамъият барои ҳамин лозим. Вагарна, ҳам қувваю гайрат, ҳам қобилият ва истеъдоди одам аз сабаби истифода нашудан, ривож наёфтани суғурта шуда меравад. Барои ҳамин, дар мамлакатҳои мо ин масъалаҳо ба эътибор гирифта шуда, дар бунёди ҷамъияти нав, пеш аз ҳама, инсон ба сифати қувваи бунёдкор бузург дошта мешавад. Халқи мо, хусусан, барои дар роҳи бунёдкорӣ тарбия намудани қувваю гайрати ҷавонон, қобилият ва истеъдоди онҳо, аввало ба додани таълиму тарбия дар асоси талабҳои замонавӣ ба онҳо, омӯзонидани касбу ҳунароҳои пешқадам, тарбияи онҳо чун инсонҳои аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва маънавӣ комил аҳамияти калон медиҳад.

Солими ва камолотро бе эҳсоси бунёдкорӣ та- саввур карда намешавад.

Бунёдкорӣ фазилати бузург буда, он ҳар рӯз, ҳар соат ба кори нек сафарбар кардан, чизе офаридан, кашф кардан, дастро ба кор, шуурро ба фикр, қалбро ба ҳисҳои нек омӯзонидан мебошад. Кори соҳиби чунин фазилатҳо нимқора намешавад. Вай кори оғозкардари албатта ба охир мерасонад.

Халқи мо аз азал бо чунин фазилати бунёдкорона хона, маҳалла ва диёри худро обод карда омадааст. Ба туфайли бунёдкорӣ ҳеҷ вақт ба дигарон мӯҳтоҷ нашудааст. Дар назди дигарон ҳам сараш, ҳам гурураш мисли кӯҳи баланд аст.

Обидаҳои зебои меъмории, шаҳр ва қишлоқҳои обод, завод ва фабрикаҳо, роҳҳо, кӯпрӯкҳо, боғу роғҳо, ки дар қадим ё имрӯз бо меҳнати халқи мо барпо шудаанд, намунаи бунёдкории моддӣ мебошанд. Дар ҳаёт бунёдкории шаклан маънавӣ ҳам мавҷуд. Эҳсосот ва мафҳумҳо, арзишу анъанаҳои маънавӣ, ки дар давоми асрҳо аз тарафи ҳар кадом халқ офарида шуда, аз санҷишҳои замон безавол гузашта, сайқал меёбанд, намунаҳои бунёдкории маънавӣ ба ҳисоб мераванд.

Мо, вақте ки биноҳои қадимӣ ва замонавии шаҳрҳои калони худро мебинем, ба ҳусни онҳо мафтун мешавем, ба чӣ қадар воло будани салоҳияти бунёдкорои моддии халқи мо боварӣ ҳосил мекунем ва қалби мо пур аз фахру ифтихор мешавад. Дар баробари ҳамин, бузургии салоҳияти маънавии усто ва меъморонро, ки тарҳ ва речаи ин биноҳоро кашада, масолеҳи бинокории онҳоро интихоб кардаанд, эътироф мекунем. Тасаввур мекунем, ки агар рафту чунин инсонҳо набошанд, ин гуна биноҳои дилрабо барпо намешуданд.

Хулоса карда гӯем, халқи бунёдкор қудрати офарандагии худро бо меҳнат, касбу ҳунар, ақлу заковат намоён карда, дар таърихи дунё нақш мегузорад, ки ин дар ҳаёт бахти хеле бузург мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Чи хел одамро бунёдкор номидан мумкин?
2. Оё бачаи танбал, коргурезро бунёдкор гуфтан мумкин аст?
3. Шумо дар вақти холи бо чи корҳо машғул мешавед?
4. Ба падару модар дар корҳои хона ёри мерасонед?
5. Падару модаратон ба Шумо кадом кор ва ҳунарро омӯзондаанд?
6. Шумо дар дӯстони худ кадом фазилатҳои бунёдкориро мушоҳида кардаед?
7. Неъмат ва бойигариҳои дар расмҳои зерин инъикосшуда натиҷаи чист?

А)

Б)

В)

Г)

ҒОЯИ МИЛЛИИ МО

Донишомӯзи азиз, Шумо дар бораи ғояи миллӣ, аҳами-
яти он дар ҳаёти халқ, миллат ва ҷамъият, дар синфи 7
пурра хабардор шудед.

**Ғояи миллӣ ғоя ё маҷмӯи ғояҳое мебошад, ки
барои амалӣ кардани вазифаҳои воло, ноил шудан
ба мақсадҳои умумӣ дар қалби одамон боварӣ бе-
дор карда, онҳоро муттаҳид намуда, сафарбар ме-
кунад. Дар ҳар мамлакат дар қатори арзиш ва анъ-
анаҳо, бойгарииҳои моддӣ ва маънавӣ эҷодкори ғояи
миллӣ ҳам халқест, ки дар он ҷо умр ба сар мебарад.**

Пас, ғояи миллӣ худ аз худ пайдо намешавад. Он ба
сифати натиҷаи мақсаду муддаои халқ, миллат, ки тӯли
асрҳо орзу карда, ба он сабӣ мекард, ташаккул меёбад.
Лекин ин чунон ҷараёни мураккаб аст, ки барои пурра
тасаввур кардани он, таърихи қадим ва тӯлони ҳамоно халқ
ёки миллатро аз пеши назар гузаронидан, фаҳмидан ва
дарк карданамон лозим мешавад.

Вақте, дар ин боб гап меравад, пеш аз ҳама, як ҳақиқат-
ро дар ёд доштан лозим: дар ин дунё, чуноне, ки душма-
ни хубӣ бисёр аст, душмани фикр ва ғояи нек ҳам бисёр
мешавад. Худи мо ҳам дар ҳаёти рӯзмарра ба душворииҳо
дучор мешавем. Баъзан ба ноумедӣ меафтем. Лаҳзаҳои ҳам
мешавад, ки дар ба амал баровардани орзуи худ ба қувва,
имконияти худ шубҳа карда, гирифтори нобоварӣ, рӯҳаф-
тодагӣ мешавем. Дар ин ҳолат ба мо чӣ ёрдам медиҳад?
Аввало, инсонҳои хуб дар атрофи мо: падару модар, усто-
дон, бародар ё хоҳарон, дӯстони наздик насиҳат карда, руҳи
моро бардошта, ба боварии мо боварӣ зам мекунанд. Ё

образҳои инсонҳои боирода дар китоб, кино, театр дар хаёли мо аз нав зинда шуда, гуфта ба мо такон дода, суст нашав, худро ба даст гир, гуфта ба некӣ даъват мекунад.

Халқҳои дунё ҳам дар давраҳои нахустини таърихи худ гоҳ ба душвориҳои табиат, гоҳ ба ҳаракатҳои истилогаронаи қувваҳои зишти гирду атроф дучор меоянд. Дар чунин лаҳзаҳои вазнини санҷиш, онҳо дар баробари хона, оила ва Ватани худ, кӯшиш мекунад, ки ҳиссу эҳсосот, мафҳум ва тасаввурот, мақсаду муддаоро ҳам, ки дар давоми асрҳо авлоду аҷлоди онҳо эҳтиёт мекарданд, нигоҳдоранд.

Фақат халқ ва миллате, ки бойигарии маънавиро дар ҳар шароити вазнин нигоҳ дошта метавонад, ба нигоҳ доштани худшиносии миллӣ, қиёфаи таърихии худ ноил мегардад. Дар ин кор ба вай ғояи миллӣ ёрӣ мерасонад.

Ғояи миллӣ, дар муттаҳидӣ ва ягонагӣ будани қувваи ҷамъиятро ҳамеша ёдоварӣ намуда, ба ҳар як вакили миллат қувваю гайрат мебахшад.

Асоси ғояи миллии моро се мақсади бузург — осоиштагии диёр, равнақи Ватан ва фаровонии халқ ташкил мекунад. Фикрҳои Президенти мо Ислоҳ Каримовро дар ин бора дар хотир доред:

«Табиӣ, ки ғояи миллии мо ниятҳои олиҷаноб, манфиатҳои ҳаётии одамони ин диёрро, ки мафҳумҳои волоро ба монанди осоиштагии диёр, равнақи Ватан ва фаровонии халқ дар бар мегирад, мучассам мекунад»¹.

Ғояи миллии мо соҳиби таърихи ташаккул ва ривочёбӣ буда, низоме мебошад, ки дар ҳамоҳангӣ бо талабҳои замони муттасил бой мешавад. Дар таркиби ин низом боз ғояҳои аз қабилҳои инсонӣ комил, ҳамкорӣ иҷтимоӣ, тафҳуми байнимиллӣ, таҳаммули байнидинӣ (толерантнокӣ) нақши муҳим доранд.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 72.

Мисли ҳама гуна ғояҳои миллии ҷаҳон, ғояи миллии мо ҳам асосҳои таърихи ва фалсафии дорад.

Яке аз асосҳои муайянкунандаи маънӯву мазмуни ғояи миллий — ин таърихи бостонӣ ва бойи халқ мебошад.

Дар ҳақиқат, ба таърихи бисёрасринаи кишвари мо назар андозем, дар он як қатор ҷидду ҷаҳди ба мардуми мо хосро мебинем, ки самтҳои асосии ғояи миллиро муайян карда медиҳанд. Саъйу ҳаракати доимии халқи мо барои озодӣ ва истиқлолият аз ҷумлаи он аст. Дар таърихи мо мисолҳои, ки ин ҳақиқатро тасдиқ мекунанд, хеле зиёданд. Дар мисоли муборизаҳои зидди душман бурдаи аҷдоди мард ва ҷасури мо аз қабилҳои Томирис ва Шерак, Спитамен, Ҷалолӣдин Мангубердӣ, Темурмалик, Амир Темур ба ин боварӣ ҳосил кардан мумкин. Ё худ дар давраи мустамликадорӣ охири ҳаракати ҷадидони маърифатпарварӣ мо барои озодӣ, муборизаи халқи мо таҳти сарвари Президент Исмоил Каримов охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дар роҳи истиқлолият, дар шароити хеле вазнин эълон кардани истиқлолият, аз муқаддас будани озодӣ барои ин сарзамину халқи он гувоҳӣ медиҳанд.

Китоби «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida»-и сарвари диёрро хонед, дар ин бора муқаммал медонед.

Асосҳои таърихии ғояи миллий нишон медиҳад, ки бунёдкорӣ, меҳнатдӯстӣ аз азал фазилати асосии халқи мо, яке аз мақсадҳои устувори он будааст. Шаҳрҳои бостонии мо, обидаҳои меъмории дар ҷаҳон эътирофшудаи мо, дурдонаҳои маънавият аз қабилҳои «Авесто», «Шашмақом», «Ал-помиш», ки аз ҷониби аҷдоди мо офарида шудаанд, маҳсули ҷидду ҷаҳди бунёдкоронаи халқи мо мебошанд. Ана ҳамин ҷидду ҷаҳд ҳам барои ғояи миллий асос шудаанд.

Халқи мо аз замони қадим ба тарбияи фарзанд, мустақамии оила аҳамияти калон медиҳад. Дар ташаккул ва камолоти инсон муҳити оилавӣ, анъанаҳои мероси падару бобоён мавқеи муҳим дорад. Ҳамин ҷидду ҷаҳд ҳам, ки аз

озмоишҳои ҳаёт гузаштаанд, тамоил ва мафҳумҳое ба ҳисоб мераванд, ки асоси ғояи миллиро муайян менамоянд.

Асоси фалсафии ғояи миллиро, пеш аз ҳама, донишҳои дунявӣ, дурдонаҳои фалсафаи ҷаҳонӣ муайян мекунанд.

Донишҳои дунявӣ гуфта, донишҳо дар бораи олами атроф, табиат, қонуният ва хусусиятҳои ривоҷи онҳо, инсон ва ҷамъият фаҳмида мешавад.

Шумо ин донишҳоро тавассути фанҳои гуногун омӯхта истодаед. Дар асоси ҳамин донишҳо тасаввуроти Шумо оид ба ҷаҳон, инсон ва ҷамъият васеъ мегардад.

Дурдонаҳои фалсафаи диёр ва ҷаҳонӣ гуфта, асарҳои фалсафииро мефаҳмем, ки ба ривоҷи тафаккури инсоният ҳиссаи босазо гузошта, бо мурури чандин давра замонаҳо аҳамияти худро гум намекунанд.

Ҳикматҳои Қуръони Карим ва Ҳадиси Шариф, мақолҳо, афсонаву ривоятҳои халқӣ, афкори амиқи сурудҳо, асарҳои мумтози файласуфони ҷаҳон аз ҷумлаи онҳоянд. Онҳо барои ғояи милли манбаи ғизо ҳам мебошанд.

Бо ташаббуси Президенти мо рӯзҳои 15–16-уми майи соли 2014 дар Самарқанд дар мавзӯи «Мероси таърихии аллома ва мутафаккирони Шарқи асрҳои миёна, рол ва аҳамияти он дар ривоҷи тамаддуни ҳозира» конференсияи байналхалқӣ шуда гузашт. Дар он оид ба омӯзиш ва тарғиби мероси алломаҳои бузург вазифаҳои муҳим муайян карда шуданд.

Олим, файласуф, сиёсатшинос, нависанда ва шоирони шинохтаи мамлакат дар асоси асарҳои Президенти мо мафҳум ва тамоилҳои асосии ғояи миллиро кор карда баромаданд. Дар ин асос, соли 2000-ум рисолаи «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» нашр шуд ва дар он маънову мазмуни ғояи миллии мо ифода ёфт. Дар китоби сарвари кишвар «Yuksak ma'naviyat – yengilmas

kich» фикрҳои назарӣ ва амалӣ оид ба ғояи миллий боз ҳам бой гардонида шуданд.

Ғояи миллий ба ҳамаи халқу миллатҳое, ки дар хоки Ўзбекистон умр ба сар бурда, онро ба худ модар — Ватан медонад, як хел тааллуқ дорад.

Савол ва супоришҳо:

1. Эҷодкори ғояи миллий кист?
2. Ба фикри Шумо ғояи миллий барои чи даркор?
3. Шумо барои ба амал баровардани орзуи худ чи мекунед?
4. Мафҳум ва тамоилҳои асосии ғояи миллий дар асоси асарҳои кӣ ташаққул ёфтаанд? Онҳо дар кадом рисола ифода шудаанд?
5. Дар мисоли ҳайкалҳои зерин нақл кунед, ки кадом саъйи ҳаракатҳои аз қадим ба халқи мо хос асоси ғояи миллий шудаанд.

ОСОИШТАГИИ ДИЁР

Донишомӯзи азиз, эътибор дода бошед, дар таркиби гоџи миллӣ масъалаи осоиштагии диёр дар ҷойи аввал истодааст. Ин, албатта беҳуда не. Чунки осоиштагӣ барҷастатарин бойигарӣ дар ҷаҳон аст. Агар осоиштагӣ бошад, ҳама озодона нафас мекашанд, бунёди оила, тарбияи фарзанд, тӯю тамошо кардан, хуллас барои амалӣ намудани ҳамаи ниятҳои нек имконият пайдо мешавад.

Мо, ки дар назди худ мақсади бузург — бунёди давлати ҳуқуқии демократӣ, ҷамъияти шаҳрвандӣ гузоштаем, барои ба амал баровардани он, бисёр корҳои некро ба амал бароварданамон лозим. Масалан, барои иқтисодиёти ривочёфта, фаровон будани бойигарии зеризаминӣ ва рӯизаминӣ, мустаҳкам будани ҳамкориҳо бо давлатҳои ривочёфтаи ҷаҳон, кофӣ будани кадрҳои замонавӣ — ҳамаи ин, албатта, хеле муҳим аст. Лекин муҳимтар аз ҳамаи он — аввало халқу диёри мо бояд осоишта бошад.

Президенти мо дар китоби худ «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» ин ҳақиқатро алоҳида таъкид мекунад:

«Дар роҳи ноил шудан ба тараққиёти устувор ва ҳаёти фаровон, мо назди худ кадом реча ва барномае, ки нагузорем, ягона шарт ва гарави амалӣ кардани тамоми орзу ва саъйи мо — сулҳ ва осоиштагӣ аст»¹.

Дар ҷойе, ки сулҳ нест, файзу барака ҳам, ривочёбӣ ҳам намешавад. Мақоли «Аз ҷойе, ки як рӯз ҷанҷол шудааст, чил рӯз файзу барака мепарад» беҳуда пайдо нашудааст. Ин хулосаи ҳаққонии халқи мо аз дарки ҳаматара-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 72–73.

фа ва чуқури қадру қимати сулҳ дар давоми чандин асрҳо мебошад. Барои ҳамин, сулҳ ба сифати неъматӣ олий, боигарии бебаҳо дар маънӯву мазмуни арзишҳои миллӣ, урфу одат ва анъанаҳо, тамоми тарзи зисти мо ҷой гирифтааст. Дар ҳар як хонадони диёри мо, дар ҷамъомад ва маърака, ҳангоми даст ба фотиҳа кушодан, пиру ҷавон, марду зан – тамоми ҳамдиёрон аз Офаридгор сулҳу хотирҷамъӣ талаб мекунанд.

Дар ҷаҳони имрӯз халқҳои бомаърифат шартӣ асосӣ, гавари тараққиёт будани осоиштагии диёрро хуб дарк мекунанд. Барои ҳамин, нигоҳ доштани сулҳ ва барқарорӣ дар рӯи Замин кори фақат як халқ ёки мамлакат не, балки ба кори муқаддаси тамоми инсоният табдил меёбад.

Шумо аз телевизор мебинед, ки дар кунҷҳои гуногуни ҷаҳон ба туфайли иллатҳои террористӣ, экстремистӣ, миллатчигӣ, шовинизм қариб ҳар рӯз тарконида ни воситаҳои нақлиёт, хонаву ҷой, биноҳо, ба гарав гирифтани инсонҳои бегуноҳ, сӯйиқасд ба ҳаёти онҳо содир мешавад.

Агар дар давоми панҷ ҳазор соли охир бештар аз понздаҳ ҳазор ҷангҳои калону хурдро аз сар гузаронидани башариятро ба ҳисоб гирем, ҳуди тасаввур қардани азобу уқубат ва талафоти одамизод ба туфайли ин гуна офатҳо хеле мушкӣ мешавад. Рафту агар чунин ҷангу кушторҳо намешуд, тараққиёти инсоният чӣ қадар пеш мерафт. Чунки ҳар як ҷанг ва низоъ офатест, ки бар зидди одамизод нигаронда шудааст ва ривочи онро ба садсолаҳо, ҳазорсолаҳо ақиб мебартояд.

Мумкин китобҳои таърихӣ ва бадеӣ хонда, филмҳо тамошо кардаед, ки он ҷо манзараҳои даҳшатноки ҷанг, таъсири ҳалокатбори он ба ҳаёти одамон, инъикос ёфтаанд. Дар ҳамаи онҳо ҷанг чун фоҷиаи бузурги инсон тасвир мешавад.

Воқеаҳои хунин дидаи одам, назар ва дили одамро шах мекунад. Аз ҷангу ҷадалҳои доимӣ одами солим баргашта ҳам аз ҷиҳати руҳӣ талафоти калон мебинад. Чунки ба туфайли ҷанг ҳиссу эҳсоси онҳо тағйир меёбад, асабҳо, олами маънавии онҳо ҷароҳат мебардорад.

Осоиштагӣ ҳеҷ гоҳ ба осонӣ ба даст намеояд. Барои ноил шудан ба осоиштагӣ ва ҳифз намудани он меҳнати муттасил, мубориза, хушёрӣ ва ҳамеша огоҳ зистан талаб карда мешавад.

Дар ҷойе, ки каме лоқайдӣ ва бепарвогӣ роҳ ёбад, ба осоиштагӣ футур мерасад. Аҷдоди мо осоиштагиро шартӣ асосии равнақи Ватан, фаровонии халқ медонистанд. Аз ин рӯ, онҳо ба таъмини осоиштагии диёр ва шаҳрвандон эътибори хос медоданд. Масалан, тӯли чил соли ҳукмронии набераи соҳибқирон Амир Темур Мирзо Улуғбек дар Мовароуннаҳр, бинобар устувор будани осоиштагиву субот дар мамлакат, илму фан, маданият ривоҷ ёфта, корҳои бунёдкорӣ авҷ гирифтанд ва сарзамини он гул-гул шукуфон будааст.

Дар шаҳри Самарқанд иншооти мушоҳидаи ситораҳо дар қисми пойдевор — секстанти расадхонаи Мирзо Улуғбек нигоҳ дошта шудааст. Ин маркази илмӣ ҳам, ки шаш аср пештар, бунёд шуд, маҳсули осоиштагӣ аст. Чунки ин обидаи нодирро, ки меҳнат ва маблағи калон, усто ва мутахассисони моҳирро талаб мекард, дар шароити ноором барпо карда намешуд.

Дар мамлакати мо нигоҳ доштани сулҳу осоиштагӣ аз нахустин рӯзҳои истиқлолияти мо, муҳимтарин ва устувортарин масъала мебошад. Чунки, мо халқе мебошем, ки дар назди худ мақсадҳои бузург гузошта, умр ба сар мебарем. Яке аз кафолатҳои муҳими ноил шудан ба ин мақсад осоиштагӣ мебошад.

Дар мамлакати мо корхонаҳои калон ба монанди заводҳои автомобилсозӣ дар шаҳрҳои Самарқанд ва Асака, ки якҷоя бо компанияҳои калони хориҷӣ барпо шудаанд,

маҷмӯаи газу кимиёи Шўртан, заводи азнавкоркарди нефт дар Бухоро фаъолият пеш мебаранд. Маҳсулоти онҳо дар диёри мо ҳам, дар хориҷ ҳам харидор дорад. Фикр кунед, барои чӣ ҳамкорони хориҷии мо ба сохтан, ба гузоштани саҳми худ ба чунин корхонаҳо, ки меҳнат ва маблағи калон талаб мекунанд, маҳз дар диёри мо розӣ шудаанд. Онҳо аввало, дар диёри мо сулхро, ба қадри чунин ҳаёт расидани халқи моро дида, ба хулоса омадаанд, ки дар ин мамлакат дар ҳақиқат кор кунӣ меарзад, меҳнат зоеъ намеравад.

Имрӯзҳо шаҳру қишлоқҳои мамлакати мо торафт обод мешаванд, халқи мо, хусусан, барои ҷавонон ба мисли Шумо, шароитҳои нав ба нав офарида мешаванд. Ҳамаи ин, пеш аз ҳама, ба туфайли осоиштагӣ аст.

Давлати мо барои орому осуда ҳаёт ба сар бурдани ҳар як инсон дар мамлакати мо тамоми чораву тадбирҳоро меандешад. Чунки осуда зистан ва меҳнат кардан дар Конститутсия ва қонунҳои мо ба сифати яке аз муқаддастарин ҳуқуқҳои инсон мӯҳр гардидааст.

«Яке аз ҳуқуқҳои устувортарин ва муқаддаси инсон — ин ҳуқуқи осуда зистан аст. Қарзи давлат ва ҷамъият аз он иборат, ки бо тамоми воситаҳои қонунӣ ҳамин ҳуқуқро кафолат диҳад. Ба амал баровардани ин ҳуқуқ — муҳимтарин шарти демократикунонии давлат ва ҷамъият мебошад. Инсонпарварии демократия ҳам дар навбати аввал, бо ҳамин меъёр чен карда мешавад»¹.

Ҳар як инсони кишвари мо бо орзуву умедҳои зиёд — ниҳатҳои холиси хона созам, фарзанд ба воя расонам, тӯю тамошо диҳам, набераву абера бинам, дарахт шинонида боғ кунам, зиндагӣ мекунад. Барои ноил шудан ба ҳамаи ин, ба инсон саломатӣ ва осоиштагӣ зарур аст. Барои ҳамин, дар низоми ғояи миллии мо осоиштагии диёр дар ҷойи аввал меистад.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 73.

Савол ва супоришҳо:

1. Бузургтарин бойигарии дунё чист?
2. Барои чӣ дар ҷойе, ки осоиштагӣ нест ғайзу барака, ривҷёбӣ намешавад? Дар ин бора кадом мақолҳо, мисолҳои ҳаётиро медонед?
3. Барои чӣ нигоҳ доштани сулҳу субот дар рӯи Замин ба кори муқаддаси тамоми инсоният табдил меёбад?
4. Кадом қувваҳои зишт меҳоханд осоиштагии дунёро халалдор намоёнд?
5. Кадом китобхоро хондаед, ки манзараҳои даҳшатноки ҷангро акс мекунад, кадом кинофилмхоро тамошо кардаед?
6. Барои ноил шудан ба сулҳ, нигоҳ доштани он чӣ хел зистан талаб карда мешавад?
7. Дар бораи тағйиротхое, ки дар мамлакати мо ба туғайли сулҳу субот рӯй медиҳанд, нақл кунед.
8. Аз рӯи расмҳои зерин аҳамияти осоиштагиро фаҳмонед.

А)

В)

Б)

Г)

РАВНАҚИ ВАТАН

Чуноне аз фанни «Эҳсоси Ватан» медонед, Ватан — хокест, ки хуни нофи инсон рехтааст, маскани мўътабарест, ки ўро ба камол расонидааст. Он мероси бузургест аз аҷлод ба авлод, азизтарин хотира.

Ватан — рамзи ифтихори инсон. Ҳар кас дар тимсоли Ватани худ, диёри дар ҷаҳон зеботарин ва беназири худ, бахти худ ва халқро мебинад. Табиат, ҳаво, одамони он аз ҳурдӣ барои мо азиз мешавад. Ватан озод бошад, халқ ҳам озод, Ватан равнақ ёбад, халқ ҳам фаровон мешавад. Барои ҳамин яке аз мафҳумҳо, ки асоси ғояи миллии моро муайян мекунад, равнақи Ватан мебошад.

Равнақи Ватан гуфта, ривоҷ ва болоравии ҳаётро дар тамоми соҳаҳо, боз ҳам афзудани обрӯву эътибори мамлакатро дар ҷаҳон, тараққиёти миллии худро мефаҳмем.

Президенти мо Ислоҳ Каримов таъкид мекунад, ки дар роҳи равнақи Ватан садоқат, фидойи нишон додани ҳар як фарзанде, ки дар Ватан ба воя мерасад, қарзи муқаддас аст ва эътиборро ба он ҷалб менамояд, ки ин назар бояд арзиши муайянқунандаи маънӯву мазмӯни ҳаёти инсон шавад.

«Равнақи Ватан, аввало, ба фарзандони он, бево-сита ба камолоти маънавий ва ҷисмонии онҳо вобаста аст. Дар навбати худ ин, ҳар як ҳамдиёри моро даъват мекунад, ки масъулияти шаҳрвандии худро ҳис кунанд, манфиатҳои худро бо манфиатҳои ҳамин диёр, ҳамин халқ ҳамоҳанг намуда умр ба сар баранд. Ва шубҳа нест, ки ҳар қадом шаҳрванд, аз мавқеи муносиб гирифтани мамлақати худ дар сафи маҷомеи байналхалқӣ,

**аз бардошта шудани он ба қатори давлатҳои тараққи-
карда, ки осоишта ва бой зиндагӣ мекунад, манфиат-
дор мешавад»¹.**

Аз сабаби ба фарзандони он вобаста будани равнақи Ватан, дар мамлакати мо барои солиму баркамол ба воя расидани ҷавонон, эътибор дода мешавад. Дар солҳои истиқлолият ба туфайли фароҳам оварда шудани имкони-
ят ҳазорҳо ҷавонони боистеъдоди мо дар таҳсил, илму фан, соҳаҳои санъат ва спорт ба комёбиҳо ноил мешаванд. Ҳамаи ин ба ривоҷи Модар-Ватани мо — Ўзбекистон, ба афзудани обрӯю эътибори он дар ҷаҳон ҳисса мегузорад. Аз ин рӯ, мо бояд бо фикри ин Ватан, ин диёр — аз они ман, тараққиёти он ба ман вобаста, дар ин роҳ барои бахшидани тамоми қувва ва салоҳияти худ тайёрам, зиста, дӯстони гирду атрофи худро ҳам ба он даъват карданамон лозим. Дар он ҳол диёр, халқи мо, чуноне Президенти мо орзу мекунад, ба қатори давлатҳои бузург бардошта мешавад.

Шумо, аз фанни география медонед, ки на ҳамаи мамла-
катҳои дунё канданиҳои фойданок доранд. Лекин онҳо би-
нобар илму ҳунарҳои замонавӣ, фазилатҳои инсониро пухта
азхуд кардани фарзандон, ба ту-
файли муҳаббат ва садоқати
бепоён ба диёр, фидокорӣ дар
соҳаи тараққиёт қўллаҳоеро
забт мекунад, ки дигар давлат-
ҳо наметавонанд. Масалан, дар
Япония, Кореяи Ҷанубӣ бойи-
гариҳои зеризаминӣ чандон
бисёр нест. Бо вучуди ҳамин,
чандин даҳсолаҳо боз аз қато-
ри давлатҳои тараққикардаи
дунё ҷой мегиранд.

Аз байни ҷавонони мо ҳам
чунин писарону духтарони ва-
танпарвар бисёр ба воя мера-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 73—74.

санд. Онҳо ифтихори халқи мо мебошанд. Шумо мумкин дар бораи бародару хоҳароне, ки барои ноил шудан ба натиҷаҳои баланд дар хониш, илм ва эҷод, меҳнат, спорт ва санъат ба Мукофоти давлатии ба номи Зулфия, ба мукофоти «Ниҳол», ба унвони «Ўзбекистон ифтихори» сазовор шудаанд, хуб медонед. Эҳтимол, аз мактаби Шумо ҳам чунин инсонҳои шинохта ба воя расидаанд? Дар ин бора як фикр карда бинед. Худатон ҳам кӯшиш кунед, ба онҳо монанд шавед. Ҳамон вақт ба равнақи мамлакати бузург ба номи Ўзбекистон ҳиссаи муносиб мегузored.

Хизмат кардан дар роҳи тараққиёти Ватан бузургтарин бахт мебошад.

Шоирони мо Ватанро ба сифати яке аз бузургтарин арзишҳо, ки маънову мазмуни ҳаёти инсонро муайян мекунад, тараннум менамоянд. Чунончи, мутафаккири бузург Алишер Навоӣ дур аз Ватан набудани бахтро дар назар дошта, «Тарки Ватанро нафас нақун, боз ранҷи ғурбатро ҳавас нақун» гуфта, насихат мекунад.

Ватан соҳибистиқлол, халқҳои худди он соҳибихтиёру озод набошанд, ҳеч гоҳ тараққиёт намешавад. Озодӣ ва истиқлолият — муҳимтарин шартҳои ноил шудан ба равнақи Ватан аст. Барои ҳамин, ин мафҳумҳо дар ҳаёти халқҳо муқаддастарин мафҳумҳо ба ҳисоб мераванд.

Босуръат ривож ёфтани халқҳоеро, ки ба озодӣ ва истиқлолият ноил гаштаанд, дар мисоли мамлакатҳои зиёди ҷаҳон дидан мумкин. Масалан, давлати Германия, баробари аз зулми фашистӣ озод гардидани худ, ба яке аз давлатҳои ривожёфтаи ҷаҳон табдил ёфт. Ё худ, давлатҳои Осиёи Ҷанубӣ-Шарқӣ чун Малайзия, Сингапур пас аз истиқлолият, дар тараққиёт ба комёбиҳои бемисл ноил гаштанд.

Ватани мо низ дар солҳои истиқлол соҳиби имкониятҳои калон шуд. Дар ҳамин асос, ба ислоҳи ҳаёти ҷамъият, пеш аз ҳама, соҳаи иқтисодиёт аҳамият дода шуд. Чунки

асоси ҳама гуна болоравӣ бо тараққиёти иқтисодӣ муайян карда мешавад.

Тараққиёти иқтисодӣ гуфта, ривочи саноат, сохтмон, нақлиёт ва хоҷагии қишлоқ, афзудани корхонаҳои замонавӣ, намудҳои хизмат, шаклҳои мулк, сифати молҳо, афзудани даромади аҳоли, барои ривочи диёр ва фаровонии халқ хизмат кардани тамоми бойигариҳои зеризаминӣ ва рӯйзаминии ҳудуди мамлакати мо фаҳмида мешавад.

Истиқлолияти ғалла, сўзишвории энергетикӣ, хўроквориро ба даст овардан, соҳиби саноати автомобилсозӣ шудан, дар дигар шабакаҳои иқтисодӣ ҳам ба натиҷаҳои назаррас ноил шудани Ўзбекистони мо, бори дигар шартҳои муҳими равнақи Ватан будани истиқлолиятро исбот кард.

Имрӯзҳо бунёд шудани литсей ва коллеҷҳои зиёд, мактабҳои нав ба нав, баланд шудани сатҳи таълим дар тамоми муассисаҳои таълимӣ, зоҳир гардидани эътибори хос ба тарбияи авлоди баркамол ва баланд бардоштани маънавияти халқ дар таъмини тараққиёти диёри мо дар оянда аҳамияти муҳим касб мекунад.

Шартҳои асосии равнақи Ватан аз инҳо иборатанд: истиқлол ва осоиштагии мамлакат; истифодаи самараноки сарватҳои зеризаминӣ ва рӯйзаминии давлат, салоҳияти моддӣ ва интеллектуалии ҷамъият; халқи меҳнаткаш ва бунёдкор.

Дар мамлакати мо имкониятҳои, ки ба ҳамаи ин шартҳои пурра ҷавоб медиҳанд, мавҷуданд. Барои ҳамин, тараққиёти Ватани мо дар дасти ҳуди мост. Агар ҳамаи мо фарзанди фидой ва муносиби ҳамеша ба даъвати Ватан омода бошем, ба боз ҳам баланд шудани тараққиёти он, афзудани обрӯи эътибори он шубҳае нест.

Савол ва супоришҳо:

1. Кас дар тимсоли Модар-Ватан чиро мебинад ва дарк мекунад?
2. Равнақи Ватан гуфта чиро мефаҳмем?

3. Барои чи равнақи Ватан ба фарзандони он вобаста аст?
4. Давлатҳои аз қабيلي Япония ва Кореяи Ҷануби чи тавр аз қатори давлатҳои тараққикарда ҷой гирифтаанд?
5. Шумо аз ҷавобони диёри мо, ки сазовори Мукофоти давлатии ба номи Зулфия, мукофоти «Ниҳол», унвони «Ўзбекистон ифтихори» шудаанд, киҳоро медонед?
6. Дар бораи Ватан кадом мақолҳо ва шеърҳо аз ёд кардед?
7. Муҳимтарин шарти ноил шудан ба равнақи Ватан чист?
8. Дар ин расмҳо кадом бойигарӣ ва имкониятҳо тасвир ёфтаанд, ки ба равнақи Ватан асос мешаванд?

ФАРОВОНИИ ХАЛҚ

Донишомӯзи азиз, мумкин аз дарсҳои гузашта фаҳмида, дарк карда гирифтед, ки мафҳумҳои асосии ғояи миллии ба ҳамдигар узван вобаста буда, якеро ҷудо аз дуоҷам тасаввур карда намешавад. Масалан, бе осоиштагии диёр равнақи Ватан намешавад. Ба фаровонии халқ дар ҳоли таъмин будани осоиштагии диёр ва равнақи Ватан ноил шудан мумкин.

Сарфи назар аз миллат, забон ва дин — халқ аз инсонҳои ҳудуди мамлакат иборат. Пас, ғояи фаровонии халқ ин тамоми қорҳои мебошад, ки дар ҳудуди ин мамлакат ба амал бароварда шуда, саъйи ҳаракатҳои дар роҳи ноил шудан ба осоиштагии диёр ва равнақи Ватан, дар ниҳоят, ба беҳтар намудани шароити зисти одамон нигаронида шудааст.

Фаровонии халқ гуфта, дараҷаи иҷтимоии ҳаётро меноманд, ки шароити муносиби зиндагӣ, аз ҷиҳати иқтисодӣ осудаҳолӣ, нурра қонеъ намудани заруртарин эҳтиёҷи моддии одамон дар ҷамъият таъмин аст.

Чуноне, ки Президенти мо таъкид мекунад, «дар ин дунё ҳар як одам бо орзуи осудаҳол ва бадавлат зистан, барои халқу диёр фарзанди муносиб тарбия намудан, ба онҳо дониш додан, хонаву ҷойдор кардан, дидани бахту камоли онҳо зиндагӣ мекунад. Дар айни замон, мақсади ниҳони ислоҳотҳои доманфарох дар мамлақати мо — амалӣ кардани чунин орзуву умеди одамон, фароҳам овардани шароити ҳаматарафа муносиби зиндагӣ ба халқ мебошад»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 74.

Дар ҳақиқат, агар дар ҳаёт ҳама чиз, аз ҷумла, ислоҳот-ҳо ҳам, барои инсон хизмат кунад, он маънову мазмун касб мекунад, натиҷаи дилхоҳ медиҳад. Ҳар кадом давлат, ки истиқболи худро меандешад, аввало кўшиш мекунад, ки зиндагии орому осуда ва фаровони шаҳрвандонро таъмин намояд. Дар роҳи маҳз ба ин мақсад нигаронидани ислоҳотҳои мамлакати мо, қоидаи «Ислоҳот барои ислоҳот не, аввало барои инсон», ки ибтидои солҳои 90-ум аз тарафи Президенти мо ба миён гузошта шуд, панҷ тамоили машҳур, ки ба модели ўзбекии тараққиёт асос шуданд, аҳамияти муҳим касб мекунанд.

«Модели ўзбекии тараққиёт» гуфта, роҳи ривочи мустақилонаи Ўзбекистонро мефаҳмам.

Албатта, барои ба фаровонии халқ ноил шудан танҳо сабъу ҳаракати давлат кифоя нест. Барои ин, лозим аст, ки ҳар кас салоҳияти бунёдкории худро ба кор андохта, моҳияти ислоҳотҳоро амиқ дарк намуда, ба иштирокчиҳои фаъоли он табдил ёбад. Хусусан, тағйир додани ҷаҳонбинии онҳо, муносибати онҳо ба ҳаёт, ба меҳнат, ба замин аҳамияти муҳим касб мекунад. Чунки сабъ ба зиндагии фаровон дар инсон ҳисси соҳибхитиёри, эҳсоси тадбиркорӣ ва ташаббускорӣ, инчунин ҳаракатҳои бо қувваи худ

барпо намудани ҳаёти худро дар ҳар як ҳамадиёри мо боз пурзўр мегардонад. Барои ҳамин, дар халқ тарбия намудани ҳисси соҳибӣ ба мулк, аз худ кардани усулҳои замонавии хоҷагидорӣ, такмил додани эҳсоси боварӣ ба қувваи худ, омўзонидани касбу ҳунар ба бачаҳо, дар онҳо ҳосил кардани маҳорати меҳнат аз вазифаҳои муҳим дар роҳи ноил гаштан ба фаровонии халқ ҳисобида мешавад. Барои ҳамин, то қадри имкон ҳаракат мекар-

данд, ки ҳарчи бештар соҳиби касбу ҳунар шаванд. Хусусан, мақол ва ҳикматҳои аз қабилӣ «Ба як ҷавон чиҳил ҳунар кам аст», «Ба кордон кор осон», «Ҳунар аз ҳунар рӯяд» нишон медиҳанд, ки аҷдоди мо одамони соҳибҳунар, гулдаст, меҳнатдӯстро чӣ қадар қадр мекарданд. Чиҳати ҷолиби ин гуфтаҳо дар он аст, ки ин мақолҳо имрӯз ҳам аҳамияти худро гум накардаанд. Имрӯз мо дар баробари касбу ҳунароҳӣ анъанавӣ падару бобоёни худ, касбҳои ба тараққиёти техникӣ ва технологияи имрӯза вобастаро низ пухта азхуд карданамон лозим. Хусусан, имрӯз ноил шудан ба фаровонӣ ҳаёт ба техникаи компютер, ба соҳаҳои истеҳсолоти технологияҳои мураккаб, технологияҳои замонавӣ, ба фаро гирифтани касбҳои гуногуни соҳаҳои бизнес ва тадбиркорӣ низ вобаста буда, дар навбати худ, аз мо мунтазам омӯхтан, такмили донишу малака, ёд гирифтани забонҳои хориҷиро талаб мекунад.

Бойгарии зеризаминӣ ва рӯйизаминии Ўзбекистон бисёр, салоҳияти иқтисодии мамлакати мо азим, халқи мо меҳнаткаш ва бунёдкор аст. Ин ҳама пояи ҳаёти фаровон, заминаи асосии қонё намудани эҳтиёҷ, намоиш додани худшиносӣ ва амалӣ намудани қобилияти бунёдкории ҳар як ҳамватани мо мебошад.

Имрӯз халқи мо дар асоси ин пойдевор, дар роҳи барпо намудани зиндагии фаровон аз таҳти дил меҳнат мекунад.

Фаровонии халқ — далолати қудрати халқ, дарачаи баланди тараққиёти он аст.

Фақат давлати ривожёфта, тараққиқарда метавонад барои фаровонии халқ тамоми шарту шароитро фароҳам оварад.

Барои ҳамин, аз қатори давлатҳои ривожёфта ҷой гирифтани яке аз мақсадҳои асосии халқи мо мебошад.

Донишомӯзи азиз, Шумо дар бораи се мақсади бузург аз таркиби ғояи миллий, дар хусуси маънову мазмун ва аҳамияти онҳо соҳиби маълумот шудед. Дар хотир доред, ки осоиштагии диёр, равнақи Ватан ва фаровонии халқ,

инчунин дигар мафҳум ва тамоилҳои муҳим, ки мо дар дарсҳои минбаъда меомӯзем, ба мустаҳкам намудани истиқлолияти мамлакати мо ва зудтар ба марраҳои нав расидани мо хизмат мекунанд.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар кадом шароит ба фаровонии халқ ноил шудан мумкин?
2. Ҷояи фаровонии халқ чист?
3. Қоидаи «Ислоҳот барои ислоҳот не, аввало барои инсон» аз тарафи кӣ гуфта шудааст? Кӯшиш кунед, ки маънои онро шарҳ диҳед.
4. Ба фикри Шумо сабаби фаровонии дар бозорҳои мо чист?
5. Шумо маънои мақоли «Ба як ҷавон чил ҳунар кам»-ро чӣ хел мефаҳмед?
6. Аз рӯи расмҳо нақл кунед, ки одамони дар онҳо тасвир шуда ба фаровонии халқ чӣ хел ҳисса мегузоранд.

А)

Б)

В)

Г)

Д)

ОБОДИ АЗ ТИНАТ САР МЕШАВАД

(Машгулияти амалӣ)

Донишомӯзи азиз, оё Шумо дар бораи маънои ибораи ҳикматомези «Ободӣ аз тинат сар мешавад», ки Президенти мо дар нутқ ва маърузаҳои худ, дар сӯҳбатҳо бо вакилони ҷамоатӣ алоҳида таъкид мекунад, фикр кардаед? Дар диёри мо ҷойҳои обод бисёр. Онҳоро муҳандис ва меъморони моҳир, устоҳои гулдаст, боғбону инсонҳои соҳибкор барпо кардаанд. Аксаран ҳаёл ҳам намекунем, ки фикри бунёд кардани ҳамин масканҳои обод аввало, дар тинати кӣ пайдо шудааст. Ҳол он ки, нияти пок, орзуву фикрҳо ва речаҳои нек ҳамеша аз тинат сар мешавад. Хусусан, халқи мо ҳамеша бо фикри нек умр ба сар мебарад. Одамони мо дар давраҳои мушкилтарини таърих ҳам бо ниятҳои неки оила созам, фарзандҳои бақувват, боақл ва паҳлавони ба хизмати халқу диёр муносиб ба воя расонам, хона барпо карда, боғу роғ офарида, ба авлод мерос гузорам, зиндагӣ мекунад. Обидаҳои замонавии меъморӣ чун Арки Неки, муҷассамаи Мустақилии ва Неки дар майдони асосии Ватани мо, дар шаҳри Тошканд ба шарафи чунин фазилатҳои бузурги халқи мо барпо карда шудаанд.

Дар ҳар як кунҷи мамлакати мо албатта, чун рамзи ободӣ бинои нави мактаб, литсей ё коллеҷро, боғ ё хиёбони дилрабо, саҳроҳои сарсабзро диданатон мумкин. Ҳамаи он ба туфайли меҳнати фидокоронаи халқи мо ба ин дараҷа расидааст. Дар айни замон, ҳамаи он маҳсули фикру ҳаёл, орзуҳои бегубори чун субҳи баҳор соф, қалби мусаффои ҳазорон ҳазор инсонҳои оддӣ, хоксор ва меҳнаткаш мебошад.

Худатон фикр карда бинед, агар тинати инсон тоза, нияташ холис набошад, оё ӯ корҳои бузургро аз рӯйи виҷдон, аз сидқи дил ба амал бароварда метавонад? Ба биноҳои қадими мо дар Самарқанд, Бухоро, Хева, Шаҳри-

сабз, Тирмиз, Қарши ва Марғилон, ки ба санчишҳои асрҳо тоб оварда, то ба ҳанӯз аҳли дунёро ба ҳайрат овардаанд, эътибор диҳед. Агар ҳам тинат ва ҳам дасти меъмору устоҳо, ки ин обидаҳои ҷовидонро барпо кардаанд, пок наместуду ақаллан як хишти ин иншоотҳо нодуруст гузошта мешуд, онҳо кайҳо ба таъсири шамолу борон, барфу қирав, рӯзҳои тасфон ва шадид тоб наоварда, бодлес шуда, рехта, нест шуда мерафтанд.

Ба мисли ҳамин, имрӯз ҳам дар сахроҳо фермер ва деҳқонҳои мо, дар майдонҳои сохтмон меъмору устоҳои мо, дар корхонаҳои истеҳсоли муҳандису коргарони мо, дар мактаб, литсей, коллеҷ ва донишгоҳҳо устодони мӯҳтарами мо, дар масканҳои шифо ходимони тиббиёт кори худро аз сидқи дил, яъне бо тинати пок иҷро накунанд, дар давраи аз соли 1991, дар муддати барои таърихи кӯҳна хеле кам — дар давраи истиқлолият ба ин қадар комёбиҳои калон ноил шудани мамлакати мо, бе ҳеҷ шубҳа душвор мешуд.

Дар қишлоқ ё шаҳре, ки Шумо зиндагӣ мекунед, дар мактабе, ки таҳсил мегиред, манзараҳоеро мебинед, ки аз ободони дар диёри мо далолат медиҳанд. Фарз кунем, вақти аз мактаб баргаштан дар дарахтзори хиёбон, дар соҳили ҷӯй ё сойи пуробе, ки шаббодаи форам мевазад, истироҳат карданатон мумкин. Ҳамин дарахтҳоро ҳам касе шинонидааст, ҳамин ҷӯй ё сойро ҳам касоне бегараз меҳнат карда кандаанд, аз регу шағал, хасу хошокҳо тоза кардаанд, дуруст аст? Ба фикри Шумо тинати он инсонҳо чӣ хел аст?

Онҳо инсонҳои поктинат ва бузурганд! Ҳамин тавр не? Ба ҳамин тарз, оё дар бораи инсонҳое, ки мактаби Шуморо, ҷиҳози синфхонаҳои онро сохта ва офаридаанд, дар хусуси орзуву умедҳои қалби онҳо ҳеҷ фикр кардаед?

Ё худ дар бораи чӣ қадар ҳамоҳанг будани меҳнати ҳаррӯзаи фермер, боғбон, шифокор ё устод бо олами қалб, маънавият, орзуву хоҳиши онҳо фикр карда бинед. Дар ин бора ба ҳамсинфон, падару модар ҳикоя кунед. Ҳамеша фикр кардан дар ин хусус барои фаҳмидани мазмуни ҳаёт лозим мешавад. Муҳимаш, Шумо боварӣ ҳосил мекунед, ки манбаи ҳамаи корҳои нек қалби инсон, имконияти маънавии он аст, қувваю қудрати инсон бепоён, ободӣ аз тинати ӯ сар мешавад.

Адабиёт барои машғулияти амалӣ:

1. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 128–132.
2. Islom Karimov. Vatan va xalq mangu qoladi. –Т.: нашриёти Китобхонаи миллии Ўзбекистон, соли 2010, саҳ. 95–97.
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalar. –Т.: нашриёти «Yangi asr avlodi», саҳ.123–124.
4. «O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidadagi roli va ahamiyati». Материалҳои конференсияи байналхалқӣ. –Т.: ХЭТН «O'zbekiston», соли 2014.

КОРИ НАЗОРАТИ

С у п о р и ш: *Дар мавзӯи «Ғояи бузурги мо» реферат тайёр кунед.*

Ҳангоми тайёр кардани реферат фикрҳои зерини Президенти мо Ислому Каримовро, ки дар китоби «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» баён кардааст асос кунед: **«Бузургтарин мақсади мо, бузургтарин ғояи мо ҳамин аст, ки Ўзбекистон як роҳ дорад: истиқлолиятро мустаҳкам намуда, мамлакатро ҳамагарафа ривож дода, сӯйи ҳаёти дурахшон ва озод пеш рафтан».**

Ҳаракат кунед, ки дар реферат ин масъалаҳо акс ёбанд:

– ғояи миллии мо, тамоми мафҳум ва тамоилҳои таркиби он бояд ба мустаҳкам намудани истиқлолияти мо, ҳамагарафа ривож додани мамлақати мо, барпо намудани ҳаёти дурахшон ва мухтори халқи мо хизмат кунанд. Танҳо дар ҳамин ҳол он вазифаи худро иҷро карда метавонад;

– маҳз истиқлолият имкон офарид, ки ғояи миллии мо ташаккул ёбад, худшиносии мо амалӣ шавад, ба маънои том халқи озод, миллати мухтор шуда зиндагӣ кунем;

– ҳар қадаре истиқлолияти мо мустаҳкам бошад, ба мақсадҳои ғояи миллии мо ҳамин қадар тезтар наздик шуда, имкониятҳои мо боз васеъ мешаванд;

– дар мустаҳкам намудани истиқлолият вазифаи асосии ҷавонон ба мисли Шумо аз чӣ иборат, дар оянда Шумо ба ин кор чӣ хел ҳисса гузоштани ҳастед?

ҲАМОҲАНГИИ ҒОЯИ МИЛЛӢ ВА ҲАӢТИ МАЪНАВӢ

ИНСОНИ КОМИЛ

Донишомӯзи азиз, бо Шумо дар бораи мафҳумҳои асосии ғояи миллӣ сӯҳбат кардем. Якҷоя бо ҳамин мафҳумҳои тамоилҳои аз қабилӣ инсонӣ комил, ҳамкориҳои иҷтимоӣ, тафохуми байнимиллӣ, таҳаммули байнидинӣ қисми таркибии ғояи миллӣ моро ташкил мекунад.

Ибораи «инсонӣ комил» маъноҳои камолёфта, варзида, мукамалро ифода мекунад.

Тарбияи инсонӣ комил — ғояи умумибашарист. Тамоми халқ, миллат ва инсонҳои олам варзида, баркамол будани фарзандони худро орзу мекунад. Вале дар амалӣ намудани он, ҳар як халқ ба хусусият, анъана ва арзишҳои миллӣ худ такя мекунад. Барои ҳамин, онҳо кӯшиш мекунад, ки ба инсонҳои барои онҳо мукамал монанд шаванд. Алпомиш, Барчиноӣ, Фарҳод, Ширин, Рустам, Сӯҳроб ва дигарон, ки аз китобҳо хондаед, симоҳои баркамоланд, ки халқи мо дар тасавури худ офаридааст. Онҳо орзуи халқро дар роҳи тарбияи фарзандони мард, паҳлавон, боақл, доно, солим ва мукамал ифода мекунад.

Шахсҳои бузург, ки дар давраҳои муайяни таърихӣ дар тақдирӣ халқ мавқеи беназир дошанд, ба тимсоли ғазилатҳои мукамал табдил меёбанд. Масалан, аҷдоди мо чун Наҷмиддин Кубро, Ҷалолиддин Манғубердӣ, соҳибқирон Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур дар ҷодаи мардӣ, баҳодурӣ, роҳбарӣ; азизу авлиёи мо Имом Бухорӣ, Имом Тирмизӣ, Имом Мотурудӣ, Баҳоддин Нақшбанд дар боби дину диёнат; мутафаккирони мо Муҳаммад Мӯсо Хоразмӣ,

Аҳмад Фарғонӣ, Абӯрайҳон Берунӣ, Ибни Сино, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Машраб, Бедил дар мавриди донишмандӣ, илму маърифат, ифодаи фалсафаи инсон ба воситаи санъати суҳан, барои ҳамаи мо тимсоли комилӣ мебошанд. Дар бораи ҳар яке аз ин шахсони бузург, дар хусуси фазилатҳои бетакрори онҳо бисёр гап задан мумкин. Агар Шумо қисми «Дарки маънавият»-и боби якуми китоби Президент Ислоҳ Каримов «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch»-ро хонед, фикрҳои аҷоибро дар бораи ин аҷлоди мо мебинед. Аз ҷумла, ин таърифро дар бораи шоири бузург Алишер Навоӣ, мадҳияи инсонии комил гӯем, меарзад:

«Агар ин зоти бузургро авлиё гӯем, ў авлиёи авлиёҳо, мутафаккир гӯем, мутафаккири мутафаккирон, шоир гӯем, султони шоирҳо мебошад»¹.

Фақат инсонии комил метавонад дар худ ҷунин фазилатҳои бузургро муҷассам кунад. Ҷунин инсонҳо, ки ба фахру гурури халқи худ табдил ёфтаанд, аз байни дигар халқҳо ҳам ба воя расидаанд. Ин нишон медиҳад, ки саъйи тамоми инсоният дар роҳи некӣ ва камолоти инсонӣ ҳамоҳанг ва муштарақанд.

Ба ин маъно ғояи комилӣ на танҳо шахсони алоҳидаро, балки халқ ва миллатҳоро низ ба сӯйи тараққиёт пеш бурда, дар аксари соҳаҳои ҳаёт ба онҳо илҳомбахш будааст.

Халқ ва миллате, ки комилиро орзу намекунад, гами ба воя расонидани авлоди баркамолро намеҳӯрад, ояндаро тасаввур карда наметавонад.

Барои ҳар як инсон падару модари худи ў, устодон, халқ, раҳбари кишвараш тимсоли комилӣ ба ҳисоб мераванд. Барои ҳамин, ҳар яки мо волидайн, устодон, халқ ва ҳамин Президенти интихобнамудаи халқи моро барои худ инсонии азиз ва комил доништа бо онҳо фахр мекунем.

Оё мумкин аст, ки инсон аз камбудӣ ва нуқсонҳо тамоман холи бошад? Албатта не. Инсон, ки ҳаст, хато

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 47.

мекунад. Ҳикмати халқии «Бе айб Парвардигор» беҳуда гуфта нашудааст. Лекин одаме, ки камбудии худро эътироф намуда, барои ислоҳи он мекӯшад — одамест, ки ба мукаммали ҷаҳд дорад. Одаме, ки камбудии худро эътироф накарда, манманӣ мекунад, ӯ нуқсонҳои худро афзун менамояд.

Ҷар як инсон бо орзуҳои нек зиндагӣ мекунад, меҳонад чун шахсе ба воя расад, ки ба халқ, Ватан нафъ орад. Ин фикру андеша, аз он далолат медиҳад, ки ӯ дар иштиёқи инсонии комил будан аст. Пас, ҷар касе, ки ба пеш ҳаракат карда, бо орзуҳои воло зиндагӣ кунад, ӯ ривоч ёфта, мукамал шуда, фазилатҳои неки худро афзун мегардонад. Ҷар он касе, ки фазилатҳои неки ӯ афзуда, некиҳои ӯ зиёд шавад, ба комили наздик шуда, мукамал мегардад.

Баръакс касе, ки чизеро орзу накарда, бо ҳаёти худ мағрур шуда, касро эътироф нанамуда, худро доно ҳисобида, ба пеш ҷидду ҷаҳд накунад, ӯ аз ривоч, аз пешравӣ бозмеистад. Торафт шах шуда, аз замон ақиб мемонад. Ба ҷойи фазилатҳои нек нуқсонҳо ба ҷашм мерасанд. Ин номукаммалии ӯ, яъне нуқсондор будани одамро нишон медиҳад.

Алишер Навоӣ ҳаминро дар назар дошта, фармудааст:

Ноқис он, к-ӯ хешро комил шумард,
Комил он, к-ӯ нуқси худ исбот кард.¹

Яъне касе, ки худро комил донад, дар асл номукамал, нодон аст. Касе, ки нуқсонҳои худро дониста, ба рафъи онҳо саъй кунад, ба комили ноил мегардад.

Чунон, ки бузургӣ дар оддигӣ аст, комили низ пеш аз ҳама дар фазилатҳои оддии инсон чун хоксорӣ, меҳнатдӯстӣ, маърифатпарварӣ, меҳру оқибат зоҳир мешавад.

Масалан, ба туфайли меҳнат, инсон аз ҷиҳати моддӣ ба дигарон побанд нашуда, имкони озод ва соҳибхитӣ зиндагӣ кардан дорад. Қалб, эҳсосот, шууру тафаккури

¹ Гарҷумаи шоир Ҷаъфар Муҳаммад.

одами озод ва соҳибихтиёр хеле мукаммал мешавад. Ў ба дунё назари худро дорад. Ҳодисаю воқеоти атрофро ӯ дар асоси ҷаҳонбинии худ арзёбӣ мекунад. Дар ҳаёт аз ҳама чиз завқу сурури ба худ хос мебардорад. Ин аломатҳои муҳими комилӣ мебошанд.

Ачдоди мо аз рӯйи мақолҳои «Оши меҳнати ҳалол аст», «Меҳнат роҳат аст» амал мекарданд. Меҳнат неъматӣ бебаҳост, ки инсонро баланд мебардорад. Ба туфайли меҳнат забон ва тафаккур, эҳсосот ва мафҳумҳое, ки барои одам аз ҷониби Аллоҳ ато шудаанд, мукаммал мегарданд. Ба туфайли меҳнат на танҳо одам, олам низ ба такмил мерасад.

Барои баркамол шудани инсон, пеш аз ҳама, худӣ вай, халқ, Ватани вай бояд озод ва соҳибихтиёр бошанд. Чунки танҳо чунин инсон метавонад мустақилона ҳаракат кунад, соҳиби имконияти пурра амалӣ кардани салоҳияти ҷисмонӣ ва маънавӣ шавад.

Баъди ба истиқлолият ноил шудани мамлакати мо барои ба амал баровардани саъйу ҳаракати халқи мо дар роҳи комилӣ имкониятҳои васеъ ба вуҷуд омад. Корҳое, ки имрӯз дар Ватани мо ба мақсади ба воя расонидани авлоди солим ва баркамол амалӣ мешаванд, аз он далолат медиҳанд.

Тавре, ки аз дарсҳои гузашта донистед, мо дар диёри худ давлати демократӣ, ҷамъияти шаҳрвандӣ барпо мекунем. Дар чунин ҷамъият идораи давлат, қабули қарорҳо дар миқёси мамлакат, гузаронидани тадбирҳо ба воситаи ташаббус ва саъйу ҳаракатҳои одамони оддӣ ба амал бароварда мешавад. Пас, шаҳрвандони чунин ҷамъият бояд ҳамагирона ва вазидан бошанд. Аз ин рӯ, масъалаи ба воя расонидани авлоди баркамол ба ҳаракатҳои дар роҳи бунёди ҷамъияти шаҳрвандӣ мос ва ҳамоҳанг мебошанд. Зеро танҳо дар ҷамъияте, ки инсонҳои баркамол умр ба сар мебаранд, тамоилҳои сулҳу тафохум, ҳамҷиҳати, адолат ва маърифат устувор мешавад.

Ба комилӣ якбора ноил шудан мумкин нест. Барои баркамол шудан, одам бояд тамоми умр бо мақсадҳои олиҷаноб зиндагӣ кунад. Ў бояд фаъолияти худ, корҳои ҳар рӯз ба анҷом расонидаи худро таҳлил намуда, аз онҳо

хулосаҳо бароварда, ба бартараф намудани камбудиҳо ва афзудани хусусиятҳои нек кӯшиш кунад. Ин ҷараён бояд беист бошад. Яъне, инсон аз роҳи мақсадҳои пешгузоштаи худ бояд ақиб нагардад.

Донишомӯзи азиз, кадоме аз ин паррандаҳо ба манзил сабӣ мекунад? Кадоме аз онҳо ба манзил мерасад ва чаро?

Маълум, ки давраи бачагӣ касе кайҳоннавард шуданро, касе олим шуда кашфӣтҳо карданро, боз касе санъаткор шуда суруд хонданро мехоҳад. Лекин орзу набояд, ки чун орзу бимонад. Орзу бояд ба мақсад табдил ёбад.

Орзу чизи хаёли, тасаввур аст, ки хоҳиши инсонро ифода мекунад. Мақсад бошад, нияте, ки иҷро ва ба амал баровардани он талаб карда мешавад. Дар роҳи мақсад муттасил хондану омӯختан, меҳнат кардан лозим.

Ба касби муайян ҷаҳд карда, одам орзуи дар қалб доштаро ба мақсад табдил медиҳад. Бо ин ҷидду ҷаҳд, ба туфайли сафарбарӣ дар роҳи ният худро ба сифати инсони барои халқу кишвар манфиатбахш тарбия мекунад. Ин ҷараён муттасил идома ёбад, рӯзе инсон ба моҳиртарин намояндаи соҳаи худ табдил меёбад. Маҳорати касбӣ ва истеъдоди вай эътироф меёбад, аз меҳнати ӯ ба аксарият манфиат мерасад. Худи ҳамин, яъне устои касбу ҳунар ё соҳаи илм шудан ҳам нишонаи комилӣ аст. Боиси бузургдоштӣ ва ифтихор будани инсонҳое, ки бо илм ва меҳнат, истеъдоди ноёби худ ба халқу кишвар хизмат кардаанд, маҳз дар ҳамин аст.

Дар қалби ҳар як инсон ҳисси комили мешавад. Кӯдак ҳам меҳоҳад бозичаи хушрӯй ва мукамалро гирифта бозӣ кунад. Одамизод бояд ин ҳисро тамоми умр тарбия намуда, такмил диҳад. Дар ин қор, албатта, муҳити зист, одамони атрофи вай аҳамияти муҳим дорад. Ҳисси комили бо эҳсосоти зебой, некӣ, адолат, инсоф, диёнат, ҳақиқат ҳампахлӯ мегардад, бо онҳо якҷоя, дар ҳоли муштарак ривоч меёбад.

Ғояи инсонии комил аз фалсафаи ислом ғизо гирифта, дар тафаккури халқи мо маънову мазмуни боз васеъ касб кардааст. Ин ғоя дар асарҳои аҷлоди донишманди мо чун Абӯнаصري Фороби, Алишер Навоӣ возеҳ ифода ёфтаанд.

Хулоса, комили орзуи азалии одамизод буда, барои ба амал баровардани он, шарту шароити муайяни иҷтимоӣ лозим аст. Пас аз ба истиқлолият ноил гардидани мамлакати мо, чунин имконият барои мо фароҳам омад.

Савол ва суноришҳо:

1. Барои чӣ инсон хушрӯй пӯшидан, боодоб будан меҳоҳад?
2. Шумо чизи хубро аз чизи бад чӣ хел фарқ мекунед?
3. Камбудии худро медонед? Ба ислоҳи онҳо кӯшиш мекунед?
4. Дӯстон камбудии Шуморо гӯянд, хафа мешавед?
5. Шумо, пеш аз ҳама киро инсонии комил ҳисоб мекунед?
6. Аз рӯйи расмҳо, дар бораи ба комили расидан нақл кунед.

7. Барои чӣ кӯдакон бозичаҳои хубро интихоб мекунанд?

ҲАМКОРИИ ИҚТИМОЙ

Эътибор дода бошад, ҷаҳоне, ки моро иҳота кардааст, гуногун ва рангоранг аст. Ҳар як ҷой табиат ва иқлими хос дорад. Мисли ҳамин, одамон, халқҳо низ гуногун ва рангоранг мебошанд. Дар олам одамони тоифа, миллат, халқ, дин, мазҳабҳои гуногун зиндагӣ мекунанд. Ҳатто одамони як миллат ё халқ ҳам аз ҷиҳати ҷаҳонбинӣ, эътиқод, хусусият ва манфиатҳои инсонӣ аз ҳам фарқ мекунанд.

Президенти мо ин ҳақиқатро бо фикрҳои зерини худ хеле чуқур фаҳмонида додааст:

«Аллоҳ чун зоти инсонро ба вучуд овард, онро дар қиёфаи гуногун, нафақат чехраву чашм, балки дар феълу атвор ҳам аз якдигар фарқ кунонида офаридааст. Дар рӯйи Замин ҷӣ қадаре инсон бошад, ду одами изи ангушташ ҳам, олами ботиниаш ҳам як хелро ёфташ, дучор омадан душвор аст. Табиист, ки тарзи тафаккур ва зисти ин инсонҳо ҳам аз якдигар фарқ мекунанд»¹.

Дар мамлақати мо ҳам одамони тоифа, миллат, халқ, дин ва мазҳабҳои гуногун истиқомат мекунанд. Ҳар яки он мақсаду муддао, манфиатҳо дорад. Ҳамчунин, мақсаду муддао ва манфиатҳои олии умумимиллӣ низ мавҷуданд, ки одамонро ба сифати халқи як мамлақат, аъзоҳои ҷамъияти ягона муттаҳид мекунанд. Онҳо ба раванқ, сулҳу осоиштагии диёри муқаддас вобаста мебошанд, ки сарфи назар аз мансубияти миллӣ, динӣ ва иқтимоӣ барои тамоми ўзбекистонӣҳо Ватани ягона аст. Ҳамаи шаҳрвандони мамлақат дар роҳи ин мақсади олий ба ҳам даст дода, ҳамҷиҳат ҳаракат мекунанд, якҷоя душвориҳо ва садди роҳро паси сар на-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ 23.

муда аз дастовардҳо шод мешаванд. Ҷояи ҳамкориҳои иҷтимоӣ дар роҳи мақсади умумӣ, ба таҳкими ваҳдати ягонагӣ, ба халқи ягона шуда, ҳаракат кардан хизмат мекунад.

Ҳамкориҳои иҷтимоӣ, ягон кор ё вазифаро аксарият шуда иҷро кардан, яъне ҳаракати якҷояро мефаҳмонад.

Ҷояи ҳамкориҳои иҷтимоӣ барои худро шаҳрванди ин мамлакат, намояндаи халқи бузурги сокини он ҳис намудани ҳар як инсонии кишвари мо хизмат мекунад. Ҳамеша паҳлӯи ҳам будан, ҳамдигарро эҳтиром кардани ҳамватанон, амалҳои зидди Ватанро зидди манфиатҳои худ доништан, ягонагии умумимиллиро дар ҷамъияти мо боз мустаҳкам мекунад.

Ҳамкориҳои иҷтимоӣ барои ҷамъият зарурати ҳаёти ба ҳисоб меравад. Чунки чунин ҳамкорӣ набошад, дар кишвар ҳукмронии сулҳу осоиштагӣ, муросо, тафоҳум намешавад. Кишваре, ки ин арзишҳоро надорад, ҳеҷ гоҳ ривож намеёбад.

Тазоди ҳамкориҳои иҷтимоӣ — ихтилофи тарафайн, зиддият, низоъ ва адоват мебошад. Ин гуна ҳолатҳои манфи ба хуби намеоранд. Ҷойе, ки ҳамкориҳои иҷтимоӣ нест, худсарӣ, бетартибӣ, моҷарову кашмакашиҳо ҳукмрон мешаванд. Ҷойе, ки як рӯз моҷаро бархестааст, бо таъбири халқ, чил рӯз файзу барака бардошта мешавад. Ба ин гуфтаҳо, ҳам аз таърих ва ҳам аз рӯзгори имрӯз мисолҳо овардан мумкин аст. Масалан, пас аз вафоти Амир Темур, аз набудани ҳамкориҳои иҷтимоӣ, ваҳдати байни шаҳзодаҳои темури, салтанати азим ба хониҳо тақсим шуд. Оқибат, осоиштагии кишвар вайрон шуд, парокандагӣ ба вучуд омад, муборизаҳо авҷ гирифт, зиндагӣ низоми худро гум кард.

«Ин ҳаёт як қонунияти бешафқат дорад. Яъне, дар лаҳзаи гардиши мураккаб ва ҳалқунандаи таърих ҳама гуна миллат ва халқият аҳли ва якдилии худро нигоҳ дошта, дар роҳи манфиатҳои миллии худ қатъият нишон надиҳад, масъулият ва ҳушёрӣро гум кунад, охири оқибат ба ҷудо шуданаш аз бойигарии калонтарин ва бебаҳои худ — истиқлолият ва озодӣ шубҳае нест»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 51.

Пас, яке аз муҳимтарин шартҳои нигоҳ доштани ҳаёти мустақил ва озод дар ҷамъият, аз мунтазам қадр намуда, мустақкам кардани муҳити ҳамкории иҷтимоӣ, эҳтироми ҳамдигар ва меҳру оқибат иборат аст.

Бо одамон ҳамкорӣ карда зистан, дар ҳаёт ҳар рӯз лозим мешавад. Масалан, Шумо вази-фаро аз баъзе фанҳо бо дӯсти наздики худ якҷоя тайёр меку-нед. Ин ҳам як ҳамкории ба худ

хос мебошад. Ё худ тадбиркоре, ки корхонаи хурд кушода, бо бизнес машғул шудани аст, маблағи худаш кам бошад чӣ кор мекунад? Аз давлат кредит, яъне қарз мегирад ё бо тадбиркори дигар маблағи худро якҷоя гузошта, кор сар мекунад. Ин ҳам як шакли ҳамкорӣ мебошад.

Дар боғи деҳқон ҳосили фаровон парварида шуд. Лекин барои коркарди ин ҳосил, тайёр кардани шарба-ту мураббо аз он вай корхона надорад. Кани гӯед, ки дар чунин вазъият деҳқон чӣ кор мекунад?

Дар баъзе кишварҳои дунё, аз набудани ҳамкории иҷ-тимоӣ, аҳли дар байни тоифа, миллат ва халқҳои гуно-гун, нооромӣ, ҷанг ва мочароҳо авҷ гирифта, ҳазорҳо одамони бегуноҳ қурбон ва сатҳи ҳаёти аҳоли бошиддат паст мешавад.

Чӣ хел ба дараҷаи баланди ривож ноил шуданро дар ҷойе, ки ҳамкории иҷтимоӣ мустақкам аст, дар мисоли Япония дидан мумкин. Шаҳрвандони ин мамлакат, сарфи назар аз мансубияти забонӣ, динӣ, миллий ва иҷтимоии худ дар роҳи манфиатҳои умумии Япония муттаҳид шуда, худро намояндаи халқи ягона медонанд. Ҳама гуна муам-моҳо дар роҳи тараққиёти ҷамъият муштарақ, дар асоси ҳамкорӣ, ба нафъи манфиати умумии халқи мамлакат ҳал мешаванд. Инро дар мисоли пас аз Ҷанги Дуюми Ҷаҳонӣ, боз ҳам муттаҳидтар шуда, мамлакати хеле ақибмондари

ба сафи мамлакатҳои ривочёфта баровардани халқи япон ҳам дидан мумкин аст.

Дар барқарор намудани муҳити ҳамкориҳои иҷтимоӣ дар ҷамъият пешвоёни сиёсӣ нақши хос доранд. Онҳо намунаи фидойӣ ва ватанпарварӣ нишон дода, гурӯҳ ва тоифаҳои гуногунро муттаҳид мекунанд, онҳоро ба ҳамкорӣ дар роҳи мақсадҳои умумӣ даъват менамоянд. Солҳои 90-уми асри гузашта, Ислоҳ Каримов халқро дар атрофи ғояи истиқлолият муттаҳид намуда, муҳити мустақами ҳамкориҳои иҷтимоӣ офарид. Дар ин асос, кишвари мо ба истиқлол ноил шуд.

Дар китоби «O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» («Ўзбекистон дар останаи ноил шудан ба Истиқлолият»)-и сарвари давлат дар ин бора бисёр мисолҳои ҳаёти, далилҳои таърихӣ оварда шудаанд.

Дар афсонаҳои қадимии мо ҳам одамон ба ваҳдат, ҳамкорӣ даъват карда мешаванд. Шумо як аз афсонаҳои халқиро медонед, ки дар он як марди донишманд ба писарони худ яктоғӣ ҷўб дода, шикастани онро хоҳиш мекунад ва онҳо бемалол онро мешикананд. Лекин вақте, ки падари хирадманд ҳама ҷўбро баста ба ҳар як писар мефармояд, ки шикананд, ҷӣ шудани натиҷаро хуб медонед. Ҷаро ҳамин тавр шуд? Чунки агар нерӯ муттаҳид бошад, онро шикастан душвор аст.

Барои ҷӣ дар саҳро саксавул, растанӣ ва буттаҳои гуногун дар ҳоли якка не, тўда-тўда шуда, месабзанд?

Онҳо дар ҷунин шароит ҷӣ хел ба шамол ва бўрон, хушкӣ тоб оварда метавонанд?

Эътибор диҳед, паррандаҳо ҳам ба сафар бароянд, гурӯҳ-гурӯҳ шуда парвоз мекунанд. Ҳангоми гузаштан аз кўҳ баҳр, ҷўлу биёбонҳо онҳо ба ҳамдигар мадад мешаванд.

Ғояи ҳамкориҳои иҷтимоӣ ҳам халқҳоро, инсониятро ба ҷунин ваҳдат ҳидоят мекунад, то муттаҳид шуда, хавфу хатарҳои гуногунро мағлуб намуда, сўйи неки ҳаракат кунанд.

Халқи мо аз азал аҳлӣ ва муросоқориро, яъне бо истилоҳи ҳозиразамон ҳамкориҳои иҷтимоиро дастгирӣ менамуд. Аҷдоди мо ба масъалаи аз оила оғоз намудани асоси ҳамко-

рии иҷтимоӣ эътибор меоданд. Дар арзишҳои миллии мо ҳам ваҳдати ҳамдигарӣ гиромӣ дошта мешавад. Тӯю маърака, ҳашар, анъанаҳои маҳалла, ҳамсоғарӣ, ки бо иштироки ақсарият мегузарад, ба ҳамин мақсад хизмат мекунад.

Имрӯзо Конституция, қонунҳо, ташкилотҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, органҳои худидоракуни, муассисаҳои таълиму тарбия ва маданият, тadbирҳои гуногун ва анҷуманҳо дар барқарор намудани ҳамкориҳои иҷтимоӣ нақши муҳим доранд.

Савол ва супоришҳо:

1. Ғояи ҳамкориҳои иҷтимоӣ ба кадом мақсадҳои нек хизмат мекунад?
2. Маънои мақоли «Сад задани сӯзангар, як задани оҳангар»-ро шарҳ диҳед. Дар ин мазмун боз кадом мақолҳоро медонед?
3. Кадом давлатҳоеро медонед, ки имрӯз дар асоси ҳамкориҳои иҷтимоӣ тараққи меёбад?
4. Дар асоси мисолҳо фаҳмонед, ки халқи мо ваҳдат, муросо ва ҳамкориҳо чӣ тавр гиромӣ меорад.
5. Шумо дар хона, дар мактаб дар иҷрои кадом корҳо бо кӣҳо ҳамкорӣ мекунад?
6. Барои ҳама гуна ҷамъият зарурати ҳаёти будани ҳамкориҳои иҷтимоиро дар асоси мисолҳо фаҳмонед.
7. Аз рӯи ин расмҳо, дар бораи аҳамияти ваҳдат ва ҳамҷиҳати нақл кунед.

А)

Б)

Б)

Г)

ҲАМЧИҲАТИИ БАЙНИМИЛЛӢ

Донишомӯзи азиз, Ватани мо — Ўзбекистон давлати сермиллат аст. Дар диёри мо якҷоя бо ўзбекон намояндагони беш аз яксаду сӣ халқу миллат бо ҳам аҳлу тифоқ умр ба сар меборанд.

Ҳамчиҳати байнимиллӣ — арзиши умумибашарӣ. Он ваҳдати намояндагони халқу миллатҳои гуногунро, ки дар як ҷамъият зиндагӣ карда, дар роҳи мақсади ягона меҳнат мекунад, мустаҳкам менамояд, барои сулҳу осоиштагӣ ва тараққиёт омили муҳим шуда хизмат мекунад.

Ҳар як миллати ин дунё — мўъҷизаи бузурги Офаридгор. Чунки ҳар як миллат фазилатҳои хеле нодири барои ҳамаи одамизод хосро тавассути забон, анъана, арзиш, тарзи зисти нотақрори худ дар як шакли зебо зоҳир менамояд. Намояндаи як миллат ба ҳаёт, тарзи зисти дигар миллат шинос шуда, аз он як ҷаҳон донишу таассурот мебардорад, таҷриба меомӯзад.

Бисёри ва гуногунии халқу миллатҳо ба инсон имкон медиҳад, ки симои аслии худро дарк намуда, мавқеъ ва аҳамияти арзишҳои миллӣ ва умумибашариро дар ҳаёти инсон фаҳмида гирад.

Маълум, ки решаҳои қадимии тамоми инсоният умумӣ ва муштарак аст. Ҳарчанд забон, тарзи зист ва урфу одатҳои миллатҳо фарқ кунад ҳам, орзую хоҳиш, эҳтиёҷҳои моддӣ ва маънавӣ онҳо қариб як хел. Намояндагони ҳамаи миллатҳо озод ва соҳибхатиёр зистан, оила сохтан, фарзанд ба воя расондан, авлоди муносиб мондан, суруду

тарона офарида, боғу роғҳои зебо барпо намуда, бахтнок шуданро орзу дорад. Намояндагони ҳамаи миллатҳо некиро гиромӣ дошта, бадиرو маҳкум мекунанд. Мисолҳои таърихӣ ҳам инро тасдиқ менамоянд. Масалан, асри гузашта, вақте фашизм ба ҳаёти халқҳои ҷаҳон таҳдид намуд, одамии сарфи назар аз миллат ва ирқи худ алайҳи он бархест.

Ё худ вақте, ки моҳи март соли 2011 дар Япония аз зилзила шаҳру қишлоқҳо вайрон, ҳазорон одамон қурбон шуда, ин диёр ба аҳволи вазнин гирифторм шуд, давлат ва миллатҳои ҷаҳон бо халқи япон якдил шуда, ёрии беғаразро дарёғ надошта, қатъияти худро дар роҳи неки намён карданд.

Ғояи миллии мо орзую хоҳиши халқҳои Ўзбекистонро ҳаққонӣ акс намуда, аз ақидаҳои миллатгарой, нописандии дигар халқҳо мутлақо орӣ аст. Чунки аз азал халқҳои мо ғояҳои дӯстӣ, бародариро гиромӣ дошта, бо намояндагони дигар миллатҳо дар асоси осоиштагӣ, ҳамкорӣ, ҳусни тафохум умр ба сар бурда, бо онҳо хешу таборанд, духтар дода духтар мегиранд, дар тӯй ва рӯзҳои мотам бо ҳам мебошанд.

Халқҳои мо аз азал барои ҳамкорӣ бо халқҳои гирду атроф ва ҳатто минтақаҳои дури ҷаҳон ҷидду ҷаҳд доштанд. Бо шоҳи Франция мукотиба кардани Амир Темур, сафирони аз Европа омадаро пазируфта бо онҳо ба роҳ монда шудани робитаҳои ҳамкорӣ далели ин гуфта мебошанд.

Халқи мо чун тамоми дигар халқҳои озодидӯст ва тараққипарвар, инсонро на аз рӯйи миллат, балки аз рӯйи хусусиятҳои одамигарии он арзёби мекунанд.

Иллоте, ки ба ҳамҷиҳати милли раҳна мезанад — ин миллатчигӣ ва шовинизм. Ҷамъият аз ин ғояҳои зарарнок ба ҳалокат маҳкум аст. Мисоли он, ғояи фашизм, ки асри ХХ барои ба асорат даровардани халқҳои ҷаҳон кӯшиш карда буд.

Солҳои истиқлолият Ўзбекистон бо ҳамаи халқу мамлакатҳои дунё алоқаҳои ҳамкориҳои дўстона ба роҳ монда, онро ҳамеша мустақкам карда, ба кори қавӣ намудани ҳамҷиҳати байнимиллий ҳиссаи муносиб мегузорад. Имрӯзҳо мамлакати мо бо давлатҳои гуногуни ҷаҳон дар асоси шартномаҳои дарозмуддати ҳамкорӣ муносибатҳои барои ҳарду тараф манфиатнокро ривож медиҳад.

Миллатчиғӣ як миллатро гиромӣ дошта, дигар миллатро наст задан, ҷудо кардани миллатро мефаҳмонад.

Шовинизм — як намуди миллатчиғӣ буда, дигар миллатро писанд накарда, кўшиши худро нисбат ба онҳо боло гузоштанро мефаҳмонад.

«Фашизм» калимаи италяний буда, маъноҳои тўда, бастаро мефаҳмонад ва он қувваҳои бадӣ мебошанд, ки бо роҳи қатли оммавӣ ва зўрварӣ сиёсат пеш мебаранд.

Дар замони имрӯза ҳам таҳдидҳое, ки барои бо роҳи гоёвӣ ва мафкуравӣ таҳқир, нест кардани урфу одат, анбана ва арзишҳо ягон халқ ё миллат нигаронида шудаанд, ҳастанд. Барои ба таъсири ин гуна таҷовузҳо наафтидан ҳамеша ҳушёр ва огоҳ будан, ба илму маърифат тақия намуда зистан талаб карда мешавад. Дар ин бора фикр ронда, мулоҳизаҳои зерини сарвари диёри моро ҳамеша дар хотир доштан лозим:

«Агар тазйиқ ҳарбӣ, иқтисодӣ, сиёсий бошад, онро пай бурдан, дидан, пешгирӣ намудан мумкин, аммо тазйиқи мафкуравиरो, таъсир ва оқибатҳои онро ба зудӣ пай бурдан хеле душвор. Дар чунин вазъият одам соҳиби фикри мустақили худ, арзишҳои ҳаётӣ-миллии аз санҷиши замонҳо гузашта, ҷаҳонбинии дар заминаи солим ташаккулёфта ва иродаи мустақкам набошад, тоб овардани он ба ҳар гуна таҳдидҳои маънавӣ, таъсири гоҳ ошкораву гоҳ пинҳони онҳо амри маҳол аст»¹.

Ҳамин тавр, ҳамҷиҳати байни миллати номбардори мамлакат ва дигар халқу миллатҳои сокини он, яке аз муҳимтарин омили тараққиёти иҷтимоӣ мебошад.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 113.

Савол ва суноришҳо:

1. Модар-Ватани мо — Ўзбекистон чи гуна давлат аст?
2. Маънои гоёи «Ин Ватани азиз аз они ҳамаи мост»-ро фаҳмонида диҳед.
3. Барои чи гоёи тафоҳум ва ҳамчиҳати байнимилли арзиши умумибашари ба ҳисоб меравад?
4. Барои чи ҳар як миллатро мўъҷизаи Офаридгор меғуем?
5. Тамоми одамони дунё як решаи умуми доранд, гуфта чиро мефаҳмед?
6. Дар асоси мисолҳои таърихи дар бораи фазилатҳои хоси халқи мо ба монанди дўсти, бародари ҳикоя кунед.
7. Қадом иллатҳои мавҷуданд, ки ба ҳамчиҳати милли раҳна меандозанд.
8. Дар бораи ба мустақам намудани дўсти ва ҳамчиҳати байнимилли хизмат кардани ҳолатҳои, ки дар расмҳо акс ёфтаанд, нақл кунед.

А)

В)

Б)

Г)

ТАҲАММУЛИ БАЙНИДИНИЌ

Дар ҳаёти инсон, дар қатори дигар арзишҳо дин ва анъанаҳои динӣ ҳам нақши муҳим доранд. Дин аз қадим арзишҳои маънавии барои инсоният зарурро дар худ акс намуда, барои ба амал баровардани гояҳои неки, меҳру оқибат, покӣ, ҳалолӣ, дӯстӣ ва бародарӣ хизмат мекунад. Завол наёфта, дер боқӣ мондани аксарияти арзишҳои милли ҳам ба ҳамин хусусиятҳои дин вобаста аст.

«Дин» калимаи арабӣ буда, маънояш боварӣ мебошад. Дин – низоми мафҳум, тасаввур ва қоидаҳои мебошад, ки дар асоси боварӣ ба қувваи илоҳӣ ташаккул меёбад.

Президенти мо ба маъною мазмуни дин чунин таъриф додааст: **«Дин як низоми яклухти гоя ва аф-коре аст, ки аз азал чун қисми таркибии маънавияти инсон, идеалҳои волои одамизод, орзуи армонҳои ўро дар бораи ҳақ ва ҳақиқат, инсоф ва адолат дар худ муҷассам карда, онҳоро дар шакли қоидаҳои барқарор мустаҳкам мекунад»¹.**

Тамоми динҳои ҷаҳон ба гояҳои неки асос меёбанд. Онҳо одамнро ба ростӣ, софӣ, шафқат ва меҳрубонӣ ҳидоят сохта, озор надодани кас, аз корҳои бад канора ҷустан, бандаи нафс нашудан, раҳгум назаданро талқин менамоянд. Гояи таҳаммули динӣ дар ҳоли дарк намудани ҳамин тамоилҳои барои динҳо хос, даъват ба амал меорад, ки байни онҳо ҳамкорӣ ба роҳ монда шуда, расму русум ва амалҳои динӣ эҳтиром шуда, қувва ва имкониятҳои онҳо ба мақсадҳои неки давлат, ҷамъият, тамоми инсоният хизмат кунанд.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 36.

Таҳаммули байнидинӣ ин эҳтироми ҳамдигар, дар роҳи ғоя ва ниятҳои олиҷаноб ҳамкор ва ҳамҷиҳат шуда зистани вакилони динҳои гуногун мебошад.

Имрӯзҳо барои ноил шудан ба таҳаммули байнидинӣ, байни онҳо мулоқот, ҳамкорӣ дар роҳи некӣ ба роҳ монда мешаванд. Хусусан хатарҳое, ки тӯли асри охир ба сари инсоният омадааст — офату балоҳо чун хавфи ҷанги ядрой, ҳалокати экологӣ, терроризм ва экстремизми динӣ, динҳоро ба некӣ, дар роҳи нигоҳ доштани сайёраи барои тамоми инсон ягона, ба муттаҳидӣ ва ҳамкорӣ водор месозанд.

Азбаски моҳияти ҳамаи динҳоро мафҳумҳои некӣ, бо-варӣ ба Ватан ва қудрати он, меҳру шафқат ташкил медиҳанд, ҳамин мафҳумҳо чун замина барои ба мулоқот, ҳамкорӣ даъват намудани вакилони динҳои гуногун хизмат мекунанд.

Ғояи таҳаммули динӣ, ки шарти муҳими осоиштагӣ ва субот буда, имрӯз ҳамкориҳои на танҳо диндорон, балки аъзоҳои тамоми ҷамъиятро дар назар дорад, яке аз омилҳои муҳими ноил шудан ба ҳамҷиҳатӣ ба ҳисоб меравад.

Дар ҳудуди мамлакати мо аз қадим динҳои ислом, насронӣ (христианӣ), яҳудизм, буддой дар асоси ҳамкорӣ вуҷуд доранд. Барои ҳамин, дар давоми асрҳо дар шаҳрҳои калони мо масҷиди мусулмонон, калисои насронӣҳо, синагогаи яҳудиён паҳлӯи ҳам фаъолият мебарданд. Чунки аз қадим Роҳи бузурги абрешим маҳз тавассути шаҳрҳои ка-

лони мо мегузашт. Аз ин рӯ, вакилони динҳои гуногун ба мамлакати мо омада, дар ин ҷо муқим гардидаанд. Ба эътиқоди динии онҳо ҳеҷ кас зарару осебе намерасонид. Дар мураккабтарин давраҳои таърихӣ ҳам дар диёри мо низоъҳои динӣ ҷой надоштанд. Осори атиқа, ёдгориҳои кӯҳна, ки аз шаҳрҳои қадимии мо ёфт шудаанд, ин гуфтаҳои тасдиқ мекунанд.

Чунин анъанаҳои таҳаммули байнидинӣ то имрӯз идома меёбанд. Ин ҳама аз он далолат медиҳад, ки халқҳои мо дар боби таҳаммули байнидинӣ соҳиби таҷрибаи бой мебошанд.

Халқи мо бо фазилатҳои таҳаммулпарварии худ, сарфи назар аз мансубият ба кадом миллат ё дин, эҳтироми инсонро риоя кардааст, аз вакилони ба ёрдам мӯҳтоҷи халқ ва миллатҳои гуногун меҳр ва неъматҳои моддиро дарёф надоштааст.

Ба ин аз таърих мисолҳо овардан мумкин. Хусусан, замони Ҷанги Дуюми Ҷаҳон, ки соли 1939 сар шуда, то соли 1945 давом дошт, фазилатҳои волои инсонии халқи мо боз як бор аз санҷиш гузашт. Шаҳру деҳоти ҳудуди ғарбии собиқ СССР зери оташи ҷанг монданд. Вакилони аҳолии осоиштаи он минтақаҳо — кӯдакон, занҳо, пиронсолон бо зудӣ ба кишварҳои, ки алангаи ҷанг нарасида буд, кӯчонида шуданд. Аз ҷумла, ба диёри мо миллионҳо одамони ташнаву гурусна, бе сарпаноҳ, یتим мондаҳо оварда шуданд. Халқи мо дар ҳамаи давраи вазнин ҳамаи бойигарии худро ба фронт гусел карда, ба аҳволи душвори худ нигоҳ накарда, ҳамин одамони иборат аз вакилони миллат ва динҳои гуногунро ба оғӯши худ мегирад. Ба онҳо сару либос, сарпаноҳ дода, як бурида нонро бо онҳо баҳам мебинад. Ин намунаи ҳақиқии инсонпарварӣ, меҳру оқибат буд. Бо чунин фазилатҳои халқи худ, мо ҷи қадаре фахр кунем ҳам меарзад.

Чунин фазилатҳои халқи мо дар гимни давлати мо ҳам алоҳида таъкид шудааст:

*Бағрикенг ўзбекнинг ўчмас иймони —
Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот.
Истиқлол машъали, тинчлик посбони,
Ҳақсевар она юрт, мангу бўл обод.*

Имрӯз дар мамлакати мо барои фаъолияти тамоми конфессияҳои динӣ шарту шароитҳои зарурӣ фароҳам оварда шудаанд. Асосҳои ҳуқуқӣ дар ин замина дар Конституцияи Республикаи Ўзбекистон ва Қонун «Дар бораи озодии вичдон ва ташкилотҳои динӣ» муайян карда шудаанд. Дар диёри мо ташкилотҳои динии беш аз даҳ конфессияҳо мавҷуданд.

Дар диёри мо офарида шудани шароити баробар барои ривоҷи урфу одат ва анъанаҳои вакилони миллату динҳои гуногун, афзудани манбаъҳои дониш, масканҳои маърифат, ахборот, ки ба дарки моҳияти аслии дин ёри мерасонанд, ба таҳкими таҳаммули байнидинӣ асос мегардад.

Хуллас, ғояи таҳаммули байнидинҳо аз зарурати дар асоси маърифат тараққӣ намудани инсоният баромада, он даъват менамояд, ки ба манфиати намояндагони тамоми динҳо мувофиқ будани ҳамкорӣ дар роҳи неки дарк карда шавад ва дар ҳамин асос ҳаракат ба роҳ монда шавад.

Донишомӯзи азиз, инак, бо мафҳум ва тамоилҳои муҳим ҳам, ки қисмҳои узви таркибии ғояи миллиро ташкил мекунанд, муҳтасар шинос шудем. Ҳаминаро дар хотир доред, ки ба амал баровардани мақсадҳои бузург, ки дар ғояҳои миллии мо муҷассам шудаанд, пеш аз ҳама, ба чуқур дарк кардани ин мақсадҳо, дар роҳи амалӣ кардани онҳо аз сидқи дил меҳнат кардани ҳар кадом инсонии узви ҳамин ҷамъият вобаста аст. Барои ҳамин, танҳо ба донишмандони мафҳум ва тамоилҳои асосии ғояи милли маҳдуд нашуда, ҳаракат кунед, ки дар ба амал баровардани онҳо шахсан ҳисса гузоред. Дар чунин ҳол, Шумо албатта, фарзанди муносиби Ватани худ шуда ба воя мерасед, оянда ба мақсадҳои неки худ ноил мешавед.

Толерантноки — ҳаммаъноии калимаи дар адабиёти илмӣ истифодашавандаи таҳаммул буда, маъноии сабр, бардошт, тоқат карданро мефаҳмонад.

Конфессияи динӣ — ҷамоаи одамоне, ки ба дини муайян эътиқод мекунанд.

Савол ва супоришҳо:

1. Динҳо аз замонҳои қадим барои ба амал баровардани кадом гояҳо хизмат мекунанд?
2. Дар бораи фикрҳои Президенти мо оид ба дин нақл кунед.
3. Имрӯз барои ноил шудан ба таҳаммули байни динҳо чӣ гуна тадбирҳо амали карда мешаванд?
4. Кадом динҳоеро медонед, ки дар ҳудуди мамлақати мо аз қадим дар асоси ҳамкориҳои байниҳамдигарии фаъолият до-ранд?
5. Аз рӯйи расмҳо дар бораи фазилатҳои таҳаммул нақл кунед.

А)

В)

Б)

Г)

ЭҲСОСИ ЧАМОА

Чуноне, ки дар дарсҳои гузашта таъкид шуд, гоյи милли ва маънавияти мо қалб ва руҳи халқи моро, муҳимтарин хусусиятҳои онро ҳам акс мекунад. Дар ин бора сухан равад, аз замони қадим ҳаёти муқимӣ аз сар гузаронида, дар асоси ҷамоавӣ аҳлона зистани халқи моро қайд кардан лозим. Президенти мо Ислои Каримов дар китоби «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» дар хусуси чунин тамоилҳо, ки ба тарзи зисти халқу диёр даромада рафтаанд, батафсил истода, роҳи мураккаб ва пушарафи аз замони гузаштаи халқи моро ба воситаи лавҳаҳои аниқи ҳаёти тасвир мекунад.

«Маълум ки тафаккур, тарзи зист, олами маънавии ҳар кадом халқ ё миллат худ аз худ, дар ҷойи холи ташаккул намеёбад. Ҳамаи мо нағз медонем, ки дар ба вучуд омадан ва ривочи онҳо омилҳои аниқи таърихӣ, табиӣ ва иҷтимоӣ асос мешаванд. Масалан, дар олами Шарқ, аз ҷумла, дар шароити Осиёи Миёнаи мо эҳсоси ҷамоа шуда зистан аҳамияти хеле муҳим касб мекунад ва барои ба якдигар наздик шудан, якдигарро дастгирӣ намуда ҳаёт гузаронидани одамон замина меофарад. Ба ин маъно, ба тафаккур ва тарзи зисти халқи мо назар андозем, як қатор хусусиятҳои мебинем, ки аз дигарон фарқ мекунанд, дар давоми ҳазорҳо сол ташаккул ёфтаанд, на фақат дар муомилаи ҳамдигар, балки ба сифати як қисми узви ҳаёти мо намоён мешаванд»¹.

Барои мисол, ибораҳои меҳру оқибат, меҳру муҳаббат, меҳру шафқати забони модарии мо, ки ҳамдигарро бой мегардонанд, ҳатто барои тарҷума ба дигар забонҳо мушкил ба назар мерасанд. Чунки ин мафҳумҳо бо ҳаёт, таърих, арзи-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 7–8.

шии миллӣ ва анъанаҳои халқу диёри мо якҷоя ташаккул ёфта, қисми таркибии тарзи зист, ҷаҳонбинии он шудаанд.

Албатта, ин мафҳумҳо калимаҳои нестанд, ки барои ба ғӯш форам расидан сохта шудаанд. Онҳо ифодаи амалии арзишҳои мебошанд, ки асрҳо ба сифати асоси ҷаҳонбинӣ, ҳаёти маънавии халқ, ба вучуд омада, дар шуури мо ҷой гирифтаанд.

«Масалан, агар мафҳуми меҳру оқибатро, ки ба одати неки мо табдил ёфтааст, гирем, дидан мумкин, ки он решаҳои амиқи таърихӣ, миллӣ, динӣ дорад. Ин ҳамоҳанг шуда зистани инсон бо инсон, ҳамсоя бо ҳамсоя, хеш бо хеш, оила бо оила, муҳимаш, шахс бо ҷамъиятро, саховат нишон додан, аз сидқи дил ёрии бегараз доданро ба ятиму бекас, беваву бечора ва маҷрӯҳон, мусофиронро мефаҳмонад ва ба олами маънавии халқи мо чуқур реша давондани ин хусусият-ҳоро ҳеч кас инкор карда наметавонад»¹.

Дар Ўзбекистони имрӯзаи мо, дар ҳудуди Осиёи Миёна аҳоли аз азал дар водиҳо, соҳилҳои манбаъҳои калони об — дарё ва анҳор умр ба сар мебурданд. Худи шароити ин ҳудуд, ки атрофи он ҷул ва саҳроҳо аст, табиаташ, иқлимаш хеле мураккаб ва тағйирёбанда, тӯли ҳазорҳо сол тақозо мекард, то миллат ва халқҳои ин сарзамин бо ҳам паҳлӯ ба паҳлӯ, вазнинии якдигарро сабук карда зиндагӣ кунанд. Яъне, одамони ин сарзамин имкон надоштанд, дар ҳоли пароканда ҳаёт гузаронанд. Худи табиат, худи ҳаёт ҷамоа шуда истиқомат кардани онҳоро ба зарурат табдил додааст. Чунин тарзи зист, ба таври табиӣ ба одамон меомӯзонд, ки аз ҳоли ҳамдигар хабардор шуда, дарду шодиро баҳам дида, ҳам дар тӯй, ҳам дар азо бори гарони ин ҳаётро баробар кашанд, дар қалби инсонҳо руҳи эҳтиромро ба фикри ҷамоа пурзӯр кардааст.

Аломатҳои ҷамоавӣ то имрӯз дар ҳаёти мо мавқеи муҳим ишғол мекунад. Хусусан, солҳои истиқлолият эҳё шудани ташкилоти маҳалла, дода шудани мақоми идораи худидоракунии ба он, шаҳодати он аст, ки дар тарзи зисти

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 8—9.

мо анъана ва қадриятҳо, урфу одатҳои бо тамоилҳои ҷамоавӣ вобастаи мо боз васеъ ҷой мегирад. Масалан, ҳашар, тӯй ва тамошоҳоро бо маслиҳати аҳли маҳалла гузаронидан, рӯзҳои иди Наврӯз пухтани таомҳои баҳории ҳалим (кашк), сумалак, гузарондани бозӣ ва тамошоҳои гуногун, кӯмак ба мӯҳтоҷон, хабар гирифтани аз ҳоли бекасон, расондани ёрии бегараз ба онҳо, дастгирии намудани оилаҳои камтаъмин, тарбияи ахлоқӣ-маънавии ҷавонон, эътибор ба тозагӣ, ободонии маҳалла — ҳамаи ин аз ҷумлаи чунин қадриятҳо мебошанд. Ҳашар намунаи равшани меҳнати ҳақиқии ҷамоавӣ, ифодаи иродаи ҷамоа мебошад. Ба воситаи ин тадбир корҳои ба сомон мерасанд, ки ба ҳама як хел тааллуқ дорад. Фарз кунем, кӯчаҳои маҳалла, қишлоқ ё шаҳр тоза карда мешавад, обод мегардад, масканҳои ҷамоатӣ — гузари маҳалла, ҷойхона, дӯкон ё ошхона барпо карда мешавад. Ё бо роҳи ҳашар камбудии одамони ба ёри мӯҳтоҷ бартараф карда мешавад, ба онҳо кӯмаки моддӣ ва амали дода мешавад.

Ҳаёти ҷамоавӣ инсонро меомӯзонад, ки ба дарду шодии одамони гирду атроф безътибор нашавад, фақат худро не, балки дигаронро ҳам фикр карда умр ба сар барад. Ин дар ҳақиқат инсонпарварӣ мебошад.

Ҷамоавият ва инсонпарварӣ мафҳумҳои наздик ва муштарақ мебошанд. Эҳсоси мафҳумҳои барои инсон зарур чун меҳру оқибат, ору номус, назди дигарон худро доштан, шафқат, мурувват, хайру саховат, ҳамдардӣ, ҳамкорӣ дар асоси ҳаёти ҷамоавӣ пайдо мешаванд ва ривож меёбанд.

Бинобар пурзӯр будани анъанаҳои ҷамоатчигӣ дар мо, пеш аз сар кардани ягон кор маслиҳат пурсида мешавад. Коре, ки аксарият маъқул кунанд, албатта ба охир расонда мешавад. Касе, ки ба эҳтироми ҷамоа сазовор аст, инсон баобру ва бозътибор мебошад. Албатта, ба ин дараҷа расидан осон нест. Барои ин меҳнати ҳалол, ҳамоҳангии манфиати аксарият бо манфиати шахсӣ, эътибори фикри дигарон талаб карда мешавад.

Табиати инсон ҳамеша моили бо касе мулоқот карда, табдили фикр карда, ҳамкорӣ карда зистан аст. Тасаввур кунед, ки қаҳрамони романи «Робинзон Крузо»-и навиандаи англис Даниэл Дефо ба ҷазираи беодам афтада, аз

набудани ҳамсӯҳбат, ҳамдард чӣ қадар азоб мекашад. Бечора чӣ карданаширо надоништа, бо ҳайвонҳо, растаниҳо «сӯҳбат кардани» вай, шаҳодати он аст, ки дар ҳаёти одамизод роли ҷамоа беназир аст.

Ҷамоаи аҳл шуда ҳаракат кардани инсонҳои ҳамфикр, дар ҳаёти рӯзмарра, дар кор, дар меҳнат ҳам ба комёбиҳо асос мешавад. Агар эътибор дода бошад, дар мусобиқаҳои бонуфузи спортӣ кадом ҷамоае, ки якдил ва ҳамҷиҳат бошад, дар роҳи мақсади ягона аз як гиребон сар бароварда ҳаракат кунад, ғолиб мешавад. Бешубҳа, дар ин кор, қобилият ва истеъдод, имкониятҳои ҷисмонӣ, маънавий ҳар як одамро ҳам ба ҳисоб гирифтани лозим. Ҳар як одам дар ҳоли нигоҳ доштани хусусиятҳои шахсӣ, индивидуалӣ ва қиёфаи худ, дар айни замон дар ҷамоа бояд ҷой ва вазифаи ба худ муносибро иҷро кунад. Дар он ҳол ҷамоа пурзӯртарин ҷамоа мешавад.

Индивидуалият ифодаи хусусият ва аломатҳои фақат ба як инсон хос буда, барои инсон ин ҳам заруртарин фазилат мебошад. Лекин агар индивидуалият ба худ бино мондан, худро аз дигарон боло гузоштан гуфтан, ба ҳодисаи фақат бо фикри манфиатҳои шахсӣ зистан табдил ёбад, ба худӣ инсон ҳам, барои ҷамъият ҳам зарарнок мебошад.

Хусусияти нодири ҷамоа ҳамин, ки одамони бетакрор, аз ҳам фарқкунандаро сари мақсадҳои ба шавқ ва манфиатҳои шахсии онҳо дахлдор муттаҳид мекунад, инсонро ба хоксорӣ, ҳалоли, ҳамдардӣ меомӯзонад. Дар ин ҷараён, нақши раҳбарон беназир мешавад. Онҳо ҳаракати ҷамоа, зуҳури ирода, кайфияти умумӣ ва ҷидду ҷаҳди онро муайян мекунанд. Пешво чӣ қадар пурзӯр, бо азму шуҷоат, боқатъият ва боирода бошад, ҷамоа ҳам ҳамин қадар пурзӯр мешавад.

Синф ва мактаб, ки таҳсил мегирад, оила, маҳалла ба Шумо ҷамоаи қадрдон мебошанд. Ҷаҳонбинӣ, фазилатҳои Шумо дар ин ҷамоаҳо ташаккул меёбанд.

Ҷоие, ки падару модари Шумо хизмат мекунанд, ҷамоаи меҳнатӣ мебошад. Дар афзудани дониш ва таҷриба, малакаи ҳаёти, ба фазилатҳо зам шудани фазилат, меҳнат, ри-

вочи анъанаҳои устоду шогирдӣ, даромади ҳалол, ризқу насиба ёфта зистани инсон роли ҷамоаи меҳнатӣ калон аст.

Чуқуртар фикр кунем, Модар-Ватани мо ҳам, ки ҷамаи моро ба воя расонда, нону намак, донишу маърифат додааст, ҷамоаи калонест, ки аз инсонҳои миллат ва халқҳои гуногун, соҳибони назар ва манфиатҳои ҳархела ташкил ёфтааст. Пешвои ин ҷамоа Президенти Ўзбекистон мебошад. Сарвари диёри мо мақсадҳои олии ва манфиатҳои ин инсонҳоро муайян намуда, халқро дар роҳи бунёди ҷамъияти нав боқатъият раҳнамоӣ мекунад. Ба туфайли меҳнати халқи мо, ҷамоаи ҳамҷиҳат ва якдил шуда ба пеш ҳаракат кардани он, диёри мо ба дастовард ва натиҷаҳои калон ноил мешавад, дар ҳамҷамъиятии дунё ҷойи муносиб ишғол мекунад. Ин, албатта, моро шод мекунад, барои фарзанди муносиби ҳамин халқ шуда, дар роҳи равнақи кишвар хизмат кардан, ҳидоят мекунад.

Савол ва супоришҳо:

1. Хусусиятҳои ба худ хоси халқи мо гуфта чиҳоро мефаҳмед?
2. Барои чӣ ибораҳои аз қабилӣ меҳру оқибат, меҳру муҳаббат, меҳру шафқат, қадру қиматро ба дигар забонҳо тарҷума кардан мушкӣл аст?
3. Кадом сабабҳо аз қадим аҷлоди моро ба ҷамоа шуда зистан ҳидоят мекард?
4. Дар солҳои истиқлолият кадом анъана ва арзишҳои ба ҷамоатчиғи хос эҳё шуданд?
5. Ҷой ва таъсири пешво дар ҷамоа чӣ хел аст?
6. Оё Шумо ба ягон ҷамоа пешво шуда дидаед?
7. Ба воситаи мисолҳои ҳаёти фаҳмонед, ки берун аз ҷамоа зистан мумкин нест.
8. Нақл кунед, ки дар расмҳои зерин кадом фазилатҳои ба халқи мо хос акс ёфтаанд.

А)

Б)

В)

ДАРКИ ИНСОН

Донишомӯзони азиз! Маънавиятро ҷудо аз инсон, қалб, шууру тафаккур ва ҷаҳонбинии вай тасаввур карда намешавад. Барои ҳамин ҳам, Президенти мо Ислому Каримов таъкиди мекунад, ки «**Барои фаҳмидан, дарк кардани маънавият, аввало инсонро фаҳмидан, дарк кардан лозим**»¹.

Дарки инсон фазилат, маданияти хеле муҳим буда, арзиши умумибашарист, ки гуманизм, яъне асоси инсонпарвариро муқаррар мекунад.

Дарки инсон аз замонҳои хеле қадим чун масъалаи мураккаб олим ва файласуфҳо, шоирон, расом ва бастакоронро, соҳибони касбҳои гуногунро ба андеша мекашид.

Чандин китобҳо, асарҳои мусиқӣ ва санъати тасвири айнан ба ҳамин муаммо — мавзӯи дарки инсон бахшида шудаанд. Бо вучуди ҳамин, имрӯз ҳам ба гуфтани як таърифи аниқ ва том душворӣ мекашем. Чунки ҳар як инсон — як олами том. Бо тағйири табиат, ҷамъият ӯ ҳам тағйир меёбад.

Фаҳмидани инсон аз одам дониш ва таҷрибаи калон, муҳимаш, эҳсоси покиза, қалби соф талаб мекунад.

Инсонро ба ҳеҷ як қувва ё аслиҳа мағлуб намуда, қалбашро, руҳашро забт карда намешавад. Фақат ба воситаи ба қалби ӯ роҳ ёфтани, бо вай дӯст ва ҳамкор шудан мумкин.

Барои фаҳмидани инсон доништани халқ ва диёри ӯ, аҷдоди вай аҳамияти муҳим дорад. Чунки феълӣ атвор, қалб, эҳсос ва мафҳумҳои одам дар ҳоли гизо гирифтани аз

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 29.

меҳри халқ, урфу одат ва анъанаҳои зодгоҳ, мероси падару бобоён ташаккул меёбад. Оё эътибор додаед, ки агар ба ягон ҷой ба меҳмонӣ равед, одамони нав шинос шуда ба Шумо, аввало, «Канӣ, меҳмон, Шумо аз кучӯед, падару модаратон, аҷдоди Шумо кӣҳо?» гуфта мепурсанд. Дар бораи Шумо маълумотҳои заруриро доништа гирифта, аз рӯйи он ҳаракат мекунанд дили Шуморо ёбанд, ба Шумо сўҳбати таъби дил ороянд.

Имрӯз, дар натиҷаи бо шиддат ривоч ёфтани воситаҳои ахборот ва технологияҳо имкониятҳои омӯхтан ва мушоҳидаи мулоқоти байни одамҳо, ҳаракатҳои инсон, олами маънавии онҳо ҳам торафт пурзӯр мешавад. Албатта, ҳамаи ин дар фаҳмидани инсон шароит ба вуҷуд мебиёранд. Чунки мулоқотҳои самимӣ байни инсонҳо, халқҳо чӣ қадар афзояд, ҳамдигарро фаҳмидани онҳо осон мешавад. Инчунин, дар фаҳмидани халқҳои дунё, руҳан наздик шудан бо онҳо, адабиёти бадеӣ, театр, кино, мусиқӣ ва асарҳои санъати тасвирӣ аҳамияти хос дорад. Чунки онҳо ифодагари қалби ҳар як халқ мебошанд.

Шумо, албатта, дар бораи гузаронида шудани бисёр анҷуманҳои санъат ва маданият дар мамлакати мо шундидаед. Хусусан, хабар доред, ки дар шаҳри Самарқанд, ки чун сайқали рӯйи Замин эътироф шудааст, ҳар ду сол фестивали байналхалқии мусиқӣ ба номи «Шарқ тароналари» шуда мегузарад. Дар ин анҷумани санъат аз мамлакатҳои ҷаҳон вакилони санъати мусиқӣ иштирок мекунанд. Онҳо бо мусиқии кишвари худ, ба Самарқанд гӯё қалби халқро мебиёранд. Навоҳои бомаҳорат иҷро кардари шундида, бо олами зебои маънавӣ, саъйи руҳӣ, эҳсоси ҳар як халқ ва миллати ҷаҳон ошно мешавем. Бе ҳеҷ гуна тарҷума, эзоҳ ва шарҳ қалби он халқро мефаҳмам, орзуву саъй, тарзи ҳаёти онҳоро тасаввур мекунем.

Дар айни замон, як ҳақиқатро фаромӯш накардан лозим: ҳаёт мураккаб, вазъиятҳои мешаванд, ки баъзан як умр ҳамсўҳбат шуда, дўстро фаҳмидан душвор. Дар чунин лаҳзаҳо бе эҳтирос, бо тамкин, ақлу заковат, худро ба ҷойи дўст монда, чуқур мулоҳиза рондан лозим мешавад. Баъзан, аз ҳазор таънаю дашном, суҳанҳои талх, кинаю адоват дида, як даҳон гапи ширин, ҳазлу мутоибаи сари вақт истифода-

шуда, аз самими қалб меҳр нишон додан, ба одам бештар таъсири эҷоби расонида, қулфи бо ҳазор ҳаракатҳо кушода нашудаи дил, бо ҳамин восита кушода шуданаш мумкин.

Фаҳмидани қалби як нафар чӣ қадар душвор бошад, дарки ҳуди инсон ҳам мураккаб. Оё фикр карда дидаед, ки барои чӣ одамизод қўшиш мекунад навигарӣ донад, дониш гирифта, таҷриба омўхта, бо дигарон мулоқот кунад? Чунки дар вай,

аввало, шавқи дарки кӣ будани ҳудаш пурзўр аст. Чӣ қадар бисёр дониш ва тасаввур гирад, чӣ қадар бисёр одам бинад, шиносад, имконияти ба онҳо муқоиса кардан ва дар бораи худ хулоса баровардани вай зиёд мешавад. Барои ҳамин, инсон як умр ҳаракат мекунад худро дарк кунад. Саволҳои «Ба ин дунё омада, оё дуруст зиндагӣ мекунам, мабодо вақтам беҳуда сарф намешавад-мӣ, нону намаки додаи падару модар, халқро сазовор шудам-мӣ?» шаб ё рӯз дар қалби ҳар як одам пайдо шуданаш мумкин.

Барои чуқур дарк кардани худ, одам бояд ҳушёр ва огоҳ бошад, аз хондан, омўхтан, ҷустуҷўй як лаҳза ҳам бознаистад. Корҳо, хато ва камбудихоро ҳар рӯз аз нуқтаи назари танқидӣ баҳо дода, бояд сарҳисоб карда истад. Беҳуда дар ҳадисҳои муқаддас зикр нашудааст, ки «Аз гаҳвора то гўр илм омўз». Инсон ба дунё барои хондану омўхтан, аз сирҳои олам хабардор шудан, худро дарк кардан омадааст. Инсоне, ки худро дарк кардааст, қарзи худро дар назди халқ ва Ватан, тамоми башар, вазифаи инсонии худро ҳам дуруст мефаҳмад.

Донишомўзи азиз, Шумо ҳамеша ҳаракат кунед инсонҳои атрофи худро дуруст фаҳмед. Сарфи назар аз шинос, ношинос будани одам, салом, суҳанҳои самимӣ ва меҳри худро дарег надоред. Ҳеҷ вақт фаромўш накунад, ки бо сухани ширин, хулқи хуб ба қалби инсон, ки бойигарии бепоён аст, роҳ меёбед.

Инсоне, ки Шумо фаҳмидед – наздиктарин дўстатон. Инсоне, ки Шумо нафаҳмидед – дунёест, ки ҳоло Шумо рафта нарасидед, кашф накардаед.

Одаме, ки дар ин чаҳон ба дарк кардани худ ва дигарон ҳаракат карда, умр ба сар мебарад, инсоне мебошад, ки маънавияти худро ҳамеша бой ва воло мегардонад.

Оё эътибор додаед, ки хоҳиши дили падару модарро онҳо нагуфта, бо фаҳми худ сари вақт чой дам карда диҳед, пойафзол, сару либоси онҳоро тоза карда монед, онҳо чи қадар хурсанд мешаванд. Ба ин маъно, дарки инсон, ба-рои ҳозир шудан ба хизмати одамон, хешу табори наздик, халқу диёр, дар вақти зарурӣ барои дармон шудан ба дарди онҳо лозим аст.

Савол ва супоришҳо:

1. Суханҳои «Барои фаҳмидан, дарк кардани маънавият, аввало инсонро фаҳмидан, дарк кардан лозим» дар кадом китоб аз тарафи ки гуфта шудааст?
2. Фаҳмидани инсон аз одам чиҳоро талаб мекунад?
3. Ба қалби инсон чи хел роҳ ёфтани мумкин?
4. Оё воситаҳои ахбори оммави ба монанди телефони дастӣ, Интернет, компютер барои фаҳмидани инсон ёрдам медиҳанд?
5. Шумо кадом суруд ва навоҳоро дўст медоред?
6. Оё дар байни дўстонадон саркаш ва қайсарҳо ҳастанд? Барои ёфтани дили онҳо чи мекунад?
7. Аз ин расмҳо тасвири фестивали «Шарқ тароналари»-ро ёбед ва аҳамияти ин фестивалро дар роҳи дарки инсон нақл кунед.

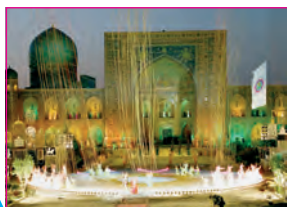
A)

B)

Б)

Г)

УСТУВОРИИ ҚОНУН

Донишомӯзи азиз, Шумо дар бораи панҷ тамоили ба тараққиёти баланд ноил шудани кишвари мо, ки аз тарафи Президенти Республикаи Ўзбекистон Ислоҳ Каримов пешниҳод шудааст, албатта, шундаед. Ин тамоилҳоро, ки имрӯзҳо дар ҷаҳон ба сифати «моделҳои ўзбекии тараққиёт» эътироф шудааст, ба Шумо ёдоварӣ мекунам.

Инҳо:

1. Бартари иқтисод аз сиёсат, аз мафкура озод будани он.
2. Сарислоҳотчи будани давлат.
3. Устувори ва ба ҳама баробари қонун.
4. Сиёсати пурзӯри иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии камтаъмин.
5. Зина ба зина ба амал баровардани ислоҳотҳо.

Дарси имрӯза ба яке аз ин самтҳои муҳим — устувори қонун дар мамлакати мо, ба масъалаҳои зарурати амали яхела ба қонун, ҷи будани маданияти ҳуқуқӣ, ҷиҳатҳои мусбӣ ва баръакси амали қонунӣ, хавфи ба қонун итоат накардан ба ҳаёти ҷамъият баҳшида мешавад.

Таърихи тамоми сохт ва ҷамъиятҳо, ки инсоният дар гузаштаи худ барпо намудааст, аз як ҷиз дарак медиҳад.

Дар қадом сохт ё ҷамъияте, ки қонуният устувор бошад, шаҳрвандон бечуну чаро ба қонун итоат карда бошанд, ҳамон давлат ва ҷамъият ба тараққиёти баланд, осоиштагӣ ва фаровонӣ ноил шудааст.

Ба ин гуфтаҳо аз таърихи халқи мо ҳам бисёр мисолҳо ёфтани мумкин. Масалан, аз асари «Тузукоти теури» маълум мешавад, ки қорҳо дар давлати соҳибқирон Амир Теури

— аз идораи давлат сар карда то ба хабар гирифтани аз ҳоли беваю бечораҳо бо тартиби қатъӣ, сари вақт ва мунтазам ташкил мешуд. Ҳар як кор, вазифа соҳиби худ — иҷроқунанда дошт. Аз амалдорон сар карда то шаҳрванди оддӣ талаб карда мешуд, ки ба қонуну қоидаҳои аз тарафи Кенгаши оқсақолҳо қабулшуда як хел амал ва итоат кунанд. Дар натиҷа, давлати Амир Темур, ки дар таърихи ҷаҳон аз ҷиҳати ҳудудӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ-сиёсӣ яке аз калонтарин давлатҳо буд, аз ҳар ҷиҳат равнақ ёфта, ба қудрати он аҳли ҷаҳон ҳавас мекард.

Баръакс, давлатҳое, ки дар он ҷо қонуният зерини по шуда, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон поймол, идораи ҷамъият ва тақдири халқ ба ҳоли худ партофта шудааст, ба тараққиёти пешқадам ва фаровонӣ ноил нашудаанд. Дар ин бора ҳам аз гузаштаи худ мисол овардан беҳтар аст. Дар китоби сарвари диёри мо «Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch» сабабҳои аслии парокандагии сиёсӣ, ҷаҳолат ва ақибмондагӣ дар сарзамини Туркистон баъди ҳукмронии темуриён аз асри XVII то ибтидои асри XX чуқур таҳлил карда шуда:

«Муддати дароз дар гирдоби зиддият ва ҷангу низоъҳо мондани минтақае, ки ба се хонӣ тақсим шуда буд, на фақат аз рӯйи салоҳияти иқтисодӣ, молиявӣ ва ҳарбӣ, балки дар ривочи фикри маънавий-иҷтимоӣ ҳам оқибатҳои салбириро ба вуҷуд оварданаш»¹ алоҳида таъкид мешавад.

Нигоҳ доштани аҳли ва яқдили халқ, дар роҳи манфиатҳои милли боқатъият шудан, масъулият ва ҳушёрӣ бошад, дар асоси қонуният ба вуҷуд меояд. Афсӯс, дар зинаи ба ном «давраи се хонӣ»-и таърихи мо баръакси онро мебинем.

«Ҳукмдорон ва амалдорони диёр ба ҷойи ғамхорӣ дар бораи тақдир ва ояндаи халқ, манфиатҳои шахсии худро аз ҳама чиз боло гузошта, дар натиҷа ба ҷаҳолат ва ғафлат дода шуданд, минтақае, ки имрӯз мо зиндагӣ мекунем, аз ҷараёнҳои умумибашарии тараққиёт канда шуда, аз ривочёбӣ бошиддат ақиб монда рафт»².

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 50–51.

² Ҳамон асар, саҳ. 51.

Аз ин дида мешавад, ки қонуният шарти муҳим, кафолати тараққиёт, фаровонӣ ва амнияти ҳар гуна ҷамъият ба ҳисоб меравад.

Барои дар ҷамъият амал кардани қонуният маданияти ҳуқуқии ин ҷамъият бояд дар дараҷаи баланд бошад.

Маданияти ҳуқуқӣ — ин дараҷаи донишҳои муҳимро дар бораи давлат ва ҳуқуқ аз худ кардани инсон, таҷриба, савияи умумии ҳуқуқии одам дар боби донишмандии қонунҳо ва дар асоси онҳо зистан мебошад.

Маданияти ҳуқуқӣ қисми ҷудонашаванда, узвии маданияти умумӣ ба ҳисоб меравад. Барқарор шудани маданияти ҳуқуқӣ дар ҷамъият ба омилҳои зерин узван вобаста аст:

1. Аз тарафи давлат кор карда баромадан ва амалӣ кардани сиёсати ҳуқуқӣ, ки манфиатҳои халқро ифода мекунад.

2. Дар мамлакат ривож ёфтани фанҳои юридикӣ — ҳуқуқшиносӣ.

3. Дар назди қонун баробар будани ҳама.

4. Дар доираи қонунҳо ҳуқуқ ва вазифаҳои ҳудро иҷро намудан, онҳоро дарк кардани шахсони мансабдори идораҳои давлатӣ, ки ҳуқуқро ба амал мебароранд.

5. Мунтазам ба роҳ мондани корҳои тарбияи ҳуқуқӣ, тарғиботу ташвиқот ва ҳоказо.

Тараққиёти Ўзбекистони мо, ки ба роҳи истиқлолият даромадааст, дар шароити набудани маданияти ҳуқуқӣ, адолат, нописандии қонун асло мумкин набуд. Аз ин рӯ, якуним сол пеш аз истиқлолият сарвари диёри мо 24-уми феввали соли 1990 ин масъаларо чун вазифаи муҳим таъкид карда буд:

«Пеш аз ҳама, ба худ чунин савол доданамон даркор: ҳар як шаҳрванд, ҳар як инсон, сарвари оила аз ҳокимият чиро интизор аст?»

Асоситарин, муҳимтарин, умумитарин мақсадро муайян карданӣ бошем, гуфтан мумкин аз рӯзе, ки давлат пайдо шуд, инсон аз давлат ҳимоя кардани амнияти худ, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои шахсиرو интизор мешавад, аз ҳокимият наҷот меҷӯяд. Ҳокимият ба ҳамин

талабҳои табиӣ ҷавоб дода натавонад, рӯи рост гӯем, ин хел ҳокимият ба ҳеч кас лозим намешавад»¹.

Аз ҳамон солҳо сар карда, дар мамлакати мо дар боби таъмини устувории қонун, дар амал ҷорӣ намудани баробарии ҳама дар назди қонун, ислоҳотҳои ҷиддӣ ба ҳаёт татбиқ шуд. Чунки, бо ибораи Президенти мо, одамҳо ба бисёр чизҳо сабр, қаноат карданашон мумкин, вале ба беадолатӣ тоқат намекунанд. Мувофиқи ҳамин, баргараф намудани беадолатиҳо, ноқонуниҳои давраи собиқ шӯроҳо роҳдода, сар шуд. Ин дар баробари таскини дил, дар халқи мо ҳисси боварӣ ва эътиқодно ба тантанаи адолат, ҳақиқат, ба давлат инчунин ба оянда мустақам намуд. Барқарор шудани номи поки қурбониёни сиёсати қатағони солҳои 30–50-уми асри гузашта, «кори пахта» дар солҳои 80-ум, ба оғӯши оилаҳо баргардонидани одамони беайб, ки ба туфайли «кори ўзбекҳо» ба воситаи тафтишҳои зўрақӣ аз озодӣ маҳрум шуда буданд – исботи амалии дар Ўзбекистони мустақил «арзиши олий будани ҳаёт, озодӣ, шаън, қадру қимат ва дигар ҳуқуқҳои дахлнопазири инсон» (моддаи 13, Конституцияи Республикаи Ўзбекистон) гардид.

Президенти мо барои мунтазам ба роҳ мондани корҳо дар ин боб даъват намуда, ба масъалаҳои зерин эътибор додааст:

«То замоне, ки қонуният ва ҳуқуқ тартибот тантана накунад, бунёди давлати ҳуқуқиро тасаввур карда намешавад. Устувории қонун – принципи асосии давлати ҳуқуқӣ мебошад. Он дар тамоми соҳаҳои ҳаёт ҳукмронии қатъии қонунро дар назар дорад. Ҳеч як органи давлатӣ, ҳеч як ташкилоти хоҷагӣ ва иҷтимоӣ-сиёсӣ, ҳеч як шахси мансабдор, ҳеч як кас аз ўҳдадорӣ итлоат ба қонун халос шуданаш мумкин нест. Дар назди қонун ҳама баробар мебошанд»².

Дар мамлакати мо бисёр ҳуҷҷатҳои қонунӣ қабул шуданд, ки ба офаридани асосҳои мустақами қонуният, ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, таъмини устувории ғояҳои

¹ **Islom Karimov.** O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –Т.: нашриёти «O‘zbekiston», соли 2011. саҳ. 128.

² **Islom Karimov.** O‘zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. Ҷилди 1. –Т.: нашриёти «O‘zbekiston», соли 1996. саҳ. 319.

инсонпарварӣ, некӣ, адолат дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакат, нигаронида шудаанд. Ба воситаи баланд бардоштани саводнокии ҳуқуқии аҳоли, корҳои муайян барои баланд бардоштани маданияти ҳуқуқии онҳо ба роҳ монда шуд.

Мафҳуми «маданияти ҳуқуқӣ», бо мафҳумҳои «маърифати ҳуқуқӣ» ва «саводнокии ҳуқуқӣ» узван вобаста аст. Маърифати ҳуқуқӣ нафақат қонунҳоро, балки донишгари ҳуқуқати зерқонунро ҳам вобаста ба амал баровардани онҳо талаб мекунад. Дар асоси саводнокии ва маърифати ҳуқуқӣ шуури ҳуқуқии инсон ташаккул меёбад. Одаме, ки шуури ҳуқуқии вай воло аст, фарқи қонунӣ ва ноқонуниро дарк мекунад, баробари ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои худ, эҳтироми ҳуқуқ ва озодиҳои дигаронро ҳам фаромӯш намекунад.

Қонуният устувориҳои қонун, мувофиқат ба қонун, фақат дар асоси қонун зистан, ба ғайриқонунӣ роҳ надоданро мефаҳмонад.

Дар ҷойе, ки қонуният ҳукмрон, сулҳу осоиштагӣ, тартибу интизом ва адолат қарор меёбад, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон таъмин мегардад. Беқонунӣ, набудани қонун ё эътироф нашудани онро мефаҳмонад. Дар ҷойе, ки беқонунӣ авҷ мегирад, сулҳу осоиштагӣ, тартибу интизом ва адолат намешавад.

Дигар хел гӯем, маданияти ҳуқуқӣ ду тараф дорад, ки ба он риоя кардан қарзи ҳама мебошад. Якумаш, ҳуқуқ ва озодиҳои худро донишгари аз онҳо пурра истифода бурдани инсонро талаб мекунад. Дуюмаш, фаромӯш накардани қарз ва ўҳдадории ҳамон инсонро дар назди қонун, дигар инсонҳо, халқ ва Ватани худ ҳам тақозо мекунад.

Одами соҳиби маданияти ҳуқуқӣ на барои аз қонунҳо тарсиданаш, балки барои эҳтироми онҳо, дар тимсоли қонунҳо хоҳишу иродаи халқро диданаш ҳам дар асоси қонун зистанро мазмуни ҳаёти худ медонад.

Барои боз ҳам аниқтар тасаввур кардани Шумо мегӯем, ки ҳуқуқ ва озодиҳои Шумо то сарҳади ҳуқуқ ва озодиҳои

дигар одами чун Шумо давом мекунад. Эҳтироми ҳуқуқ ва озодиҳои қонунии ҳамон одам ўҳдадории Шумо дар назди қонун ба ҳисоб меравад. Чунки давлати демократии ҳуқуқӣ бо номи худ ҷамъияти озод мебошад. Дар он зўроварӣ нест. Дар ин ҷамъият ҳама озод умр ба сар мебарад, озод ҳаракат мекунад, тамоми соҳаҳои ҳаёт дар асоси қонун озод ривож меёбад. Лекин истифодаи пурра аз ҳамин имкониятҳо, пурра риоя намудани ўҳдадориҳои дар Конститутсия ва қонунҳо муқарраршударо ҳам талаб мекунад. Дар акси ҳол, чораҳои ҷазо, ки дар қонун пешбинӣ шудаанд, истифода мешаванд. Яъне, дар чунин ҷамъият ба сўиистеъмоли озодӣ ва имкониятҳои, ки қонун додааст, роҳ дода намешавад.

Шоҳаҳои ҳокимият ҳам дар асоси қонун кор мекунанд. Муносибатҳо байни онҳо аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ба тартиб андохта мешавад. Дар асоси он, дар ҳалли ҳама гуна муаммои ҳаёт, дар навбати аввал ба қонун муроҷиат кардан, ҷиҳатҳои ҳуқуқии онро ба инобат гирифтани лозим мешавад. Ин бошад, маданияти ҳуқуқиро барои ҳама, ба зарурат таъдил медиҳад.

Беҳуда нест, ки 27 июни соли 1997 Президенти мо дар ин масъала ба фармони махсус имзо карда, 29 августи соли 1997 Олий Маҷлис Барномаи миллии баланд бардоштани маданияти ҳуқуқӣ дар ҷамъиятро қабул кард, 4 январи соли 2001 бошад, Фармоиши сарвари диёри мо ба номи «Дар бораи ташкил намудани омӯзиши Конститутсияи Республикаи Ўзбекистон» қабул карда шуд.

Ба тӯфайли чунин эътибор имрӯзҳо дар мактабҳои мо курсҳои таълимии «Алифбои Конститутсия», «Саёҳат ба олами Конститутсия», фанни «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» омӯзонида мешаванд. Ҳамин тариқ, ташаккули тафаккур ва ҷаҳонбинии ҳуқуқӣ дар ҷавонон мақсад шудааст. Чунки одамони соҳиби маданияти ҳуқуқӣ бисёр шавад, ҷараёни барпои ҷамъияти шаҳрвандӣ, ҳамин қадар тез мешавад. Гузашта аз ин, маданияти ҳуқуқӣ ба баланд бардоштани маданияти сиёсии ҳамдиёрон замина мешавад. Одами соҳиби маданияти сиёсӣ мустақилона фикр мекунад, ба худидоракунии қодир мебошад.

Акнун ба чиҳатҳои ба ҳам вобастагии маънавият ва маданияти ҳуқуқӣ истода гузарем.

Дар асл, ҳуди ҳуқуқ ҳам маҳсули маънавият аст. Инсон барои нурмазмун кардани ҳаёт, оромӣ осоишта зистан, қонунҳои кашф карда баромад, ки ҳуқуқ ва ўҳдадорӣ қатъиян муқаррар мекарданд.

Чунки ҳар як одам ҳуқуқ ва озодиро, дар айни замон, агар қарз ва ўҳдадорӣ худро дар назди дигарон хуб фаҳмад, дар ҷаҳон бади, беадолатӣ, ҳар гуна ҳодисаҳои нохуш кам мешавад.

Баробари воло шудани маънавияти инсон мафҳумҳо дар бораи ҳуқуқ ҳам мукамал мешавад. Одамизод меҳодад боз бештар ба ҳуқуқ, боз бештар ба озодӣ соҳиб шавад. Шумо аз таърих хондаед, ки дар ибтидои асри ХХ масъалаҳои озодии суҳан, озодии матбуот ва озодии вичдон барои бисёр халқҳо орзу буди халос. Дар Аврупо, Амрико ва Осиё ҳамаин ҳуқуқҳо талаб карда, одамон ҷи қадар мубориза бурдаанд. Имрӯз бошад, ин гуна озодиҳо дар ҷамъиятҳои демократӣ ба арзишҳои табдил ёфтаанд, ки бо конституцияҳо ва қонунҳо мустақам карда шудаанд. Бе онҳо акнун ҳаётро тасаввур карда намешавад.

Одамони ҳозира, бинобар боло рафтани маънавият ва тафаккури худ, бо талабҳои дигар ба майдон мебароянд. Хусусан, талабҳои паҳн накардани аслиҳаи ядрои, мубориза бар зидди терроризм ва экстремизми байналхалқӣ, пешгирии ифлосшавии муҳити атроф, ба талабҳои асосии инсоният табдил меёбанд. Аз сабаби он, ки ин масъала бо нигоҳ доштани ҳаёт дар рӯи Замин, бо нигоҳ доштани ҳуқуқи муқаддаси одам — ҳуқуқи зистан вобаста аст, он ҷиддӣ ба тартиби рӯз гузошта мешавад.

Чуноне, ки инсонро бе маънавият тасаввур карда намешавад, бе ҳуқуқ ҳам тасаввур карда намешавад.

Пас, ҳуқуқ ҳам, маънавият ҳам, омилҳои муҳиме мебошанд, ки моҳияти ҳаёти инсонро муайян мекунад. Барои ҳамаин, маданияти ҳуқуқӣ меъри ба худ хос мебошад, ки ба инсон барои иштироки фаъолона дар ҳаёти ҷамъият имкон медиҳад, савияи маънавии ўро муайян мекунад.

Савол ва суноришҳо:

1. Барои устувори қонун дар ҷамъият чиҳо талаб карда мешавад?
2. Оё аз калонсолони оилаи худ дар бораи беадолатиҳои зидди ҳуқуқ ва озодиҳои инсон дар давраи собиқ шӯроҳо шунидаед?
3. Ба фикри Шумо байни устувори қонун ва тараққиёти мамлакатҳо чи гуна вобастаги ҳаст?
4. Маданияти ҳуқуқи чист?
5. Бо ёрии мисолҳо фаҳмонед, ки агар инсон соҳиби маданияти ҳуқуқи набошад, ба чи гуна аҳвол меафтад.
6. Дар бораи корҳое, ки дар соҳаи таълим оид ба баланд бардоштани ҷаҳонбинии ва тафаккури ҳуқуқи ҷавонон дар мамлакатҳои мо ба амал бароварда мешаванд, нақл кунед.
7. Аз рӯйи расмҳо дар хусуси чи қадар муҳим будани таъмини қонуният дар ҳаёти ҷамъият нақл кунед.

A)

B)

B)

Г)

МАДАНИЯТИ ИСТИФОДА АЗ ИНТЕРНЕТ

(Машгулияти амалӣ)

Дар ин машгулияти амалӣ, ба масъалаҳои зерин эътибор додани устодатон ва Шумо ба мақсад мувофиқ мебошад:

– таърихи пайдо шудани низоми Интернет;
– имкониятҳои бепоеи ин низом ва сабабҳои тезкорӣ дар он;

– барои инсоният имкониятҳои эҷобиро аз қабилӣ табдили ахборот, тезонидани алоқаҳои иқтисодӣ, огоҳ шудан аз навигарӣ дар соҳаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ, осон намудани алоқаҳои маданӣ байни муассисаҳо ва миллионҳо одамон офаридани ин низом;

– дар баробари ҳамин, бисёр шудани кӯшиши қувваҳои вайронкор барои бо мақсадҳои ғаразнок истифода намудани низоми Интернет, аз тарафи онҳо фиристода шудани хабар ва лавҳаҳои бӯхтономез ва бофта;

– мавҷуд будани бисёр сайтҳои, ки ба захролуд намудани қалб ва шуури инсон, расонидани таъсири манфӣ ба ахлоқ ва руҳияти он нигаронда шудаанд;

– омили муҳим будани аз хавфҳои номбаршуда худро ҳимоя карда тавонистани касе, ки аз низоми мазкур истифода бурдани аст, аниқ донишҷӯи маълумоти зарурӣ, донишҷӯи аз қучо гирифтани он;

– бештар истифода бурдан аз сайтҳои Интернет, ки ба Ватани мо тааллуқ доранд, ба баланд бардоштани савияи илму маърифати ҷавонон, гирифтани маълумотҳои ҳолис ва аниқ дар бораи таърихи Ватан, инчунин имрӯзи он имкониятҳои фароҳам меоранд;

– ба воситаи муқоисаи маълумотҳо дар бораи илм, маданият, таърих ва имрӯзи мамлакатҳои гуногун боварибахш гардидани ин маълумотҳо ва ҳоказо.

Адабиёт барои машғулияти амалӣ:

1. Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 128–132.

2. Islom Karimov. Vatan va xalq mangu qoladi. –Т.: нашриёти Китобхонаи миллии ба номи Алишер Навоӣ, соли 2010, саҳ. 95–97.

3. Нутқи Президент Ислон Каримов дар маросими кушодашавии конференсияи байналхалқӣ дар мавзӯи «Тарбияи авлоди соҳиби дониши воло ва аз ҷиҳати интеллектуали ривожёфта – шарти муҳими тараққиёти барқарор ва модернизацсияи мамлакат» –Т.: рӯзномаи «Овози тоҷик», соли 2012, шумораи 18-уми феврал.

4. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalar. –Т.: нашриёти «Yangi asr avlodi», саҳ. 123–124.

КОРИ НАЗОРАТӢ

С у п о р и ш: *Ба мавзӯи «Худшиносии миллӣ» реферат нависед.*

Ҳангоми навиштани он, ҳаракат кунед, то аз рӯйи масъалаҳои зерин мустақилона фикр ронед:

– фикр ва мулоҳизаҳои сарвари диёри мо оид ба масъалаи мазкур дар китобҳои «O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» (саҳ. 66–71, 174–178, 222–226, 249–253, 272–274) ва «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» (саҳ. 5–7, 29–35);

– ба кадом аҳвол гирифта шудани халқ, миллате, ки худро шинохтааст;

– сиёсати собиқ шӯравӣ барои аз худшиносии миллӣ дур кардани халқҳои мо ва оқибатҳои он;

– аз бедорӣ хотираи таърихӣ сар шудани худшиносӣ;

– корҳои таърихӣ, ки дар мамлакати мо аз рӯзҳои аввали истиқлолият дар боби худшиносӣ ва шиносонидаани худ ба амал бароварда шуданд;

– омили муҳим будани худшиносии миллӣ дар пурзӯр намудани эҳсоси ифтихор ва ғурури миллӣ дар қалби шахс, миллат, халқ;

– ба ояндаи дурахшон бо эътимоди қавӣ нигаристани халқе, ки худро шинохтааст ва дигар масъалаҳо.

МАЪНАВИЯТ – АСОСИ МАДАНИЯТИ ИНСОН ВА ҶАМЪИЯТ

Донишомӯзи азиз, аз донишҳои гирифтаи худ шояд дарк кардед, ки маънавият хусусиятест фақат ба инсон хос. Чунки байни ҷонзодҳои дунё фақат одам бомақсад, фикр карда умр ба сар мебарад. Олими маънавиятшинос Абдураҳим Эркаев мулоҳизаҳои зеринро мегӯяд: «Дар табиат маънавият нест. Мо ба намуд, хел, насл ва дигар аломатҳои олами ҳайвонот нигоҳ карда, онҳоро боодоб ва бодӣ-ёнат, соҳиби диди нозук, худҷӯӣ ё бевичдон, ба ботлоқи куфр фарқшуда ва ҳоказо гуфта наметавонем. Агар бо ёрии мисоли аниқтар ва ҷоннок гуфтани шавем, ба ибораи «мана ин хук ва хар нозуктаъб, ошуфтағони нафосатанд, дутои дигараш ниҳоят худҷӯӣ, ана инҳо бошанд ноинсоф ва тамаъгир» ақл бовар намекунад. Дар бораи олами наботот ҳудди ҳарф задан ба ин маънӣ зиёдатӣ аст».¹

Аз ин дида мешавад, ки мо ҳангоми дар бораи маънавият ва мафҳумҳои бо он вобаста гап заданамон, фақат аз эҳсосот, ҳисси воло, малакаҳо, таҷрибаҳои ба инсон хос баромада, ба онҳо така мекунем.

Боз як чизро бояд хуб дониста гирем, ки маънавият ҳодисаи иҷтимоӣ ба ҳисоб меравад. Ин яъне, пайдо шудан, такмил ёфтани, аз авлод ба авлод гузаштани он бо фаъолияти инсон вобаста аст.

Фаъолияти инсон дар маҷмӯъ ҳаёти ҷамъиятро ба вучуд меорад. Пас, бе инсон ва фаъолияти ӯ, бе ҳаёти иҷтимоӣ маънавият тасаввур намешавад. Сарвари диёри мо ба шуур ва қалби инсон ҷо шудани маънавиятро чунин ифода мекунад:

¹ А. Erkayev. Ma'naviyat va taraqqiyot. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2009, саҳ. 19.

«Маънавият дар давоми солҳо бо шири модар, тарбияи оила, панди аҷлод, эҳсоси Ватан, сабақҳои баъзан талх ва баъзан шодбахши ин ҳаёт, қатра-қатра ба мағз-мағзи хун ва устухони инсон ҷой мегирад»¹.

Акнун ҳаракат мекунем маънову мазмуни ин мулоҳизаи Президенти моро чуқуртар идрок намоем.

Модоме, ки маънавият маҷмӯи эҳсосот, афкор ва малакаҳои ба мағз-мағзи хун ва устухони инсон ҷойгиранда бошад, пас, онҳоро дида, қапида, ранг ё бӯяшро фаҳмидан мумкин нест. Маънавият дар руҳи инсон, дар қалб ва шуури вай ташаккул меёбад. Арзиши маънавий ба тарзи таҷрибаи ҳаёти, ибрат, ғоя ва афкори ғунгарда аз аҷлод ба авлодҳо мегузарад.

Ба зумраи онҳо аллаи модарон ҳам, муносибатҳо дар оила ҳам, манбаҳои маънавий-маърифий дар шакли китобҳои нодири бузургон, ёдгориҳои маданӣ ҳам, асарҳои офаридаи эҷодкорон, кашфиётҳои олимони имрӯза ҳам дохил мешавад.

Дар бораи масъалаҳои ҳуди эҳсоси Ватан чист, он дар қалби инсон чӣ хел пайдо мешавад, бо ёрии чиҳо такмил меёбад, бо Шумо дар синфҳои поёни сӯҳбат карда будем.

Сарвари диёри мо дар ташаккули маънавияти инсон ба нақши муҳим бозидани «сабақҳои баъзан талх ва баъзан шодбахши ин ҳаёт» ҳам эътибор медиҳад. Аз дониш ва таҷрибаи худ шояд донистед, ки ҳаёт пур аз мураккабиҳо, зиддиятҳои гуногун мебошад. Дар он баробари рӯзҳои шодӣ, лаҳзаҳои пурташвиш, пуризириб ҳам бисёр. Бинед, ки ин ҳама ташвишҳо, изтирибҳо аксаран ба туфайли ҳаракати одамони мисли мову Шумо ба вучуд меояд. Яъне нуқсонҳо дар маънавият, бевичдонӣ, беахлоқӣ, сустии имон ва эътиқоди баъзе одамон барои дигар инсонҳо чӣ қадар муаммоҳо ҳосил мекунад. Пас, сабақҳои талх, ки аз ин нуқсонҳо мегирем, барои мову Шумо ҳам ибрат шуданаш лозим. То ки, дар ҳуди мо чунин ноқисҳо нашавад, саъйи ҳаракати мо дар ин роҳ ба покии олами маънавийи мо замина офарад.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 28.

Президенти мо дар асари «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» ба сифати меъёрҳои асосӣ, ки маънавиятро ташаккул медиҳанд, инҳоро шарҳ додааст: 1. Мероси маънавий, боигарӣҳои маданӣ, ёдгориҳои кӯҳнаи таърихӣ. 2. Эҷодиёти даҳонии халқ. 3. Дини муқаддаси мо. 4. Кашфиётҳои беназири илмӣ-эҷодии аллома, мутафаккирони бузурги мо. 5. Оила, мавқеъ ва таъсири он. 6. Рол ва аҳамияти маҳалла. 7. Низоми таълиму тарбия.

Агар эътибор диҳед, ҳаёти инсонро, аз ҷумла, одамонро, ки дар диёри мо таваллуд шуда ба воя расидаанд, бе арзишҳои номбаршуда тасаввур карда намешавад. Дар ҳақиқат, бисёр бойигарӣҳои маданӣ, ёдгориҳои кӯҳнаи таърихӣ, ки дар ҷаҳон машҳуранд, дар кишвари мо бунёд шудаанд.

«Ба сифати намунаи нодири мероси умумичаҳонӣ ба рӯйхати ЮНЕСКО дароварда шудани бештар аз чор ҳазор обидаҳои моддӣ-маънавии дар ҳудуди мамлакати мо мавҷудбуда ҳам тасдиқи ин фикр аст»¹.

Дар байни онҳо китоби «Авесто», ки қариб се ҳазор сол пеш аз ин дар воҳаи Хоразм офарида шудааст, сазовори эътибори хос мебошад. Сарғояи «Пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек», ки маънову моҳияти аслии ин китобро муайян мекунад, то ба ҳанӯз аҳамияти худро гум накардааст.

Мувофиқи ин таълимоти «Авесто» имону эътиқоди инсон ба се поя асос меёбад: якум – софии фикр, дуум – устувори сӯхан, сеюм – инсонӣ будани амал.

Аҷдоди мо на фақат ба таваллуди бемуқсонӣ бача ва тарбияи ҷисмонии вай аз қӯдакӣ эътибори ҷиддӣ медоданд, балки ба илму ҳикмат омӯхтан, аз ҷиҳати маънавий пок шудан, соҳиби хислатҳои нек шудани онҳо ҳам ғамхорӣ мекарданд.

Бинобар ҳимоятгари халқу диёр будан, писарбачаҳо маҷбур буданд, гӯштингирӣ, аспасаворӣ, аспзинкунӣ, идо-

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 30–31.

раи аспу шутур, парвариши чорво, барои аз ҳайвоноти дарранда муҳофизат кардани онҳо соҳиби малакаи истифодаи бештар аз 50 аслиҳаи ҷанговари шаванд. Ба онҳо боз 30 намуди ҳунарҳои ҳарбӣ омӯзонида мешуд.

Духтарҳо ҳам, ба ресидани нах дар чарх, инчунин ба гайр аз дӯхтани либосҳо аз матоъҳо, ба гӯштингири, аспсавори, шамшербозӣ, бо сипар аз рақиб ҳимоя кардан, дар асп аз ҳар гуна саддҳо ҷаҳида гузаштан, дар об шино кардан, ба дурӣ давидан, найза партофтан, аз камон паррондан ва иҷрои дигар машқҳои ҷисмонӣ-ҳарбӣ омӯзонида мешуданд.

Ҳамин тавр, аҷлоди мо ҷисму тана ва руҳияти фарзандонро обутоб дода, тарбия мекарданд. Онҳо неки, хубӣ, диёнтро манбаи қудрат бар зидди хучум ва хуруҷи қувваи бади медонистанд. Қалъаи муҳофизатии ҷисмонӣ ва маънавию ҳосил мекарданд, ки ба пешгирии намудани роҳи зӯрварӣ қодир бошад.

Аксарияти мо афсонаҳои халқӣ, дostonҳоро бо шавқӣ зиёд гӯш карда, мехонем. Ҷасорати қаҳрамонҳои воқеаю ҳодисаҳои он, дар қалби мо ҷо меёбад, донишро зиёд мекунад, тасаввуротро васеъ мегардонад. Гузашта аз ин, дар онҳо орзуву ҳаракатҳои азалии халқ ба озодӣ ва соҳибихтиёри, ҳаёти фаровон ва осоишта мучассам шудааст. Дар байни бойигариҳои маънавии кишвари мо, ки ба номи эҷодиёти даҳонии халқ то ба мо расидааст, достони «Алпомиш» ҳусну таровати хос дорад. Сарвари диёри мо ба ин асар баҳои баланд медиҳад:

«Агар таърихи қадим ва пуршарафи мо як достони бепоён бошад, «Алпомиш» шоҳбайти ин дoston гӯем, дуруст аст. Дар ин асари мумтоз фазилатҳои неки халқу диёри мо чун таҳаммул, матонат, олиҷанобӣ, вафо ва садоқат, ки аз тўфонҳои таърих, санҷишҳои ҳаёту мамонт гузашта, ҳамеша хусусияти худро нигоҳ доштаанд, ифода ёфтаанд»¹.

Дар ҳақиқат, ба сари қаҳрамонҳои дoston Алпомиш ва Барчиной ҷӣ диданиҳо мебиёянд. Ин ду ҷавон вазифаҳои

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 33.

пурмасъулиятро ба монанди аз душманон тоза кардани диёр ва ҳокимият, ба фитна ва фиребҳои гуногун дода нашуда, сари мақсад ҳаракат намуда, ба ҷабркунандагони халқ зарбаи муносиб дода, ниҳоят соҳиби муносиби халқ, Модар-Ватан шуданро бошарафона иҷро мекунанд. Дар ин муборизаҳо, меҳри онҳо ба зодгоҳ, садоқат ба дӯстӣ, шафқати беназир ба хешу ақрабо, муҳаббати поки онҳо обутоб меёбад. Дар замири таърихи қадим ва пуршарафи моро як достони бепоён гуфта, «Алпомиш»-ро шоҳбайти ин достон номидани сарвари диёри мо ҳамин ҳақиқат истодааст. Яъне, тамоми фазилатҳои олиҷаноби халқи мо, ки аз санҷишҳои асрҳо гузаштааст, дар ин достон чун суруди ҷовидон тараннум гардидаанд.

Дар бораи меъёрҳои асосӣ, ки маънавияти инсон, халқро ташаккул медиҳанд, чун дини муқаддаси мо, кашфиётҳои беназири илмӣ-эҷодии аллома, мутафаккирони бузурги мо, оила ва маҳалла, низоми таълиму тарбия ва аҳамияти он агар дар дарсҳои пештара қисман гуфта бошем, дар дарсҳои оянда ҳам дар бораи онҳо алоҳида истода мегузарем.

Ҳозир бошад, ҳаракат мекунем, ба мафҳумҳои монанди сабру қаноат, меҳру мурувват, хубӣ ва бадӣ, ки дар ташаккули маънавияти инсон нақши муҳим доранд, шарҳ дода, онҳоро дарк кунем.

Мафҳуми «қаноат», дар ҳаёт ба вазниниҳо тоқат кардан, нафсро доштан, ба каму беш бардошт доданро мефаҳмонад.

Табиист, ки дар ҳаёт тасодуфҳо, рӯзҳои хушбахтӣ ва бадбахтӣ, неқ ва бад шуданаш мумкин. Вале, инсон бояд ба омадани бахт аз пайи бадбахтӣ, неқӣ аз пайи бадӣ, фаровонӣ аз пайи мӯҳтоҷӣ бовар карда, зиндагӣ кунад. Касе, ки ба вазниниҳо, мураккабиҳо тоқат карда, бардошт медиҳад, албатта, ба рӯзҳои неқ, ба рӯшноӣҳо, ноил мешаванд.

Агар ба ҳаёти ҳайвонҳо назар андозед, ба туфайли заифии ҳисси қаноат, сабр гувоҳи рӯй додани ҳодисаҳои даҳшатнок дар онҳо мешавед. Баъзе ҳайвонҳо лаҳзаи наёфтани хӯрок ба тӯдаи худ, ҳатто ба бачаи худ ҳам ҳучум мекунанд, онҳоро даррандавор хӯрда, нафси худро қонё мекунанд.

 Дар табиати касе, ки эҳсоси қаноат, сабр, шукрона пурзӯр бошад, ин гуна инсон ҳеч гоҳ аз сарҳади одамай намебарояд, рӯзаш ба марҳамати касе намемонад, аз миннати дигарон дар канор мегардад.

Зеро, хубие, ки сабаби миннат мегардад, аслан хубӣ ҳисоб намешавад. Одаме, ки худро эҳтиром мекунад, қадри худро медонад, ба чунин «хубӣ» мӯҳтоҷӣ ҳис намекунад, балки қувва, ирода, сабру қаноатро ба кор андохта, ба ҳама чиз худааш ноил мешавад. Аз ин ҷиҳат шеърҳои шоири халқии Ўзбекистон Абдулло Орипов ибратбахш мебошанд. Дар шеъри «Илтимос»-и вай мулоҳизаҳои зикршудаи мо шакли рехтаи худро ёфтаанд:

*Гушнаву саргашта дар раҳ монӣ гар,
Тоҷ кун сабру қаноатро ба сар,
Бо хасис азме макун баҳри сафар,
Илтимос аз нокасон ҳаргиз макун!¹*

Хӯш, барои чӣ шоир аз ҳамроҳи номард ин қадар безор шудааст? Илтимос кардан, дар ягон масъала аз дигарон гирифтани кӯмак чӣ бадӣ дорад? Охир, дар ҳаёт кори одамон ба ҳамдигар афтиданааш, меҳоҳанд ё не, онҳо аз якдигар чизеро илтимос карданашон табиӣ аст!

Ҳама гап дар ҳамон илтимосро ба кӣ кардан ва аз кӣ наҷот пурсидан мебошад. Шоир панд медиҳад, ки аз касони майдагап, номард, кори кардаро миннатқунанда илтимос накунад. Зеро:

*Таъна бошад бадтар аз бад дар ҷаҳон,
Чехраат чун каҳ намояд, дода нон,
Солим ар бошад тану ақлат, пасон,
Илтимос аз нокасон ҳаргиз макун!*

 Дар ҳақиқат, агар ақли инсон расову тану ҷонаш солим бошад, ҳамин ақл ва қувваашро ба кор андозад, дар ин дунё ба мақсадҳои калон ноил мешавад.

Аз ин ҷиҳат халқи мо мард ба ҳисоб меравад. Дар вазнинтарин вақтҳо ҳам халқи мо қиёфаи инсонии худро гум накардааст, гурури худро аз даст бой наодоаст. Агар аз бобоҳои худ бештар нақл кардани ҳодисаву саргузаштҳои

¹ Гарҷумаи шоир Чаъфар Муҳаммад.

ҳаёташонро илтимос кунед, шунидани онҳоро омӯзед хуб мешуд. Чунки, онҳо аз гузаштаи халқи мо бисёр ҳодисаҳои ибратбахшро ба Шумо ҳикоя карда доданашон мумкин. Аз чумла, дар бораи ҷанги Дуюми ҷаҳон, солҳои баъди ҷанг ба душвориҳои зиёд мардонавор бардошт дода, ба фронт ва кишварҳои аз ҷанг вайроншуда ҳӯрокворӣ ва дигар бойгариҳои моддиро гусел карда истодани халқи ўзбек, аз онҳо ҳикояҳои зинда мешунавед. Ин ҳикояҳо аз чи далолат медиҳад? Аз марди, бепоёнии сабру бардошт, инсонпарварии халқи мо!

Дар айни замон ин халқ дар назди дигарон забонкӯтоҳ нашудан, ба миннати дигарон намонданро ҳам ба худ эътиқод кардааст. Ба ҷойи он, халқи мо тамоми душворӣ ва норасоӣҳоро бо сабр, бардошт паси сар мекунад. Зеро, халқи мо медонад, ки ақсарияти қорҳои ба воситаи сабр мақсадшуда амали шаванд, ба туфайли бесабри, одам раҳгум мезанад.

Мушоҳида карда бошед, зиндагии одам ҳамеша дар як маром нест. Хусусан, дар шароити оилавӣ вазниниҳо, норасоӣҳо шуданаш ҳам ҳолати табиӣ аст. Падару модар илтимоси Шуморо як маротиба ба ҷону дил ба иҷро расонанд, дафъаи дигар мумкин дасткӯтоҳӣ кунанд. Дар ин вазъият, онҳоро фаҳмида, хиҷолат накардан хеле муҳим мебошад.

Рости гап, падару модар, ҳамин хел муносибат — сабру қаноатро дида нисбати Шумо меҳрашон меафзояд, ҳаракат мекунанд, то қадри имкон хоҳиши Шуморо ба ҷо биёранд.

Мебинед, ки сабру бардошт ҳам, ба солимшавии муҳити оилавӣ, пурзӯр шудани муносибатҳои байниҳамдигарӣ сабаб мешавад. Зеро, халқ беҳуда нагуфтааст, ки:

*Сабр сози, ғўра ҳалво мешавад,
Оқибат бесабр аз по мешавад.*

Чунки, агар дар одам сабру тоқат, қаноат набошад, вай симои одами чашмгурусна, ба гами бойигарӣ ва давлат побанд шударо нишон медиҳад. Ин ҳол, касро аз хешу ақрабо, дўсту бародар ва оқибат аз ҷамъият бегона мекунад. Агар ба гузашта назар андозем, гувоҳи он мешавем, ки дар замири бисёр диданиҳои даҳшатнок, ҷангҳо, толону тороҷғариҳои ба сари одамизод омада, маҳз ҳамин гуна ҷиҳатҳои манфӣ истодаанд.

Дар дарси таърих дар бораи бисёр ҷангҳо ҳикояҳо меҳонед. Ёътибор диҳед, чандин салтанатҳо, сохторҳои давлат дар натиҷаи зуҳури бесабрӣ, чашмгуруснагӣ, ношукрии кадом шахсоне ба таназзул рӯй овардаанд. Магар офати бесабрӣ набуд, ки писар бар зидди падар, додар бар зидди бародар ҷанг сар карда, ба умри ҳазорон одамон зомин шудаанд?

Дар бораи чӣ қадар бо меҳру мурувват будани падару бобоёни мо дар дарсҳои таърих бисёр ҳикояҳои ибратбахш хондаед. Ҳозир бошад, ҳаминро ёдоварӣ карданием, ки меҳр ҳам, мурувват ҳам ба мақсади намоиш нишон дода намешавад. Халқи мо мегӯяд, ки «дасти рост додаро дасти чап надонад». Ин яъне, маънои онро дорад, ки хубии мо бояд беминнат, холисона бошад. Танҳо дар он ҳол, хубии инсон барака дорад, савоб мебиёрад. Боз як ҷиҳат — халқи мо ориятро хеле саҳт риоя мекунад. Аксарият одамҳо ҳар қадар душворӣ кашанд ҳам, кӯшиш мекунанд ба дигарон маълум накунанд, дарди худро дастархон намекунанд. Ҳамин тавр, ки бошад кӯмак ва хубӣ ба чунин одамон ҳам, бояд овоза нашоуда, ҳеҷ касро ба хиҷолат наандозад.

Дар байни ҳамсинфон дар муносибати ҳамдигарӣ эҳсосоти меҳр ва оқибат пурзӯр бошад, дигар хел шудани файзи ин синф аниқ аст. Зеро, инсонпарварӣ, боадолатӣ, меҳр ва мурувват зинати ҷовидонест, ки фарзанди одамро, ҷамоаро, ҷамъиятро оро медиҳад.

Бачаҳо, боз як чизро дониста гиред, ки то ҳаёт ҳаст, муборизаи байни хубӣ ва бадӣ, неки ва зишти давом мекунад. Шоири халқии Ўзбекистон Эркин Воҳидов ин ҳақиқати талхи ҳаётро дар шеъри «Ёмоннинг сўзи» («Сухани бад») чунин ифода кардааст:

*Фарох аст бас даргаҳи ин чаҳон,
 Баробар бувад неку бад ҳам дар он.
 Занад давр хуришед андар само,
 Бипошад ҳаме нур яксон ба мо.
 Вале дар бағал санг бошад маро,
 Аз ин ашк дар чашим бошад туро.
 Чароге ту равшан намуда ба шом,
 Вале ман ниҳода ба роҳи ту дом.¹*

Пас, мо бояд аз санги дили бадон — ниятҳои зишт, гоҳҳои фиребгарона, мафкураҳои ба мо бегона, афкори ба одобу ахлоқи мо зид ҳамеша огоҳ бошем ва қалби худро нигоҳ дорем.

Савол ва супоришҳо:

1. Сабаби асоси маданияти инсон ва ҷамъият номида шудани маънавияти воло дар чист?
2. Барои чӣ маънавият ба шуур, қалби инсон дар давоми солҳо ҷой мегирад? Магар илоҷи тезонидани ин ҷараён нест?
3. Оё маънӯву моҳияти гоҳи ҷовидони дар китоби «Авесто» пешниҳодшударо шарҳ дода метавонед?
4. Барои чӣ сарвари диёри мо таърихи қадими ва пуршарафи халқи моро ба «як достони бепоён» монанд мекунад?
5. Сабру қаноат дар ҳаёти инсон чӣ гуна аҳамият касб мекунад? Бесабри-чи?
6. Оё лаҳзаҳои моро ба ёд доред, ки аз бесабри дар ҳиҷолат монда бошед? Дар ин бора ба ҳамсинфон нақл карда метавонед?
7. Миннат чист? Оё дар ҳаётатон ба Шумо касе миннат кардааст?
8. Аз рӯйи расмҳо номи кинофилм ё спектаклро, ки фазилатҳои меҳру оқибати халқи моро ифода мекунанд, гӯед, дар бораи онҳо бо ҳамсинфон мулоқот кунед.

А)

Б)

В)

Г)

¹ Тарҷумаи шоир Ҷаъфар Муҳаммад.

ДҶУСТӢ – МАФҲУМИ ВОЛОИ МАЪНАВӢ

Донишомӯзи азиз, дар дарсҳои гузашта бо Шумо дар бораи хеле мураккаб ва хеле нозук будани будани табиати инсон сӯҳбат кардем. Дар ҳақиқат, то ҳанӯз ягон усуле кашф нашудааст, ки ба воситаи он олами ботинии инсон пурра доништа шавад. Нафақат дигарон, балки худи одам ҳам худро надоништа, «ёфта натавоништа» азоб мекашад. Бинобарин вай ба каси ҳамдард, ҳамфикр, ки шодӣ ва ташвишҳои зиндагиро баҳам бинад эҳтиёҷ дорад. Ин гуна одамро «дӯст» меноманд, бе онҳо зиндагӣ карда наметавонанд. Нақлу мақолҳои халқии ба монанди «Ҳисоби дӯст дар дил», «Бигӯ, ки дӯстат кист, ки будани туро мегӯям», «Душман то сер шудан, дӯст то рӯзи мурдан», «Савора боши ҳам, ҳамсафарат бошад»-и халқи мо беҳуда гуфта нашудаанд.

Шоир Эркин Воҳидов бошад:

*Агар бо дӯстат қисмат баробар сози бешу кам,
Биафзояд баробар шодиву тақсими гардад ғам,¹ –*

гуфта, ишора мекунад, ки дар рӯзҳои неку бади инсон озмоишҳои ҳаёт қой доранд ва аз ҳар гуна санҷишҳо бо ёриву кӯмаки дӯсту бародарон баромадан мумкин аст.

Дӯстӣ — ин муносибати байни инсонҳо мебошад, ки бо наздикии мақсад, қидду чаҳд, назар ва манфиатҳо, ҳамдигарфаҳмӣ, боварӣ ба ҳамдигар, асос ёфтааст.

Дӯстӣ — қувваест, ки инсонро аз ҷиҳати маънавӣ дастгирӣ намуда, бори гарони ўро сабук карда, рӯҳияташро бардошта, бовариро ба худ афзун менамояд.

Ҳаминро фаромӯш накунед, ки пайдоиши ҳисси мустаҳкамӣ дӯстӣ якбора пайдо шуда, худ аз худ мустаҳкам намешавад. Халқи доноӣ мо мегӯяд, ки дӯстӣ дар давоми солҳои дароз аз санҷишҳо гузашта обутоб меёбад. Чунки

¹ Гарҷумаи шоир Чаъфар Муҳаммад.

ёфтани дўсти ҳақиқӣ, аз инсон бисёр чизҳоро талаб мекунад. Инҳо пеш аз ҳама — фидоият, ростгӯӣ, ростӣ, аз манфиатҳои худ гузаштан, сир нигоҳ доштан ва ҳоказо. Ба туфайли ҳамин, дўстӣ аз санҷишу озмоишҳо гузашта, обутоб меёбад. Инро дўстии ҳақиқӣ гуфтан мумкин.

Ёфтани дўсти воқеӣ ва содиқ дар ҳаёт барои инсон бахти бузург аст. Афсӯс, ки чунин бахт ба ҳама ҳам муяссар намешавад. Одамоне ҳам ҳастанд, ки атрофи онҳо холи, ҳаёташон бенур ва дилтангкунанда аст. Албатта сабабҳои он мумкин хеле бисёр ва мураккаб бошад. Аз рӯйроост айбдор донишмандон ин одамоне ҳам эҳтиёт шудан лозим. Лекин сарфи назар аз сабабҳо, одамоне, ки дар зиндагӣ дўст надоранд, бояд ба ҳаёти худ як назари чиддӣ андозанд. Зеро мумкин нест, ки дар атрофи ӯ ҳама баду танҳо ӯ хуб, ба монанди оби чашма соф бошад. Пас, дар ҳулуқатвор, муомила, табиати ӯ кадом як ноқисие ҷой дорад, ки дигарон худро аз ӯ канор мегиранд.

Дар чунин ҳолатҳо беихтиёр ҳикмати аҷлодон ба хотир мерасад: «одаме, ки ба атроф даст наафсонад, дар миён мемонад». Дар ин ҷо аз ибораи «ба атроф даст наафсонад», дар асл, маънои забони талх ё аз баҳс монданашавандаи инсон, нигоҳҳои нафратомез ва масҳараомез, ахлоқи нохуш ё ки ваъдабозиҳои ӯ дар назар дошта шудааст. Барои ба чунин аҳволи ногувор наафтидан, барои бе дўст зиндагӣ накардан, ҳамаи моро зарур аст, ки худ ба худ дар ин бора ҳисобот диҳем. Чунки дўсти ҳақиқӣ метавонад дар баъзе ҳолатҳо аз ҳешу ақрабо низ бештар зарурат дошта бошад, метавонад ҳаёти ҳар яки моро ободтар намояд.

Дар ҳар ҳолате набошад, инсон меҳонад, ки дар паҳлӯяш ҳамроҳи падару модар, ҳешу наздикони худ дўстони ҳақиқӣ дошта бошад. Одаме, ки дўсти худро дар паҳлӯяш мебинад, рӯзҳои шодӣ олам-олам хурсандӣ гирифта, рӯзҳои гамгинӣ як ҷаҳон тасалли меёбад.

Дар ҳаёт баробари дўсти ҳақиқӣ дўстони сохта низ дучор меоянд. Онҳо аз пайи манфиатҳои шахсӣ, барои мақсади муайян кӯшиш мекунанд худро дўст нишон диҳанд, яъне дар саҳнаи ҳаёт онҳо артистони бомаҳорат мешаванд.

Ин гуна одамон бо амалдорон барои курсии мансаб, бо одамони сарватманд барои бойигарии онҳо, бо одамони боақлу заковатманд барои истифода аз салоҳияти ақлии ӯ дўсти мекунад. Ҳар як калимаи дўсти сохта бо мақсади муайяне гуфта мешавад. Ў муғамбир, айёр, дурӯя буда, сирру асрори касро ба ҳама ошкор мекунад. Дар рӯзҳои хурсандӣ ӯ аз назди Шумо дур нашуда мисли зарпечак ба шумо мечаспад, рӯзҳои вазнин якбора ғайб мезанад. Дўст гуфта, ҳар сирре, ки ба ӯ гуфтед, ба душманони Шумо расонида, дар назди онҳо худро «дўст» нишон медиҳад. Аз ин рӯ, дўсти сохта хеле хавфнок буда, аз душман ҳам ваҳмнок аст. Зеро инсон душмани худро доништа аз ҳаракатҳои ӯ эҳтиёт мекунад, худро дар фосилаи муайян канор мегирад. Аз дўсти сохта чун ба сифати дўсти ҳақиқӣ бовар карданад, ҳеҷ чизро сир намедорад ва ҳамаро баҳам мебинад.

Мақолҳои халқии «Аз дўсти нодон душмани доно бех», «Дўсти аҳмақ аз душман бадтар аст», «Аз душмани беақл як эҳтиёту аз дўсти беақл ҳазор эҳтиёт» ишора бар он аст, ки барои инсон дар ҳаёт нодонии дўст, хиёнаткории ӯ, аз теги душман ҳам бурротар ва хавфноктар аст.

Биноан, донистани дўсти ҳақиқӣ, душмани худ хеле муҳим аст. Ростӣ ё сохтагии дўст, хусусан рӯзҳои муайян карда мешавад, ки ба сари кас рӯзҳои вазнин оянд. Чунки рӯзҳои хурсандиву шодӣ ҳама дар паҳлӯятон ва шоду хуррамиро ба ҳам мебинанд. Лекин, рӯзҳои ғаму алам танҳо дўсти ҳақиқӣ ғаму ташвишатонро баробар кашида ба Шумо дасти мадад дароз мекунад.

Дар ин ҷо як ҳикояро ба хотири Шумо оварданим. Он ҳам бошад, асари нависандаи грузин Нодар Думбадзе ба номи «Ҳелладос» аст. Қаҳрамонҳои он ҳамсолони Шумо — Ҷамол ва Янгули чӣ хел ба дўстони ҷудонашаванда табдил ёфтанд? Ин ду рафиқ аввал даҳанакии чанг карда, баъд ба ростӣ ҳам муштзани карданд. Баъди хуб озмуданҳо байни онҳо риштаи мустаҳками дўсти пайдо шуд, ки акнун онро касе вайрон карда наметавонист. Ин ду дўст

акнун хотираи модари вафот-кардаи ҳамдигарро, гарчанде надидаанд, эҳтиром мекунанд. Эътибор диҳед: пас, дӯсти ҳақиқӣ фақат худи Шуморо не, балки ба тамоми аҳли оилаатон бо назари дӯсти, меҳру шафқат нигоҳ мекардааст.

Одамон дар натиҷаи солҳои дароз ҳампахлӯ зистан, якҷоя таҳсил кардан, ба ҳам меҳнат кардан, рӯзҳои вазнин ҳамдард ва ҳамфикр шудан ва дигар ҳолатҳо ба ҳам дӯст мешаванд. Дӯсти кори хеле пурмасъул буда, покиза доштани он кори осон нест. Фаромӯш накунад, ки фикрҳои мо дар бораи дӯсти сохта ба шумо низ тааллуқ дорад. Зеро Шумо ҳам инсон — ҷиҳатҳои пурзӯр ва заиф доред. Дар ҳаёт чунин вазъиятҳои дучор меоянд, ки оҷизӣ Шуморо фиреб дода, метавонед дӯсти худро ранҷонида монед.

Бинобарин, ҳар чизе, ки ба Шумо маъқул набошад ба дигарон онро раво набинед ва худатон ба ҷӣ андоза содиқ бошед, аз дигарон ба ҳамин андоза садоқат талаб кунед. Ва баръакс, агар ба касе хиёнат кунед, албатта рӯзе ба Шумо хиёнат хоҳанд кард ва фаромӯш накунад, ки ин ҳол ба қалби Шумо таъсири саҳт мерасонад.

Беҳуда нест, ки дар замири панди Бобур Мирзо ҳақиқати калони таърихи хобидааст:

*Ҳар кас, ки вафо кунад, вафо хоҳад дид,
Ҳар кас, ки ҷафо кунад, ҷафо хоҳад дид.
Инсони наку ё бадӣ набинад ҳаргиз,
Ҳар кас, ки бад аст, ӯ ҷазо хоҳад дид.*

Боз як чизи муҳимро дар ёд доред, ки дӯсти миллат, эътиқоди динӣ, мансаб, бойигарӣ, ҳусн интиҳоб намекунад, сарҳад намепазирад. Он дар асоси ҳамдигарфаҳмии мову шумо, наздики ва таносуби қалб ва ҷаҳонбинӣ ба вучуд меояд. Ба ин аз таърих мисолҳои зиёд овардан мум-

кин аст. Масалан, дўстии инсонӣ ва ҳамкориҳои эҷодии Алишер Навоӣ ва Абдураҳмони Ҷомӣ хотиррасон кардан кифоя, ки он чӣ қадар самара дода, аз ин дўстӣ на фақат ин ду шахси бузург, балки халқу диёр ҳам манфиати зиёд бардоштааст.

Мафҳуми дўстӣ фарогир аст. Яъне он фақат муносибатҳои байни ду инсонро не, балки дар ифода кардани муносибатҳои неки байни миллатҳо, халқҳо, мамлакатҳо ҳам истифода мешавад.

Анъанаҳои дўстии байнидавлатӣ, байнимиллӣ барои устувории соошитагӣ дар ҷаҳон, ривоҷи ҳамкориҳои боварибахши байни мамлакатҳо замина меофарад.

Афсӯс, инсоният дар таърихи худ қувваҳоеро ҳам дидааст, ки гоҷаҳои зарарноки чун ба ҳам барангехтани халқҳо, миллатгарой, бузургдавлатиро тарғиб менамоянд. Аз ҷумла, дар моҳияти фашизм, ки Ҷанги Дуюми Ҷаҳонро оғоз кард, гоҷа боло гузоштани як миллат нисбати халқҳои дигар меҳобид. Фашистон, ки гоҷаи «ирқи оли»-ро ба миён гузошта буданд, миллатҳои зиёди ҷаҳонро ҳамчун халқҳои «навъи дууму сеюм» таҳқир намуда, мақсадаш тороҷ кардани тамоми сарвати онҳо, ғорат кардани маданияти онҳо буд. Онҳо ба ивази коридани тухми адоват байни халқҳо, хунрезҳои бемислро амалӣ карданд. Ба таври оммавӣ нест кардани баъзе миллатҳо барои фашистон ба машғулотӣ оддӣ табдил ёфт. Ҷамин фашистҳо дар даҳҳо лагерҳо миллионҳо одамони беғуноҳро зинда ба зинда сӯхтанд. Барои рафъи ин бало, инсоният маҷбур буд, ки даҳ сол оташи ҷангро паси сар кунад.

Мутаассифона, имрӯз ҳам дар кунҷҳои гуногуни ҷаҳон одамоне пайдо мешаванд, ки мақсади онҳо халқу миллатҳоро ба ҳам барангехтан аст. Мақсади ин гуна гурӯҳҳо, ки ба муносибатҳои байнимиллӣ ва байни мамлакатҳо соя андохтани мешаванд, албатта маълум аст. Яъне ҳадафи ниҳони ин қабил нерӯҳо ба даст овардани ҳуқуқи худсарона ҳал намудани тақдири бисёр халқҳо, соҳиб шудан ба сарватҳои зеризаминӣ ва рӯйзаминии мамлакатҳои дигар, офаридани сохти моҳиятан ғуломдорӣ навин дар рӯйи Замин аст. Биноан, аз ҷамин лаҳза, аз Шумо талаб карда мешавад, ки аз касоне, ки байни одамон рӯҳияи адоват ба вучуд

меоваранд, огоҳ шуда, нисбати касони покният, сарфи назар аз фарзанди кадом миллат ё мамлакат буданашон бояд ҳамеша дар муносибати нек бошад. Дар он ҳол, сафи дӯстони диёри мо афзуда, душманони он хушёр хоҳанд шуд. Муҳимтарин шарти дӯсти вафодорӣ аст.

Одаме, ки ба дӯст вафодор аст, ба Ватан, ба халқ вафо мекунад. Баръакс ба халқ, миллат, Ватан хиёнат накардани шахсе, ки ба дӯст хиёнат кард, кафолат нест.

Дӯсти ҳақиқӣ аз муваффақият, ғалабаи рафиқи худ шодӣ мекунад, аз ноомади кори рафиқаш дар андӯҳ мешавад, ташвиш мекашад. Ӯ саҳву камбудихоӣ дӯсти худро рӯи-рост мегӯяд. Мақсади чунин рафтор аз ғафлат бедор кардани дӯст, ба роҳи дуруст андохтани вай, аз шармандагӣ эмин доштани дӯсташ аст. Хуллас, аз даст надодани дӯсти худ аст. Бино бар нақли «дӯст гирёнда гап занад, душман хандонда» дӯст ҳақиқати талхро мегӯяд, вале меваи он ширин аст. Душман бошад, саҳву хаторо бинад ҳам, худро ноида, нофаҳмида мегирад. Мақсади ӯ шарманда шудани ҳамин инсон, рехтани обрӯю эътибори он дар назди мардум, лаззат бардоштани худ мебошад.

Дар мустаҳкам шудани риштаҳои дӯсти савия, иқтидори дӯстон ҳам мавқеи муҳим ишғол мекунад. Масалан, ҳеч гоҳ одами боақлу доно бо шахси нодону аҳмақ, сахӣ бо бахил, баҳодур бо тарсо дӯст шуда наметавонанд.

Беҳуда, барои тавсифи ягон фард дӯсти ўро намеपुरсанд. Зеро, мақоли дар боло зикршуда «Бигӯ, ки дӯстат кист, ки будани туро мегӯям» беҳуда гуфта нашудааст. Чунки чи гуна будани ҳар як инсонро аз чигунагии падару модар, ҳешу ақраби вай не, балки аз ки будани дӯсти вай ҳам доништан мумкин аст.

Дар ин ҷо, ба ёд овардани боби «Дӯсти ҳақиқӣ» аз романи «Каждум аз меҳроб»-и Абдулло Қодири айнӣ муддао. Саҳифаҳое, ки дӯстии ниҳоят самимӣ ва беғубори байни қаҳрамони асосии асар Анвар ва рафиқи ҳамдарси вай Насим, аҳволи Насимро баъди вафоти Анвар тасвир мекунанд, ҳар як инсонро ба вачд меоранд.

Чуноне гуфта шуд, ду одами ҷаҳонбинӣ, ҷидду ҷаҳд, фикру андешааш гуногун ба ҳам дӯст шуда наметавонанд. Мисли он, ки «Кӯр кӯрро дар шаби торик ёфтааст», баъзе касони нопок, ғайбатчи, чаламулло, беахлоқ ба ҳам як шуда — гӯё «дӯст шуда», корҳои пурғаразро мекунанд. Онҳо ин забоняккуниро ба таври худ «дӯсти»

номанд ҳам, ин гуна тӯдашавиҳо ба мафҳуми муқаддаси дӯсти ҳеҷ гуна алоқа надоранд. Чунки дар асл касони зишт-ният, вайронкор, нопок воқеан муттаҳид шуда, ягон кори некро ба амал бароварда наметавонанд. Онҳо як муддат муттаҳид шуда, метавонанд кирдукори ғаразноки худ — ҷиноят, дузди, торочгариро ба амал бароранд. Вале, баробари расидан ба ҳамон мақсади зишти худ, онҳо акнун байни худ мисли сағ дарафтода, ба ҳар тараф пароканда мешаванд.

Дигар хел карда гӯем, дар ин хел тӯда чуноне, ки худи дӯсти вучуд надорад, набудани эҳсоси олии вафо ҳам табиист.

Пас, ҷи гуна инсон будани ҳар яки моро одамон аз рӯйи кӣ будани дӯсти мо муайян кунанд, ба мову Шумо аз ҳамин нуқтаи назар муомила кунанд, ҳайрон нашудан лозим.

Дӯстро ба дӯсти наздиктар ҳам, ба душман ҳам табдил додан ба худи инсон вобастааст.

Дар ин замина, фикрҳои, ки дар асари «Қобуснома»-и Кайковус ҷой гирифтаанд, сазовори эътибор мебошанд:

«Бидон, эй писар, ки мардум то зинда бошанд, ногузир бошанд аз дӯстон... Пас агар андеша кунӣ аз кори дӯстон, нисор доштан ва ҳадя фиристодан ва мардумӣ кардан. Ҳар кӣ аз дӯстон наяндешад, дӯстон низ аз вай наяндешанд, пас мардум ҳамеша бе дӯст буwand.

Ва одат макун, ҳар вақте дӯсте нав гирифтани, зеро ки бо дӯстони бисёр айбҳои мардум пӯшида шавад ва ҳунар-

ҳо густурда гардад. Валекин чун дӯсти нав гири, пушт бар дӯстони кӯҳан макун. Дӯсти нав ҳаметалаб ва дӯсти кӯҳанро барҷой ҳамедор, то ҳамеша бисёрдӯст боши, ки гуфтаанд: «Дӯсти нек ганҷе бузург аст».

Ва он гаҳ андеша кун аз дӯстони дӯстон, ки онон ҳам аз чумлаи дӯстон бошанд ва битарс аз дӯсте, ки душмани туро дӯст дорад, ки бошад, ки дӯстии ӯ аз дӯстии ту бештар бошад. Пас, бок надорад ва бад кардан бо ту аз қабили душмани ту. Ва бипарҳез аз дӯсте, ки мар дӯсти туро душман дорад.

Ва бингар миёни дӯстони нек ва бад ва бо ҳарду гурӯҳ дӯсти кун. Бо некон бо дил дӯсти кун ва бо бадон ба забон дӯсти намоӣ, то дӯстии ҳарду гурӯҳ туро ҳосил бувад, ки на ҳама ҳоҷатӣ ба некон афтад, вақт бошад, ки ба дӯстии бадон низ ҳоҷат афтад. Ва агарчӣ раҳ бурдани ту наздики бадон ба наздики некон туро костӣ физояд, чунон ки раҳ бурдан наздики некон ба наздики бадон обрӯӣ физояд ва ту тариқи некон ниғаҳ дор, ки худ дӯстии ҳарду қавм туро ҳосил ояд».

Ин пандҳо солҳои 1082—1083 — даҳ аср пеш таълиф шуданд ва имрӯз ҳам аҳамияти худро гум накардаанд. Чуноне таъкид кардем, тарзи зисти инсон, шароити зиндагии ӯ тағйир ёфта нав мешавад, вале табиат ва рӯҳияи ӯ қариб дигар намешавад. Ҳазор сол пеш ҳам одамон дар гами ёфтани дӯсти воқеӣ буданд, ҳамон замон ҳам одамоне буданд, ки шартҳои дӯстиро вайрон карда, ба кӯчаҳои номардӣ мерафтанд. Кайковуси донишманд, ки бахшида ба писари худ Гелоншоҳ асар таълиф мекунад, мехост ӯро аз фоҷиаҳо огоҳ кунад. Ба нуктаҳои муҳими андарзҳои вай эътибор диҳед:

«ҳар кӣ аз дӯстон наяндебашад, дӯстон низ аз вай наяндебашанд» — пеш аз гиламанд шудан аз дӯстон, ноҳақ айбдор кардани онҳо, ҳар яки мо бояд, ки айбро аввал аз худ ҷӯем, мисли табии мо, нозук будани табии дӯстонро низ ба ҳисоб бигирем;

«чун дӯсти нав гири, пушт бар дӯстони кӯҳан макун» — халқ беҳуда нагуфтааст, ки «қуртаи наву дӯсти кӯҳна беҳ». Ба хохири манфиатҳои муваққатӣ дӯсти нав пайдо карда тарки дӯстони кӯҳнаву озмудашуда аз рӯйи одоби инсонӣ нест;

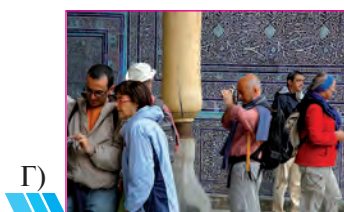
«аз эътиқоди дўстон дар ғофил мабош» — ба мисли он, ки гўсфанд андаруни як пўст чандин маротиба фарбеҳу лоғар мешавад, ҳар гуна одам низ мумкин аст тағйир ёбад. Ғофил намондан — ин яъне ҳамеша огоҳ будан аст.

! **Кайковус дўстонро ба ду тоифа чудо мекунад:**
1. дўстҳои нони; 2. дўстҳои ору номус.

Ҳамин тавр, эҳсоси дўсти ва рафоқат як неъматӣ бузург буда, зеби ҳаёти инсон ба ҳисоб меравад. Пас, эҳтирому эҳтиёт, гиромидошт ва риояи қоидаҳои дўстии ҳақиқӣ ба қудрати инсон қудрат, ба қуввааш қувва зам хоҳад кард.

? **Савол ва супоришҳо:**

1. Барои чи инсон ба дўст эҳтиёҷ ҳис мекунад, меҳоҳад, ки дўстонаш бештар бошанд?
2. Дар мақоли халқии «Риштаи дўстиро накан, чун банди гиреҳ монад» кадом таҷрибаи ҳаёти муҷассам аст?
3. Оё аз таърих ва адабиёт оиди дўстии ҳақиқӣ мисолҳо оварда метавонед?
4. «Дўстҳои нони» кию «дўстҳои ору номус» ки?
5. Ба фикри Шумо барои ба душман табдил ёфтани дўст ва ба дўст табдил ёфтани душман чиҳо сабабгор мешаванд?
6. Аз рӯйи расмҳо дар бораи он, ки дўстии байни халқҳо, мамлакатҳо аз ҳисоби чи мустаҳкам мешавад ва баръакс, ба ин дўсти кадом ҳаракатҳо раҳна меандозанд, фикри худро гўед.

МАДАНИЯТИ ЭКОЛОГИ

Миллионҳо сол пеш аз ин, аз рӯзе, ки одамизод пайдо шудааст, инсонҳои бешумор дар оғӯши ҳамин Замин ба воя расида, умр гузаронда, ризку рӯзи ёфтаанд. Ин ягона Модар-Замин аст, ки одамонро хӯронда, пӯшонда, ба онҳо сарпаноҳ шуда, шуста пок мекунад ва ба туфайли ҳамин ҳам мўътабар аст. То ба ҳозир инсоният барои худ дигар макони зист наёфтааст, шояд ёфта ҳам натавонад. То ба ҳанӯз одамҳо аз осмон боридани борон, барфу жоларо дидаанд, лекин ягон маротиба боридани қаймоқро, афтидани нонро надидаанд. Яъне, ҳамин замин, ҳамин об, ҳамин ҳаво — табиат набошад, фарзанди инсон бо вай «забон ёфта», барои худ ризқ наофарад, як бурда ҳам нон аз осмон намеафтад.

Пас, нигоҳ доштани табиат, ғамхорӣ кардан ба тақдир фардои он, ки ба мову Шумо, ба инсоният бойигариҳои беминнат дода, оғӯши саховатманди худро кушодааст, масъулият ва қарзи инсон мебошад.

Сарвари диёри мо дар баланд шудани маънавияти инсон аҳамияти калон доштани табиат, муносибати пурмехр ба вай, ҳисси аз зебоиҳои он завқ бурданро алоҳида таъкид мекунад:

«Наздики ба табиат, баҳраманд шудан аз зебоиҳои беназири кишвари ҷоноҷон, ба маънавият озуқа медиҳад, пурзӯр мекунад»¹.

Муҳофизати табиат, аз соҳиб шудан ба маҳорати оддии маданияти экологӣ оғоз меёбад. Ҳангоми дар кӯча рафтани агар коғази конфет ё пӯчоқи пистаро ба қуттии махсус неву балки ба ҳар ҷойи ростодада партоем, бо роҳрав нараф-

¹ **Islom Karimov.** Yoshlarimiz — xalqimizning ishonchi va tayanchi. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2006, саҳ. 54.

та рӯ-рӯи майса қадам занем, ду-се дона ғӯра меканам гуфта, шохи дарахтонро шиканем, лонаи паррандаҳоро вайрон созем, ба чӯйҳо ахлот партоем, ин ҳама аз бемаданияти, бешафқати, бефаросатии мо дарак медиҳад.

Дар замири мафҳуми «Маданияти экологӣ» дарки оқибатҳои ин ҳолатҳо, талабҳои мувофиқи қонунҳои табиат ва ҷамъият гузарондани ҳаёт муҷассам мебошад. Маданияти экологӣ ҳам қисми ҷудонашавандаи маданияти умумибашарӣ буда, нишондиҳандаи муҳими он ба ҳисоб меравад.

Экология калимаи юнонӣ буда, аз «ойкос» — хона, ва «логос» — фан, сохта шудааст. Яъне, экология соҳаи илмест, ки шароити зист ва муносибати тарафайни ҷонзоди зиндаи мавҷудоти ҳастӣ яъне «хонаи табиат»-ро бо муҳити зист меомӯзад.

Гарчи, ибораи «маданияти экологӣ» вақтҳои охир ба урф даромада бошад ҳам, одамизод аз замонҳои хеле қадим сар карда, малакаи ҳифзи табиат, муносибати эҳтиёткорона ба онро азхуд кардааст. Агар ба таърихи афкори қадимии динӣ назар андозем, дар онҳо муқаддас дониста шудани унсурҳои табиат, ҳайвон ва дигар ҷонварҳоро, ҳатто ба онҳо эътиқод карданро мебинем.

Аз ҷумла, дар дини зардуштӣ ва китоби асосии он «Авесто», ки таърихи пайдоиши он бо кишвари мо вобаста аст, хок, об, ҳаво, чун асоси моддии дунё муқаддас дониста мешуд, ба оташ сачда карда мешуд.

Ҳаворо, обро ғализ кардан, на фақат ҳайвонот, балки ҷасади одамонро ҳам ба замин гӯр кардан, ба об партофтани, дар оташ сӯхтан гуноҳ ба ҳисоб мерафт. Барои заминро, обро, ҳаворо ифлос накардани ҷасади марҳумҳо, онҳоро дар зарфҳои махсуси сафолӣ дафн кардан ташкил шуда буд.

Дар давраҳои минбаъда ҳам меҳри халқи мо ба модартабиат афзуд, ки асло кам нашуд. Масалан, қорҳои аз қабилҳои ҳамеша тоза нигоҳ доштани ҳавливу ҷой, чӯйу ҳавзҳо, чоҳ ва сардобаҳо, парвариши гул ва ниҳолҳо, ободонии гирду атроф, як гул канда ба ҷойи он даҳ гул шинонидан — талаби оддии ҳаёт, чун қоидаи барои ҳама шарт муқаррар шуда буд. Аҷдоди мо, ки соҳиби маданияти волои деҳқонӣ

буданд, дар хоҷагии қишлоқ обро сарфакорона истифода бурда, ба мақсади нигоҳ доштан ва афзудани ҳосилдорӣ киштҳоро иваз карда мекоштанд, усулҳои пешқадами фақат бо нуриҳои табиӣ ғизо додани заминро кашф карда буданд.

**Дар ҳаёти халқи мо ба об партофтани партов
гуноҳи калон ба ҳисоб мерафт. Ба туфайли ҳамин
аз ҷӯйҳое, ки аз кӯчаҳо, байни ҳавлиҳо ҷорӣ бу-
данд, одамон бемалол оби тоза менӯшиданд, ба-
чаҳо кулчаҳои гармро ба он тар карда мекӯрданд.**

Дини ислом ҳам ба масъалаҳои эъзози табиат, ба неъматҳои он шукрона овардан, нигоҳ доштан аз исрофкори, нопокӣ алоҳида эътибор медиҳад. Аз ҷумла аз ояти 31-уми сураи «Аъроф»-и Қуръони Карим мехонем (тарҷумаи маъноҳои он): «Эй, авлоди Одам!... Хӯред ва нӯшед, (лекин) исроф накунад! Зеро Ӯ (Аллоҳ) исрофгаронро дӯст намедорад».

Дар яке аз ҳадисҳои шариф «Ҳатто дар рӯзи қиёмат ҳам дарахт шинонад» гуфта мешавад. Дар ин ҳадис маънои хеле ҷуқур муҷассам аст. Дар он, ба рӯзи оянда бо боварӣ нигаристан, ба бадбинӣ ва тарки дунё одат накардан, ба ҳамеша бой қардани табиат даъват як хел садо медиҳанд.

Ин ҳама аз он далолат медиҳад, ки халқи мо аз азал соҳиби тафаккур ва маданияти ба худ хоси экологӣ будааст.

Маданияти экологӣ дар асоси якҷанд омилҳо ташаккул меёбад. Муҳаббат ба табиат, дониш ва тасаввурот дар бораи табиат, тарбияи экологӣ, анъана ва арзишҳо, тарғиботи экологӣ аз ҷумлаи ҳаминҳо мебошанд.

Акнун дар бораи ҳар яки он истода гузарем.

Хуб медонед, ки инсон ҳам чун тамоми мавҷудот фарзанди табиат, бачаи эркаи он аст. Аз бойиғариҳои табиат, неъматҳои он ягон ҷонзод чун инсон бисёр истифода намебарад, баҳраманд намешавад. Агар эътибор диҳед, аксарияти ҷонварҳо фақат бо ёфтани хӯроки якрӯза маҳдуд мешаванд, ҷамъ овардани захира барои пагоҳ ё як ҳафта барои онҳо мутлақо бегона аст. Ба паррандаҳо, ки ҳар рӯз мебинед, назар андозед: оё дидаед, ки ягонтои онҳо, масалан, барои бегоҳ дон ҷамъ карда монад? Надидаед. Одамон-чи?

Ба ин савол ҷавобро ҳамаи мо медонем ва ҳозир онро шарҳ намедиҳем. Ба ҷойи он, мулоҳи-за рондан дар атрофи саволи оё ҳамаи одамон ҳам, ки аз табиат ҳамин қадар ризқ мегиранд, бо-йигариҳои онро беминнат азхуд мекунанд, табиатро дўст медро-ранд, ба он бо эҳтиёт муносибат мекунанд, муҳим мебошад.

Таъкид кардан ҷоиз, ки мутгасил ба оғўши та-биат шитоб доштани одамон, аз хона, аз шахр баромада, ба оғўши дашту сахроҳо, қиру адирҳо, кўху ҷангалҳо, сой ва дарёҳо роҳ гирифтани фар-занди инсон аз он дарак медиҳад, ки дар хуни одамон ягонагӣ бо табиат, ҳамоҳангӣ бо вай ҷой дорад.

Руҳи дар хона, корхона хасташудаи одам ба оғўши таби-ат баромада, якбора сабук, нав шуда, бардам мегардад. Кў-даке, ки муддати зиёд модарашро надида, аз пазмонӣ ба танг омада, баробари дидани волидааш чӣ қадар дўстдорӣ намуда, дар оғўши вай худро фаромўш кунад, фарзанди одам ҳам дар бағали табиат худро айнан ҳамин тавр ҳис ме-кунад. Чунки одам, тану ҷони ӯ, бе табиат, бе олами гирду атроф зиндагӣ карда, камол ёфтаниш мумкин нест. Бино-ан, модар-табиатро дўст надоштани инсон, ба нигоҳ дош-тани он ҳаракат накарданаш ҳам, дар асл гўё мумкин нест.

Афсўс, чун фарзанди нобакор, ки модари худро ҳур-мат накарда, аз амали ба рўйи модар пой мондан ҳам ҳазар намекунад, одамоне ҳам ёфт мешаванд, ки кўшиш меку-нанд аз табиат фақат гиранд, бойигариҳои онро беҳисоб азхуд намоянд. Ба назари ин одамон, бойигариҳои табиат тамом намешавад, онро парвариш, эҳтиёт намудан, дар бораи вай ғамхорӣ кардан шарт нест. Ба кирдори ҳамин одамон назар андозем, аз дасти онҳо чӣ қадар ҷабр дида-ни модар-табиатро мебинем. Масалан, онҳо ба мақсади истироҳат, сайр кардан ба кўҳ ё доманакўҳ, соҳили кўли обаш мусаффо рафтани бошанд, фикр намекунанд, ки

баъди онҳо ҳам ин гӯшаҳои дилрабо барои завқ бардошта-ни дигарон бояд ҳамин гуна нигоҳ дошта шавад. Ин одамон, ки аз маданияти истироҳат, дам гирифтани дуранд, амалҳои хуноки шохи дарахти сарсабзро шикаста чун ҳезум исти-фода бурдан, пӯчоқи сабзавот ва полизиҳоро ба ҷӯй ё кӯлҳо, шишаҳои аз нӯшоқиҳои гуногун холишударо ба ҳар тараф партофтани, партовҳои дегу табақро дар обҳои равон чайқо-ниданро чизи оддӣ медонанд. Ҳол он, ки кирдори онҳо дар оғӯши табиат захмҳои барқарорнашаванда боқӣ мемонад.

Гарчанде табиат забон надорад — дардҳои худро гуфта, арз карда натавонад ҳам, ин гуна доғҳо, ки акнун дар рӯйи хушрӯ, зебои вай пайдо шуданд, ҳамаи моро аз чунин ҳолат бояд огоҳ намоянд.

Пас, муҳаббат ба табиат, муносибати меҳрубон ба вай аз муҳимтарин ченакҳои инсонигарӣ ба ҳисоб рафта, аз рӯйи он чӣ қадар тарбиядида будани одам, бомаданият, бофаросат будани вайро дониш мумкин будааст.

Дониш ва тасаввурот дар бораи табиат дар инсон кӯдакӣ оғоз ёфта, ташаккул меёбад. Дар боғчаҳои бачагон, аз бо-зичаҳои кӯдакон сар карда, то ба ҷевони либос ва ҷойи хоби онҳо, ҷилди болишту ҳавзчаи оббозӣ — дар ҳамаи ҷиҳозу ашёҳо тасвири гулу дарахтҳои гуногун, ҳайвоноти аҷоиб мешавад. Аз регҳои аз соҳили кӯл ва дарёҳо овар-дашуда, бачаҳо ҳайкалчаи ҷонварҳои гуногунро, дар болои кӯҳу адирҳо қалъаву қасрчаҳо месозанд.

Аксарият вақти бачаҳои деҳа дар оғӯши табиат мегуза-рад. Онҳо бӯйи баҳори омадаистодаро аз нақҳати форами ҳулбӯи лаби ҷӯйҳо пай мебаранд. Чун мӯйҳои маҳини дух-тарон, алафҳои даруни ҷӯйро чайқондани обе, ки ҷӯйҳоро пур карда ҷорӣ мешавад, шаббодани сард, ки аз тарафи кӯҳсорон мезавад, шунида шудани садои гӯсфанду барра-чаҳо аз дур — ин ҳама як пораи ҳаёти бачаи қишлоқӣ, ба қисми ҷудонашавандаи тасаввуроти онҳо табдил меёбад. Ҳамсолони шаҳрии онҳо ба воситаи боғҳои ҳайвонот ва истироҳат, тамошоҳои сирк бо ҷонзодҳои табиат рӯ ба рӯ мешаванд. Пӯсташ хушрӯй ва нақшинкор бошад ҳам, ху-нук будани афти мор, баръакс намудаш хунук, бадафт

бошад ҳам, чӣ қадар беозор будани сангпуштро, чандон фарқ накардани намуди берунии гург ва саги хонагиرو, чӣ қадар зебо будани чашми чайронро дида, тасаввур ва донишашон меафзояд.

Дар дарсҳои мактабӣ мо акнун дар бораи сохти умумии табиат, иқлим, қитъа ва материкҳо, уқёнус ва баҳрҳо, кӯҳҳо ва вулқонҳо, ҳайвонот ва олами растаниҳои рӯйи Замин соҳиби донишҳои аниқ мешавем. Масалан, агар сабабҳои дар ҳоли дар қутби Шимоли ё худ Антарктида макон ёфтани пирияхҳои абадӣ, барои чӣ дар бисёр ҳудудҳои Африка умуман наборидани барфро аз дарси «География» донем, панҷто чашм доштани оруро ё худ дар пойи малах ҷой доштани чашми вайро ба мо фанни «Зоология» мефаҳмонад. Ҳамчунин, аз газета ва журналҳо, телевидение ва радио, материалҳои Интернет, дар бораи табиати рангин, ҳайвонот ва набототи кишварҳои аз мо даҳҳо ҳазор қақрим дур соҳиби маълумотҳои шавқовар мешавем.

 Ин дониш ва таҷрибаҳо тасаввуроти моро дар бораи табиат, қудрати он ва инчунин, чӣ қадар ба ҳимоя мӯҳтоҷ будани он бой мегардонад.

Тарбияи экологӣ фақат бо мактаб маҳдуд нашуда, дар муҳити оила, маҳалла ҳам сурат мегирад. Дар Ўзбекистони мо ба сариштагии ҳавлию ҷойҳо, кӯча ва маҳалла, шинонидани дарахтҳои мевагӣ ва манзаравӣ ин ҳудудҳо, тоза нигоҳ доштани ҷўю захбурҳо эътибор дода мешавад. Ҳар сол чандин ҳашарҳо ташкил шуда, одамон дар корҳои ободонӣ иштирок мекунанд. Дар ин ҷараён бачаҳое ёфт мешаванд, ки ба калонсолон «Ман чӣ кор кунам, ба ман ҳам ягон кор диҳед» мегӯянд. Калонсолон заминро чӣ хел побел мекунанд, зери дарахтро чӣ хел нарма мекунанд, ба беҳи гул бел чӣ қадар дароварда мешавад, дар буридани шох ва навдаҳои дарахт ба чӣ эътибор медиҳанд, анҷирро

чӣ хел қаламча мекунад, ба зери токи ангур чаро кам об мемонанд — ҳамаи ин барои ҳамсолони Шумо дар асл, сабақи калон, таҷриба мебошад. Ин корҳо аз одам фақат қувва, арақи пешона не, балки хондан, дониш, сабру бардошт ҳам талаб мекунад.

Парвариши растаниҳо, эҳтиёт кардани ҳайвони хона, касал накарда парваридан, бо ин ҷонварҳои бебабон «ҳамзабон» шудан ҳам қобилият металабад. Дар ин бора мақолҳои аҷоибӣ аз озмоишҳои давраҳои дурудароз гузашта ҳам ҳастанд. Инак, чанде аз онҳо:

«Агар сафедӣ бошад, набуданат маълум намешавад» («сафедӣ» — ширу ҷурғот), «Ба мол хӯроки хуб диҳӣ, тобистону зимистон мепоядат», «Асп бошад, майдон ёфт мешавад, набошад, майдон шудгор мешавад», «Асп аз пояш фарбеҳ мешавад» ва ғ.

Агар ҳамин гуна таҷрибаҳои халқи донои моро оид ба парвариши растани ва олами ҳайвонот бо диққат азхуд кунем, малақаҳои ҳифзи табиат, парвариши онро омӯзем, олами гирду атрофи мо ҳам зебо шуда, дили мо ҳам равшан мешавад.

Дар ривочи маданияти экологии одамон, ҳаҷм ва таъсирнокии корҳои тарғиботӣ дар ин самт аҳамияти муҳим дорад. Дар замони ҳозира, як қатор ташкилотҳои давлатӣ ва ҷамоатӣ, бунёдҳо, воситаҳои ахбори умумӣ мамлакат ба ин масъала эътибори хос медиҳанд. Аз экранҳои телевизор ва мавҷҳои радио материалҳо барои ҷалби эътибори одамон ба муаммоҳои ҳифзи табиат, ҳифзи тозагии об ва ҳаво, пешгирии тарқиши қабати озон, насӯхтани ҳазон ва партовҳо мунтазам дода мешаванд. Дар муассисаҳои таълиму тарбия, корхона ва идораҳо, гузарҳои маҳаллаҳо бо иштироки мутахассис-экологҳо сӯҳбатҳои давра ташкил карда шуда, шабҳои саволу ҷавоб, барои ҷавонон анҷуманҳои гуногун орошта шуда, ба оғӯши табиат саёҳатҳои маърифӣ ташкил намуда, ба ин масъала хусусан авлоди ҷавонро ҷалб намуда, даъват карда мешаванд, то ба хотирҷамъӣ дода нашаванд.

Чунки имрӯз, дар рӯи Замин муаммоҳои мураккаби экологие пайдо мешаванд, ки онҳо нафақат баъзе давлатҳо, балки ҳаёти ояндаи тамоми инсоният, зиндагии одамизодро зери хавфи ҷиддӣ гузоштанишон мумкин.

Ба чунин муаммоҳо тарқиши қабати озони атмосфера, кам шудани захираи оби ширин, об шудани пирияхҳои абадӣ, ифлосшавии уқёнуси ҷаҳонӣ ва фазои кайҳонӣ, бошиддат кам шудани растанӣ ва ҳайвоноти нодир, ки ба «Китоби Сурх»-и дунё дохил шудаанд ва дигар муаммоҳоро номбар кардан мумкин. Беҳуда нест, ки воситаҳои ахбори умум аз ҳар нуқтаи ҷаҳон дар бораи зери об мондан, сӯхтор, кӯчишҳои хушкӣ ё худ обу ҳавои хунуки саҳт хабар паҳн мекунанд. Ҳамчунин, мушоҳида мешавад, ки ҳар сол заминчунбӣ, обхезии баҳру уқёнус, тўфони даҳшатнок ба ҳаёти даҳҳо ҳазор одамон зомин мешавад. Ҳамаи ин, муаммоҳое, ки дар як рӯз пайдо нашудаанд, албатта. Дар замири аксарияти фалокатҳо, тағйиротҳо, ки дар табиат рӯй медиҳанд, асоратҳои вазнини хатоҳои фоҷиабори аз тарафи инсон роҳ дода шуда, муносибати бешафқатонаи вай ба табиат хобидааст.

Муаммоҳои экологӣ дар натиҷаи надонистани илми табиат ва бо роҳи зӯрӣ ба қонуниятҳои табиат даҳлат кардани инсон ба вучуд меояд.

Газ, буг, партовҳои гуногуни заҳрнок, ки аз қорхонаҳои калони саноати фақат дар пайи фоида ғайрифаъолиятбаранда, заводу фабрикаҳои калону хурд, ки барои онҳо ашёи хом мерасонанд, воситаҳои гуногуни нақлиёт, ки ба нуқтаҳои гуногуни ҷаҳон мешитобанд, боиси ба миқёси калон ифлосшавии муҳит гирду атроф, бошиддат тағйир ёфтани таркиби табиӣ ҳаво, об, замин мешаванд. Қорҳои пухта фикр накарда ба амал баровардашаванда, ба монанди ба ҷойи истифодаи сарфакорона аз бойигарии табиӣ ба монанди об, исроф кардани он, бо роҳи зӯрӣ бунёд кардани сарбандҳои азим, электростансияҳо дар ҳудудҳои сейсмикии заминчунбӣҳои саҳт, тағйир додани маҷрои табиӣ дарё ва сойҳо, албатта, мувозинати табиатро вайрон мекунанд. Аз ҳама хатарнокаш, ислоҳи ин хатоҳои роҳдодашуда, гашта барқарор намудани мувозинати вайроншуда, ниҳоят душвор мешавад.

Табиат низоми мукаммал аст. Онро низоми экологӣ меномем. Ба он дар асоси ақлу идроки солим муносибат карда, мувозинати онро вайрон накардан лозим.

Афсӯс, ки ба мо аз давлати собиқ шўравӣ муаммоҳои вазнини экологӣ ҳам мерос шуда монданд. Сарвари диёри мо ҳанўз солҳои 90-уми асри гузашта эътибори аҳли ҷаҳонро ба ин масъала ҷалб карда буд:

«Эҳёи маънавӣ-руҳӣ муносибатҳои инсонро ба замин ва бойгариҳои он ҳам бояд дар бар гирад...

Афсӯс, ки садсолаи охир маҳз ба низоми экологии минтақа зарари хеле калон расонида шуд. Қоидаҳои анъанавии одобу ахлоқи аҷдод дар соҳаи истифодаи табиат фаромӯш шуд. Аз рӯйи ин қоидаҳо об ва заминро ифлосу исроф намудан гуноҳи азим ба ҳисоб мерафт»¹.

Калонтарин муаммои экологии минтақаи мо бо хушк шудани Баҳри Арал вобаста аст. Ўзбекистон дар роҳи ёфтани ҳалли ин масъала, пешгирӣ намудани боз ҳам чуқуршавии ин муаммо, аз ҳар ҷиҳат муҳофиза намудани аҳолии ҳудуди соҳилҳои Арал, бисёр чораю тадбирҳоро ба амал мебарорад. Эътибори ҳамҷамъияти ҷаҳониро ба ин масъала ҷалб кардани роҳбарияти мамлакати мо ҳам, далотати он аст, ки муаммои Арал ба муаммои ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Мувофиқи ҳамин, дар маърузаи Президенти Республикаи Ўзбекистон Ислоҳ Каримов аз 20-уми сентябри соли 2010 дар маҷлиси ба мақсадҳои ривочи ҳазорсола бахшидашудаи Ташкилоти Давлатҳои Муттаҳида (Созмони Милали Муттаҳид) ин масъалаҳои муҳим аҳамият доштанд:

«Ҷоғираи Арал мисоли равшани муносибати бемаъсулиятона ба муаммоҳои экология аст. Арал як замон яке аз баҳрҳои нодир ва зебо буд. Дар ҳаёти як авлод ба ҳавзаи обии қариб хушк ва нестшуда табдил ёфт.

Тўли чил сол, акваторияи Баҳри Арал 7 баробар танг, ҳаҷми об 13 маротиба кам, минералшавии он даҳҳо баробар афзуда, баҳрро ба ҳолати барои зисти организмҳо ғайриимкон овард. Дар натиҷа қариб тамоми

¹ **Islom Karimov.** Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. / O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida. –T.: нашриёти «O'zbekiston», соли 1998, саҳ. 131.

ҳайвонот ва олами наботот ба таназзул дучор ва нест шуд...

Бинобар давом доштани хушкшавии Баҳри Арал ва содир шудани фалокати гуманитарӣ дар атрофи он, нигоҳ доштани фонди табиӣ биологӣ соҳилҳои Арал, кам кардани таъсири ҳалокатовари инқирози Арал ба муҳити атроф,

муҳимаш, ба ҳаёти садҳо ҳазор ва миллионҳо одамони сокини ин ҷойҳо муҳимтарин вазифаи имрӯз ба ҳисоб меравад»¹.

Шукр, ки дар мамлакати мо дар солҳои истиқлолият дар боби муҳофизати табиати диёри мо, боз ҳам бой гардондани он, корҳои калон ба амал бароварда мешаванд. Аввало, ба мустақам намудани асосҳои қонунии муҳофизати табиат эътибори ҷиддӣ дода мешавад. Дар айни замон, дар давлати мо «Дар бораи муҳофизати табиат» (9 декабри 1992), «Дар бораи партовҳо» (5 апрели 2002), «Дар бораи об ва истифодаи об», «Дар бораи ҳудудҳои алоҳида муҳофизашавандаи табиат», «Дар бораи бойиғариҳои зеризаминӣ» (ҳамааш 7 майи 1993) ва дигар қонунҳо, бисёр кодексҳо амал мекунад. Ин ҳуҷҷатҳои қонун ва зерқонун мувофиқи талаби замон такмил меёбанд. Ба иҷрои ин вазифаҳо нафақат ташкилотҳои давлатӣ, балки бисёр ташкилотҳои ҷамоатӣ ҳам ҷаҳл ҷалб мешаванд.

Аз ҷумла, ҷудо шудани 15 ҷойи депутатӣ дар Палатаи қонунофарии Олий Маҷлиси Ўзбекистон барои Ҳаракати экологӣ, намунаи амалии дастгирии ҷама-тарафаи фаъолияти ин ҳаракати ҷамоатӣ гардид.

Дар диёри мо эътибори аҳолиро ба нигоҳ доштани табиат ҷалб намуда, ба бардоштани маданияти экологии шаҳрвандон, дониш ва савияи онҳо аҳамият дода мешавад. Дар натиҷа, дар вилоят ва ноҳияҳои республикаи мо, бисёр боғу роғ, ҷангалзор, ҳавзаи нави обӣ, мамнӯғҳо

¹ Рӯзномаи «Ma'rifat», соли 2010, шумораи 22-юми сентябр.

ташкил мешаванд. Ба масъалаҳои истифодаи самараноки об, замин дар хоҷагии қишлоқ, истифодаи технологияи чакрагии обёрӣ, хотима гузоштан ба нуриҳои кимиёвӣ захрнок, ба ҷойи онҳо андохтани нуриҳои табиӣ, инчунин беҳтар кардани ҳолати замин бо ёрии иваз кардани киштҳо эътибор афзуд. Беҳатарӣ ва тозагии манбаъҳои оби нӯшокии табиӣ, ки аҳолиро бо об таъмин мекунанд, мунтазам назорат мешаванд. Дар корхонаҳо асбобу ускунаҳои замонавӣ аз ҷиҳати экологӣ безарар гузошта, технологияҳои бепартов ба роҳ монда мешаванд.

Ҳамаи ин корҳои савоб, албатта, нафақат бо назардошти манфиати одамоне, ки имрӯз ҳаёт мебинанд, балки бахту саодат ва истиқболи дурахшони авлодҳоро ҳам ба назар мегиранд, ки дар ояндаи наздик ва дур дар ҳамин Модар-Замин бояд умр ба сар баранд.

Савол ва супоришҳо:

1. Барои чӣ инсонро фарзанди табиат меномем?
2. Ба оғӯши табиат наздики ҷустани одамон аз мавҷуд будани кадом хусусиятҳо дарак медиҳад?
3. Маданияти экологӣ ба ивази кадом дониш ва малакаҳо ҳосил мешавад?
4. Сабаби бошиддат зиёд шудани муаммоҳои экологӣ вақтҳои охир дар чист?
5. Дар минтақаи Осиёи Марказӣ ба сифати муҳимтарин муаммоҳои экологӣ чиҳоро нишон додан мумкин?
6. Аз рӯйи расмҳо оид ба табиат ва ҳифзи он ҳикоя тартиб диҳед.

А)

В)

Б)

Г)

ТАБИАТИ БА МО ШИНОСУ НОШИНОС

(Машғулияти амалӣ)

Барои ташкили ин машғулияти амалӣ, аввало, тамоми донишомӯзони синф дар бораи табиат, растаниҳо, олами ҳайвоноти ҳудуди зисти худ маълумот тайёр мекунанд. Баъзе намунаҳои онҳоро (масалан, гулҳои дар тубак парвариш-шаванда, барги дарахтҳо, мева, паррандаҳои хонагӣ, сангпушт, ҳашароти беаҳр, оби чашма ва монанди ҳаминҳо) ба ҷойи машғулият овардан ҳам мумкин.

Ҳар як донишомӯз дар бораи чизи интихобкардаи худ то қадри имкон бештар маълумоти илмӣ ҷамъ оварда, ба ҳамсинфон нақл карданаш лозим. Барои ин, аз китобҳои «Ўзбекистон Миллий энциклопедияси», «Болалар энциклопедияси», адабиёти доир ба олами ҳайвонот ва набототи китобхонаи мактаб истифода бурдан мумкин. Гузашта аз ин, дар бораи ин ё он дарахт, растанӣ, гул, ҳайвон, ҳашарот ё оби чашма дар хона аз калонсолон пурсида, доништа гирифтани ҷиҳатҳои ба худ хоси онҳо мавҷуд аст.

Ба аниқ кардани маълумотҳои зерин аҳамият диҳед:

- Дарахт, растанӣ, гул дар ҳоли ёбӣ месабад ё хонагӣ карда шудааст?
- Онҳоро хонагӣ кардан умуман мумкин аст ё не?
- Онҳо кай гул мекунанд, кай мева мебанданд, кай барг мепартоянд?
- Муддати умри онҳо чӣ қадар — яқсола ё бисёрсола?
- Вақтҳои охир онҳо зиёд мешаванд ё баръакс? Сабаби он дар чист?
- Онҳо чӣ хел афзоиш меёбанд?
- Онҳо чӣ хусусияти шифобахш доранд?
- Ҳайвон, парранда, ҳашарот ёбӣ аст ё хонагӣ?
- Онҳо озуқаро аз куҷо меёбанд?

– Вақтҳои охир онҳо зиёд мешаванд ё баръакс? Сабаби он дар чист?

– Дар парвариши онҳо ба чӣ бештар эътибор додан лозим?

– Муддати умри онҳо чӣ қадар?

– Чизи омӯхташаванда дар низоми экологии кишвари мо чӣ аҳамият дорад ва дигар масъалаҳо.

Ҷавобҳои шавқовар ба ин ва дигар саволҳо, фикр мекунем, ки дониш ва тасаввуроти Шумо ва ҳамсинфони Шуморо дар бораи мӯъҷизаҳои табиат, ки баъзан дар назар беътибор будем, бойтар мекунад. Ин таҷрибаи маърифати бошад, Шумо ва дӯстони Шуморо даъват мекунад, ки ба ҳар як гиёҳ, мавҷудот бо эътибор муносибат намоед. Ҳамин тариқ, соҳиби малакаи ба модар-табиат бо муҳаббат, меҳр, шафқат муносибат кардан мешавад.

ҚАДР ҚАРДАНИ ВАҚТ – МЕЪЁРИ МАЪНАВИЯТ

Донишомӯзи мўхтарам, биёед сўхбатамонро бо фикрҳои хеле ибратбахши сарвари диёри мо, ки ба мову Шумо — авлоди ҷавон муроҷиат карда гуфтааст, сар мекунем:

«Ҳар як авлод саҳифаи ба худ хоси таърихро бояд худааш нависад»¹.

Дар замири ин даъвати Президенти мо маънову мазмуни ниҳоят чуқур муҷассам мебошад. Чуноне, ки дар дарсҳои аввала таъкид намудем, мутафаккирони гузашта, алломаҳои барҷаста, саркардаҳои бузурги мо саҳифаҳои барои худашон ҷудокардаи таърихро бо ҳарфҳои заррин пур карда, кашфиётҳои бузурги илмӣ, маданӣ, бойигарихи маънавиро на фақат барои мо, балки барои тамоми инсоният офарида, дар ташкили давлатдорӣ ва идораи он таҷрибаҳои нодир боқӣ гузоштаанд. Бо ин мероси хеле бой, албатта меарзад, ки фахр кунем. Вале дигар тарафи масъала ҳам ҳаст. Дар ин бора сарвари диёри мо эътибори авлоди имрӯза, аз ҷумла, ҷавонони ба воя расидаро ба масъалаҳои муҳими зерин ҷалб мекунад:

«Бо гузашта фахр кардан даркор, ифтихор кардан зарур, лекин фақат бо ҳамин маҳдуд шуда монден мумкин нест. Сабаб он аст, ки фақат бо обрӯи гузашта зиндагӣ карда намешавад»².

Пас, аз ҳар як авлод талаб карда мешавад, ки арзишҳои ҷовидонро нигоҳ дошта, баробари содиқ будан, ин арзишҳоро боз бой карда, барои ривоҷи миллат ва мамлакат дар роҳи иҷрои бисёр корҳо ҷонбозӣ, фидокорӣ нишон диҳанд. Зеро, тараққиёти имрӯза, замони тезкор дар

¹ **Islom Karimov.** Yoshlarimiz — xalqimizning ishonchi va tayanchi. —Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2006, саҳ. 56.

² Ҳамон манбаъ, саҳ. 43.

назди авлоди мо ҳам муаммо, талабҳои бисёр мегузорад. Ба ин талабҳо мувофиқ ҳаракат кардан, масъулияти ривочи соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ-сиёсӣ, маданий-маърифӣ мамлакат, дар қатори бисёр вазифаҳо, истифодаи самараноки вақт, ҳар як рӯзро вазифаи муҳим кардааст. Дар қисми «Бузургтарин ҷасорат»-и китоби «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» Президенти мо оиди ин масъала чунин фикри муҳимро ба миён мегузорад:

 «Агар ба ман фармояд, ҳар рӯз, ҳар соат фидоӣ будан, худро қатра ба қатра, зарра ба зарра, монда нашуда, беист ба сӯи мақсадҳои бузург сафарбар карда рафтан, ин фазилатро ба меъёри ҳамешагӣ, фаъолияти ҳаррӯза табдил додан — қаҳрамонии ҳақиқӣ ана ҳамин, мегуфтам»¹.

Академик шоир Фафур Фулом бошад, дар шеъри худ «Вақт» чунин мегӯяд:

*Лаҳзаҳои азизи асри азиз,
Қадри худ пурсад аз азизони мо.
Фурсати он бувад, ки бо шоҳбайт
Дафтари умрро диҳем оро.²*

 Ба мисли ҳар як авлод, ҳар як инсон ҳам дафтари умр дорад. Ин дафтарро бо «шоҳсатрҳо» — корҳои нек, хубиҳо оро додан дар дасти худӣ мо аст. Дар он фурсатро ганимат доништа, вақтро қадр кардан хеле муҳим аст.

Хӯш, барои ҷи шоир ба вақт — ба фурсат ин қадар эътибор медиҳад, онро «лаҳзаҳои азиз» гӯён таъриф медиҳад?

Рости гап дар синну соли Шумо комилан дарк намудани қадр қимати вақт чандон осон нест. Ин кор аз воқеият ҳам андаке дур аст. Чунки дар айни замон дар назари Шумо умр бе ҳадду канор асту дар он ҳама чиз мисли пештара буданаш ҳолати табиӣ аст. Бо вучуди ҳамин дар бораи ҷи будани вақт, ҷи гуна самаранок истифода бурдани он доништа гирифтани баъзе маълумотҳо бароятон манфиатбахш хоҳад буд.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 165–166.

² Тарҷумаи шоир Ҷаъфар Муҳаммад.

Бояд таъкид кунем, ки маънавият дар асоси тартибу қоидаҳо зистанро талаб мекунад. Зеро танҳо дар ҷойе маъною мазмун мешавад, ки агар интизом муқаррар бошад. Чунин зарурат инсонро водор месозад, ки ба қадри вақт расад.

Зарурати ба қадри вақт расидан дар мақолу ҳикматҳои халқии мо низ акси худро ёфтааст. Аз ҷумла «Вақтат рафт — нақдат рафт», «Фурсат — оби равон», «Вақт ҳаками одил аст».

Акнун як фикр карда бинед: барои чӣ халқ бесамар гузаштани вақтро ба аз даст рафтани нақд, яъне имкониятҳо баробар медонад? Охир вақт беҳадду канор бошад, агар ягон кор имрӯз неву пагоҳ ба иҷро расад, магар Осмон ба Замин меафтад?

Ҳама гап дар ҳамин аст! Ҳарчанд вақт беҳадд, адонашаванда ба назар расад ҳам, умри инсон сарҳад — охир дорад. Орзуҳои одам бошад беканор. Расидан ба ҳамаи ин орзуҳо душвор бошад ҳам, барои то қадри имкон ба амал баровардани бештари он вақтро набояд бой дод.

Шумо ҳаракатҳои ҷавонон ва калонсолонро, хусусан одами солхӯрдари муқоиса кунед. Аз сабаби набудани бори масъулият ва ўҳдадорӣ ҷавонон асосан ҳузуру ҳаловати худ ва шавқовар гузаронидани вақтро фикр карда, ба дарди дигарон бепарво мешаванд. Баробари калон шудани синну сол, одам кӯшиш мекунад, ки то қадри имкон бештар ба кори манфиатнок машғул бошад. Барои ӯ ҳамеша вақт кам аст, ба ибораи халқ гӯем, «барои сар хоридан вақт намеёбад».

Пас, таъсири вақт ба ҳаёти инсон хеле пурзӯр аст. Бинобарин, истифодаи оқилона аз вақт, ҳисоб доштан бо вақт, дар асоси вақт ҳаракат намудан муҳимтарин омилҳои маънавият мебошанд.

Дар истифодаи оқилона аз вақт тақсими ҳар як дақиқаи он мавқеи муҳим дорад. Умуман, вақтеро ки мо дар ихтиёри

худ дорем ба ду қисм тақсим кардан мумкин: вақти шуғл бо кор ва вақти холи. Дар вақти шуғли худ инсон ба нафъи худ, оила, ҷамъият ва халқ машғули ягон кор мешавад.

Вақти холи бошад, вақте аст, ки инсон аз машғулият бо фаъолияти кору хизмат фориғ аст. Дар вақти холи инсон истироҳат мекунад, ба мақсади барқарор намудани нерӯи ҷисмонӣ ва ақлии худ андармони амалҳои вақтхушӣ ва шавқовар мешавад. Ба зумраи чунин амалҳо тарбияи фарзандон, мутолиаи китоб, машғулиятҳои варзишӣ ва санъат, сайру саёҳат дохил мешаванд. Вақти холиро низ одам метавонад фаъолона гузаронад. Вақти холии ба ин тарз истифода шуда, одамро на фақат аз ҷиҳати ҷисмонӣ дам медиҳад, балки барои ривочи ӯ аз ҷиҳати интеллектуалӣ низ омил мегардад. Масалан, касе, ки спектакли дар асоси асари драмавӣ ба сахна гузошташударо тамошо мекунад, дар давоми ҳамагӣ ду соат гизои бойи маънавӣ ва маърифӣ мегирад.

Машғулиятҳои, ки мувофиқи амалҳои шавқовари худи шахс ва аз рӯи хоҳиши ақли оила ташкил карда мешаванд, вақти холиро пурмазмун ва моҳияти чуқур пурра мекунанд. Баръакс, танҳо бо хоб ва бекорӣ гузаронидани вақти холи бошад ба монанди ба бод додани умр аст.

Ҳаёти ҳаррӯзаи инсон дар асоси қатъӣ ташкил шавад, барои бекорӣ ва зикшавӣ ҷой наместонад. Адиби франсуз Стендал гуфтааст, ки «Бекорӣ модари тангдилист».

Бекорӣ ва зикшавӣ одамро ба лоқайдӣ, бепарвогӣ, надонистани қадри вақт, рӯ овардан ба нӯшокӣ, кашидани сигарет, даст задан ба корҳои нопоки маънавӣ моил мегардонад.

Пас, вақти холи барои касе бештар аз зар аҳамият дошта, ба такмили маънавии ӯ хизмат кунад, барои каси дигаре чун қуввае аст, ки ихтиёрашро аз даст гирифта, ӯро ба сӯйи ҷарӣ, сӯи фалокат тела доданаш мумкин.

Ба ин маъно, ҳеч коре накарда, ба амале банд нашуда гузаронидани вақт барои одам хавфи ҷиддӣ ба миён меорад. Гап дар сари он аст, ки тафаккури инсон бефаъолиятӣ, халоъро намефорунад.

Одаме, ки бо машғулияти фоиданок банд нест гирифтори хуручи фикрҳои бемаънӣ ва моили вайронкорӣ мешавад. Одаме, ки вақти худро мустақилона идора карда, барои худ машғулияти нафъоваре пайдо карда наметавонад, ба доми дигарон ба осонӣ меафтад. Ҳамин тавр ҷавонон тадриҷан ба роҳи авбошӣ, дуздӣ даромадани худро нафаҳмида мемонанд.

Нафақат ин, балки баъзе ҷавонони шуурашон паст, ҷаҳонбинияшон танг ба фиреби гурӯҳҳои экстремистӣ афтада бозичаи дасти онҳо мешаванд. Онҳо Ватан, миллат ва волидайнро эътироф намеkunанд. Агар ба роҳи ҳаётии онҳо, ки шуури онҳоро ҷаҳолат фаро гирифтааст, назар андозед, дар мактаб, дар дигар муассисаи таълимӣ таълиму тарбияи дуруст надидаанд. Ба таҳсил меравам гӯён, таъзимкунон ба ҳучраҳо ворид шуда он ҷо «сабақ»-и нафрат ба инсон, душманӣ ба миллатро омӯхтаанд. Баъзе аз онҳо, дар хориҷа дар ба дар гашта, дар марказҳои ташкилотҳои экстремистӣ паноҳ ёфтаанд. Дар он ҷойҳо ба онҳо усулҳои қатли одам, вайрон кардани шаҳру деҳоти обод, адохтани ваҳму тарсро ба дили аҳолии осоишта омӯзониданд. Хуруҷҳои мудҳиши террористӣ, ки дар мамлакати мо 16 феввали соли 1999 ва 28–29 март ва 1 апрели соли 2004, ҳамчунин, 12 майи соли 2005 дар шаҳри Андиҷон содир шуданд, натиҷаи кирдори чунин нобақорҳо ҳисобида мешавад.

Чуноне ки мебинед, халқи мо мақоли «Аз бекор Худо безор»-ро беҳуда нагуфтааст.

Бекорӣ дар қалб, шуур, имони инсон халог ҳосил мекунад. Ин қалбро ҳисси эҳтиром ба инсон, ҳисси шукрона ба Офаридгор, масъулият дар назди парвадигор ҳам тарк мекунад. Аз инсоне, ки қалби ёро имону эътиқод, ҳисси муҳаббат ба Ватан тарк намудааст, ҳама гуна бадкирдори мунтазир шудан мумкин аст.

Қисми зиёди вақти холии Шумо дар давраи оилаатон мегузарад. Аз ин рӯ бояд аз ҳаракатҳои падару модари худ, аз асрори касбу ҳунари онон воқиф шавед. Дар роҳи соҳиб шудан ба дониш ва маҳорати барои ҳаёти ояндаатон зарур аз меҳнат сар нақашед ва ба танбалӣ дода нашавед.

Ғайр аз ин, дар маҳфилҳои касбиву ҳунари ва спортӣ, ки дар масканҳои таълим ва маданият, дар назди кумитаҳои

маҳалла ташкил шудаанд, Шумо имконият доред, ки вақти холии худро пурмазмун гузаронед. Тамошои кино, спектакл, барномаҳои ба синну сол мувофиқи телевизор, шунидани барномаҳои радио доираи тасаввури Шуморо васеъ гардонда ба бой шудани дид ва ҷаҳонбинии Шумо ёри мерасонанд.

Асрҳост, ки инсон аз асарҳои бадеӣ ғизои маънавӣ бардошта, ба савол ва муаммоҳои худ ҷавоб меёбад. Асарҳои бадеӣ ҳам рӯзҳои гамнок, ҳам лаҳзаҳои танҳой, маслиҳатгари наздик, ҳамроҳи содиқ ба ҳисоб мераванд.

Китоб сарвати бебаҳо аст. Афсӯс ки дар байни мо дӯстоне ҳам ҳастанд, ки барои баҳраманд шудан аз ин сарват кӯшише накарда ба он бо назари безъатиной менигаранд.

Ҳол он, ки ба фикри адабиётшиноси шинохта қаҳрамони Ўзбекистон Озод Шарофиддинов китоб — ин нахустин мўъҷизаи офаридаи инсон ҳисобида мешавад.

Эътибор диҳед, олим китобро аз ҳафт мўъҷизаи олам, ки Шумо медонед пештар мегузорад. Сабаби ин чист?

Аввало, ҳама навигариҳое, ки инсоният то ба имрӯз офарид, ҳама кашфиётҳо, таҷрибаҳои илмӣ ва ҳаётии ҷамъовардаи он, дар оғӯши китобҳо ҷамъ омадаанд. Мутолиаи китоб аз одам ҳаракати иловагии ҷисмонӣ, сарфи бойигарии моддӣ талаб намекунад. Барои муомила ҳавсала ва ихлос кифоя.

Дониш, таҷриба, завқ, илҳом, муҳаббат ба ҳаёт ва инсон, ки одам аз китоб мегирад, дигар аз ҳеч чиз ба ин дараҷа гирифта намешавад.

Имконият ва афзалиятҳои намудҳои санъат, телевизор ва радио, компютерҳои замонавиро паст назада, гуфтан мумкин, ки онҳо ҷойи мутолиаи китобро гирифта наметавонанд ва ин ҳам мумкин нест. Ҳаҷми тағйиротеро, ки дар ҷараёни хондан дар тафаккур, шуур, тасаввури инсон рӯй медиҳад, дигар ягон машғулот таъмин карда наметавонад.

Боз ба як чиз эътибор диҳед, ки тамоми динҳое, ки одамон дар ҷаҳон эътиқод мекунанд, ба инсоният дар шакли китоб тақдим шудаанд.

Пас, таҳсин гуфтани одаме, ки дар вақтҳои холии худ то қадри имкон китоб мехонад. арзанда аст. Хусусан,

китобҳои бадеӣ дар мустақкам кардани фазилатҳои инсонӣ, соҳиби маҳорати одамшиносӣ шудани Шумо, аҳамияти калон дорад. Адиби машҳури рус М. Горкий дар гуфтаи худ «Барои тамоми фазилатҳои неки худ ман аз китобҳои миннатдорам» муболиғае ҷой надодааст. Ё худ ба адиби шинохтаи гурҷӣ Нодар Думбадзе як зан ба мазмуни зер мактуб навиштааст:

«Вақте, ки дар бемористон бо бемории вазнин мехобидам, аз муолиҷаҳои духтурон дида, мутолиаи китобҳои Шумо ба сиҳат шудани ман бештар ёри расониданд».

Зимнан, ҳамзамони худро, ки завқи мутолиаи китобро, малакаи китобхониро азхуд накардааст, инсонии дорои маънавияти воло ҳисобидан душвор аст.

Дар халқ мақолае ҳаст: «Гашта дарё шавӣ, нишаста бӯрё шавӣ». Барои дониستاني назокати зебӣ, фароҳӣ ва рангорангии кишвар одам бояд вақти холи ба сафар барояд. Дар сафар одам аз манзараҳои табиат илҳом мегирад, ҷойҳои чизҳои надидаи худро мебинад, бо одамони неку бад ҳамсӯҳбат мешавад. Чуноне, ки «якero бин фикр кун, ҳазор бину шуқр кун» гуфтаанд, одам бо ҳар гуна инсонҳо вохӯрда, кӯшиш мекунад хулосаи зарури бардорад ва ҷаҳонро шиносад. Танҳо дар сафар инсон ҷи гуна будани пазмонии хона, маҳалла, шаҳру деҳот ва Ватани худро эҳсос мекунад. Дар ҷойҳои сафар одамон, одатҳо, ва арзишҳои маҳалли худро худро бо он ҷойҳо муқоиса намуда фарқи бисёр чизҳоро дарк мекунад, тасаввуроташ васеъ мешавад. Илова бар ин ҳини сафар дар инсон фазилатҳои инсонпарварӣ, меҳру оқибат, дӯсти пурзӯртар мешаванд.

Чунки ба туфайли сафар аз маърифати ёрону дӯстон баҳра хоҳӣ бардошт. Ҳангоми сафар бо дӯстон якҷоя будан, якҷоя хуфту хез кардан, бо ҳам хӯрок хӯрдан, роҳ паймудан лозим меояд. Феълӣ атвори неку бади инсон дар чунин лаҳзаҳо ошқор мегардад. Ба душворихо тоқат мекунад ё не, оё ӯ чизҳои ба худ маъқулро ба дӯшташ раво мебинад, ба ҳамроҳи зери хавф монда ёрӣ мерасонад ё мегурезад, ин ҳама дар сафар озмуда мешавад. Пас, сафар барои ҳар кас як санҷиш будааст.

Файласуфи бузург Арасту дар асри худ «Поэтика» гоия «Зебой дар меъёр аст»-ро баён кардааст.

Ин гуфтаи мутафаккир фақат ба асарҳои санъат тааллуқ надорад. Дар ҳама чиз — дар таълиму тарбия, дар меҳнати ҷисмонӣ ё ақлӣ, дар истироҳату хоб рафтани ҳам риояи меъёр хуб аст. Дар ҷое, ки меъёр вайрон шавад, дар ҳамон ҷой тамоми низом аз қор мебарояд, парокандагӣ, бетартибӣ, охири оқибат, вайронии ҷисмонӣ ё маънавӣ ба вуҷуд меояд.

Пас, ҳаёти худро бошуурона, мувофиқи мақсад ташкил кардани одам, омилҳои муҳими самаранок гузаштани умри вай ба ҳисоб меорад. Касе, ки ба ҳеҷ қор машғул нашоуда, лаҳзаҳои ба зар баробари умри худро ба бекорӣ ё қорҳои бад мегузаронад, ҳатто дар хобаш ҳаловат намеёбад.

Ба зебо ва фаровон шудани ҳаёти инсон, ки ҳар дақиқаи умрро ганимат дониста, ҳар рӯз қори савоб, бори одамонро сабук мекунад, ягон шубҳае нест.

Савол ва супоришҳо:

1. Қадом одам метавонад, ки вақтро тобеи худ қунад?
2. Дар замири мақоли «Вақтат рафт — нақдат рафт» чӣ гуна ҳақиқати ҳаёти ниҳон аст?
3. Қадом ҷораҳои бекор нагузаронидани вақти холи ҳастанд?
4. Дар бораи оқибатҳое, ки бекорӣ оварда метавонад, бо мисолҳои ҳаёти нақл қарда метавонед?
5. Дар асоси суратҳои зерин, дар бораи чӣ гуна самара додани истифодаи оқилонаи вақт нақл қунед.

А)

В)

Б)

Г)

НАВРЎЗ – ИДИ ҚАДИМТАРИН ВА АСЛИИ МИЛЛИЙ

Донишомӯзи азиз, дар дарсҳои синфи 7 қисман гуфта будем, ки дар давраи собиқи шӯравӣ барои аз хотираи халқ баровардани арзишҳои миллии халқи мо, аз ҷумла, иди Наврӯз бисёр ҳаракатҳо шуданд. Хусусан, солҳои 80-уми асри гузашта, ки сохти шӯравӣ дар арафаи таназул қарор дошт, ин хуруҷҳои манфи ниҳоят ба авҷ баромад, бар зидди Наврӯз «чанг эълон карда шуд». Ба ин ид бисёр санги тўҳмату маломат андохта шуд. Аз ҷумла, онро иди динӣ ҳам гуфтанд, маросими бузургдошти одатҳои ақибмондаи феодализм ҳам номиданд, пешниҳоди ба ҷойи он ташкил намудани иди шӯравии ба ном «Навбахор» ҳам ба миён омад. Дегҳои пур аз сумалак, ҳалимро, ки одамҳо чун таоми иди мепухтанд, вакилони ҳукумати шӯравӣ ба хандакҳо рехта партофтанд.

Ин ғайр аз поймол намудани қалб, хотираи таърихии миллат чизи дигаре набуд. Чунин амал бори дигар ба инсон ва инсонигарӣ бегона будани ғояи коммунистиро исбот мекунад.

Дар асл Наврӯз иди табиат ба ҳисоб рафта, ба сиёсат, мафкура, дин алоқае надорад, он вақти баробарии шабу рӯз, ҷашни саршавии соли нав ва баҳор ҳисобида мешавад.

Рӯзи 21-уми март айнан 12 соат рӯз равшан, 12 соат шаб торик мешавад. Ин ҳол баробарии шабонарӯзи баҳорӣ ба ҳисоб рафта, баробарии шабонарӯзи тирамоҳӣ ба рӯзи 21-уми сентябр рост меояд.

Соли 1989 Ислом Каримов роҳбари нави Ўзбекистон интиҳоб шуд ва ба хуруҷҳои шӯравии зидди халқ ва маънавияти он нигаронидашуда далерона зид баромад. Баъди он, ки вай масъалаи чун иди умумихалқӣ ҷашн гирифтани Наврӯзро ба тартиби рӯз гузошт, умри дубораи ин иди бостонӣ сар шуд:

«Мо ба наздикӣ масъалаи ба сифати иди анъанавӣ чашн гирифтани Наврӯзро муҳокима кардем. Аз ҳар чиҳат бо диққату эътибор муҳокима кардем, сабақҳои давраи гузаштaro оид ба худсарона қабул кардан шудани қарорҳои зарарнок, ба халқ бегона, зери по шудани решаҳои асрии анъана ва урфу одатҳои моро ба ҳисоб гирифтем»¹.

Солҳои истиқлол бошад, иди Наврӯз бо шукӯҳу шаҳомати пештар мислаш дида нашуда дар ҳаёти мо ба тарзи муносиб ҷой гирифт.

Дар асари «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» сарвари диёри мо ба мавқеи ин ид дар ҳаёти халқи мо ҳамин гуна баҳои баланд медиҳад:

«Аз хусусиятҳои воло чун одамият, меҳру оқибат, мурувват ва ҳиммати ба халқи мо хос визо гирифтани фалсафаи Наврӯз, ки тимсоли навшавӣ ва некӣ мебошад, боз як тасдиқи тўли асрҳо аз ҷи гуна гоҷҳои бузурги умумииinsonӣ баҳраманд шуда, камоли маънавӣ ёфтани аҷлоди мо аст, гўем, ҳеҷ гуна хато намешавад»².

Дар ҳақиқат, ҳама гуна анъана, урфу одат, расму русум ба туфайли зарурати ҳаёти пайдо шудаанд. Онҳо ифодаи тарзи зист, руҳият, олами маънавӣ, орзуву хоҳиши ҳамон халқ буда, ба ташаккули қиёфаи маънавӣ-ахлоқии авлоди оянда таъсири калон расонидаанд. Дар мазмуну моҳияти аксарияти анъанаҳо гоҷҳое меҳобанд, ки халқу миллатро ба некӣ, инсонпарварӣ ҳидоят мекунанд. Онҳо тибқи талаботи

¹ **Islom Karimov.** O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –Т.: нашриёти «O'zbekiston», соли 2011, саҳ. 122.

² **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ.35.

давр ҳам шаклан ва ҳам мазмунан нав шуда меистанд. Баъзе анъанаҳо аз рӯйи таъсири мусбии худ, аз рӯйи бардавомии умри худ ҳатто ба дараҷаи арзиши маънавий бардошта мешаванд. Яке аз чунин арзишҳои бардавоми маънавии халқҳои Шарқ Наврӯз аст.

«Наврӯз» — ин яъне рӯзи нав аст. Он ба оғози қорҳои киштуқори деҳқонҳо рост меояд. Аз номаш пайдо аст, ки ин ид рӯзе аст нав, рӯзи нави соли нав. Афсонаи Наврӯзро ба шоҳ Чамшеди Пешдодӣ мебаранд. Фирдавси мегӯяд:

*Ба Чамшед бар гавҳар афрошанд,
Мар он рӯзро рӯзи нав хонданд.
Сари соли нав Ҳурмузи Фарвадин,
Баросуда аз ранҷ тан, дил зи кин.*

Наврӯз иди хеле бостонӣ аст. Айёми қадима ва навқирон будани онро алломаҳои бузурги мо дар асарҳои худ асоснок намудаанд. Аз ҷумла, асарҳои «Осор-ул-боқия» («Ёдгориҳои аз халқҳои қадим боқӣ монда»)-и Абӯрайҳон Беруни, «Наврӯзнама»-и Умари Хайём, «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавси, «Наврӯзнама»-и Хоҷаалии Тирмизӣ, «Ҳайрат ул-аброр», «Лайли ва Маҷнун», «Садди Искандарӣ» -и Алишер Навоӣ, манбаҳои қиматбаҳое мебошанд, ки дар бораи Наврӯз ва таърихи пайдоиши он, урфу одат ва расму русуми ба он вобаста маълумотҳои муҳим медиҳанд.

Бо таъбири Алишер Навоӣ ид қардани Наврӯз дар давраи подшоҳии Чамшед ба урф даромадаст. Мувофиқи маълумоти манбаҳо пайдо шудани Иди Наврӯз таърихи қорҳазорсола дорад.

Дар боби 12-уми достони «Лайли ва Маҷнун»-и Алишер Навоӣ дар бораи воҳӯрии махфии Маҷнун ва Лайли ба ифтихори Наврӯз, дар он аз ишқи Лайли беҳуш шудани Маҷнун ҳикоя қарда мешавад.

Дар «Наврӯзнама» Умари Хайём, гуфтааст, ки «Ҳар ки «Наврӯз қашн кунад ва ба хуррамӣ пайвандад, то Наврӯзи дигар умр дар шодӣ ва хуррамӣ гузаронад ва ин таҷрибати ҳукамо аз барои подшоҳон қардаанд».

Дар сатрҳои зерини Фирдавси ҳам қадимияти Наврӯз ифода мегардад:

*Ба фарри каёнӣ яке тахт сохт,
Чӣ моя бад-ӯ гавҳар андар шинохт.
Ки чун хости дев бардоштӣ,
Зи Ҳомун ба гардун барафроштӣ.
Чу хуршеди тобон миёни ҳаво,
Нишаста бар ӯ шоҳ фармонраво.
Қаҳон анҷуман шуд бар он тахти ӯй,
Шигифтӣ фурумонда аз бахти ӯй.
Бузургон ба шодӣ биёростанд,
Маю ҷому ромишгарон хостанд.
Чунин ҷашни фаррух аз он рӯзгор,
Ба мо монда з-он хусравон ёдгор.*

Наврӯз — ҷашни шукуфой, оғози рӯзи нав мебошад, ки ба бедоршавии табиат вобаста аст. Аз тарафи халқҳои Шарқ рӯзи 21 март чун рӯзи баробарии шабу рӯз, ба сифати соли нав, яъне рӯзи нав идона ҷашн гирифта мешавад. Он барои деҳқон оғози корҳои киштукор ба ҳисоб меравад. Барои одамон, ки аз рӯзҳои сарду пурбарфи зимистон баромадаанд, таомҳои аз витаминҳои табиӣ бой, ки ҷисму ҷонро ҷолок мекунанд, хеле хушу гуворо мебошанд. Маданияти бой ва бисёрсолаи пазандагии халқ ҳамчунин бо ихтирои таомҳои пур аз доруӣ дармони ба ҳамин давр мувофиқ ҳам сазовори таҳсин мебошад. Сумалак, ҳалим, самбӯсаи алафӣ, тушбераи алафӣ аз зумраи чунин таомҳо мебошанд. Бинобар ба дастурхони наврӯзӣ ҳусни хос бахшидани сумалак ва ҳалим, ба тарзи ба худ хос тайёр кардани сумалак ва ҳалим ташкил карда мешуд.

Бедоршавӣ дар табиат ба қалб ва руҳияти инсон ҳам бетаъсир намемонад.

Одамоне, ки аз сардиҳои зимистон хаста, аз шабҳои дароз монда шуда, андаке дилтанг мешаванд, ба пешвози равшанӣ, осмони соф, нурҳои ба тан форами офтоб, бедоршавии табиат мебароянд. Дар руҳияти онҳо ҳам шодию фараҳ ва табиӣ хуш пайдо мешавад.

Барои деҳқонон Наврӯз аломати ба худ хос — хати сарҳад ба ҳисоб меравад. Аз ҳамин рӯз сар карда, деҳқон беҳавотир ба замин тухм пошиданад, ба сабзидани он

хотирчамъ шуданаш мумкин. Рўзеро, ки барои ризку рўзии сол — дувоздаҳ моҳ дар мекушо-яд, ид накардан мумкин аст, магар?

Пас, Наврўзро, ки халқҳои Шарқ қариб чор ҳазор сол инчониб қашн мегиранд, эътироф, тантанай ҳамоҳангии табиат ва инсон, ҳамтақдирии азалии байни онҳо гўем ҳам хато намешавад.

Чуноне зикр кардем, Наврўз иди меҳнат ва бунёдкори аст. Ин рўз инсон ҳам чун табиат хотима ёфтани зимистон, фарорасии рўзҳои гармро ва дигар набудани роҳро ба ақиб ҳис мекунад. Деҳқон ба саҳро роҳ пеш мегирад. Замини зери барф мондари шудгор карда, ҳамвор намуда аввалин тухми кишт — тухми ризқро мекорад.

Наврўз иди дидор, меҳру оқибати байни одамон, иди инсондўстӣ аст.

Дар ин рўз дар қабристонҳо корҳои ободони гузаронида шуда, қабри бузургон зиёрат карда шуда, аёдати пиронсолон, маъиубон, одамони танҳо, падару модарон сурат мегирад, дастурхони пурфайз ораста шуда мунтазири меҳмон мешаванд, ба одамони наздику дўстдошта шириниҳо ҳадея мекунанд.

Наврўз тантанай дўстӣ, бародарӣ аст.

Он на танҳо иди халқҳои Шарқ, балки сарфи назар аз миллат, дин, эътиқод тамоми миллатҳои сокини ин кишвар аз он баҳраманд мегарданд, ҳамдигарро аз наздик шинохта ба қалби ҳамдигар роҳ меёбанд.

Аз ҷумла, аз қадим халқи сулҳпарвар будани халқи ўзбекро дар амал исбот мекунад. Халқи мо дар ҳамаи даврҳо, тарафдори ба ҳам осудаву осоишта, дўсту бародарона зиндагӣ кардани халқу миллатҳо буд. Дар тартиби қашни Наврўз, моҳиятии аслии он, маҳз ҳамин ғояҳо, мақсаду муддаоҳо меҳобад.

Наврӯз иди тансиҳатӣ аст.

Чунки таомҳои табиӣ ва бой, ки ба муносибати ин ид пухта мешаванд, барои вучуди инсон кони шифо мебошад. Маданияти чандинсолаи пазандагии халқи мо бо ҳамин ҷиҳат сазовори таҳсин аст, ки таомҳо айнан аз доруви дармонҳои барои ҳамин давр зарурӣ пухта мешаванд. Сумалак, ҳалим, самбӯсаи алафӣ, тушбераи алафӣ ба зумраи чунин таомҳо дохил мешаванд. Сумалак ва ҳалим бинобар ба дастархони идона зеби хос бахшидани худ, дар асоси тайёрии алоҳида пухта мешаванд.

Агар ба пухтани ҳалим мардҳо банд шаванд, сумалак асосан базми занону духтарон ба ҳисоб меравад. Дар атрофи деги сумалак занону духтарон, бачаҳо базми шодӣ орошта, афсонаю ривоят, латифаю чистон ва ҳикояю лапар гуфта дар ҳавои доира рақс мекунанд. Ҳар инсоне, ки ба маъракаи сумалакпазӣ омадааст, бо нияти нек дег мекобад. Сумалак пас аз тайёр шуданаш, ба ҳар оила тақсим карда мешавад. Сумалакро инчунин одамоне мепазанд, ки ният кардаанд фарзандонашон аз сафари дур саломат баргаштааст, фарзанд ё набера дидаанд, дар ҳаёт ба муваффақияте ноил шудаанд, аз беморӣ сиҳат ёфтаанд. Ҳангоми дар оила пухтани сумалак ҳам, аҳли маҳалла, хешу ақрабо қўшиш мекунанд, ки ба он саҳме дошта бошанд, зеро ин кори савоб аст. Меғўянд, ки онҳое, ки аз як дег хурок хўрданд, ба мисли хешу ақрабо ба ҳам наздик мешудаанд.

Наврӯз иди муждарасон аз орзуву умед ва рӯзҳои дурахшони фардо аст.

Ин рӯз одамон ба ҳамдигар бахту саодат, тансиҳатӣ, ба оилаҳои ҳамдигар файзу барака, ба халқу кишвар сулҳу осоиштагӣ таманно медоранд. Ният мекунанд, ки то ба Наврӯзи оянда ҳама сиҳату саломат расанд, сол фаровонӣ шавад, тўю тамошо зиёд бошад.

Наврӯз — бо тамоми мазмуну моҳияти худ одобномаи ибратбахш аст.

Иди Наврӯз аз як рӯз то як моҳ таҷлил гардида, урфу одат, расму русумҳои марбут ба он аз авлод ба авлод мерос мондааст.

Дар ин ид, ки бо садои дилрабои карнаю сурнай оғоз меёбад, дорбозҳо, масхарабозҳо, полвонҳо, сарояндагон, созандагону навозандагон, раққосаву бахшиҳо санъати худро намоиш медоданд. Иштирокчиёни тантанаҳо шоҳиди бозиҳои гуногун, мусобиқот, пойга, гӯштин, шамшербозӣ мешуданд. Дар ҷойҳои баргузори тантанаҳо намунаҳои санъати амалии халқ аз қабилҳои кособи, заргарӣ, дуредгарӣ, гаҷкорӣ, сангтарошӣ, кулолӣ ба намоиш гузошта мешуданд. Ин ҳама, мазмун ва моҳияти идро боз ҳам бойтар мегардонд ва онро бо мазмуни ҳаёти ҳаррӯза наздик месохт.

Наврӯз инчунин яке аз омилҳои муҳим дар роҳи халқи худро боз ҳам аз наздик шинохта, руҳияти онро дарк намудани ҷавонон мебошад.

Лаззати ҳаёти озоишта, озод ва ободро чуқур дарк кардани одамон маҳз ба ҳамин рӯз рост меояд. Шумо ҳам агар худро фарзанди ҳамин халқ, ҳамин мамлакат донед, бояд, ки ҳам дар тӯй, ҳам дар азои халқ рост истода, дар паҳлӯи ҳамин халқ бошед! Зеро, ид танҳо барои шодиву хурсандӣ нест. Он инчунин воситае мебошад, ки эҳсосоти ҷовидонаи руҳияти халқро аз авлод ба авлод мегузаронад.

Иди Наврӯз тантанаест, ки барои бачаҳо ва наврасон як ҷаҳон шодиву сурур меорад. Ба он ҳам бачаҳо ва ҳам наврасон тайёрии махсус мебинанд. Барои онҳо анбана, одатҳо ва расму русуми Наврӯз хеле шавқовар буда, он ҳамаро бо диққат мушоҳида мекунанд, ҳар яке мекушанд, ки дар онҳо бо шавқу завқи том иштирок намоянд. Онҳо рӯзҳои Наврӯз дар бозиҳои аз қабилҳои гӯштин, асптозӣ, пойга, рустшавагон, гӯшкашак, тезгӯяк, лӯхтакбозӣ, донакбазӣ, харсаворӣ бо шавқу завқ иштирок мекунанд.

Ҳамчунин дар ин ид, мусобиқаҳои озмунҳо аз рӯйи бисёр гуфтани намунаҳои эҷодии шифоии халқ (мақол, шеър, латифа, афсона, достон) ташкил карда мешаванд.

Чуниин тадбирҳо, ки дар байни ҷавонон ташкил карда мешаванд, дар ташаккули шуур ва тафаккури миллии онҳо воситаи муҳим буда, дар ҷисман солим, аз ҷиҳати маънавий баркамол ба воя расидани ҷавонон аҳамият касб мекунанд.

Аз тарафи давлат ва ташкилотҳои ҷамъияти расондани ёри васоият ба оилаҳои камтаъмин ва бепарастор ба тадбири савоббахш таъдил меёбад. Ташкилотҳои давлати, ҷамоати, шахсони алоҳида, ки аз ҷиҳати моддӣ бақувватанд, ба хонаҳои «Саховат», «Мурувват», «Меҳрубонлик», интернатҳои махсус ёри инсонпарварона мерасонанд, хусусан рӯзҳои ид ғайб мегарданд. Ин ҳама далели ҳаёти будани мақолҳои пурмаънои халқӣ мебошанд, ки чунин садо медиҳанд: «Роҳи дасткушода ҳамеша кушода», «Як диҳӣ, ҳазор диҳад».

Чуноне, ки дар аввали дарс гуфтем, дар анҷоми он ҳам орзуҳои халқро, ки зебогии ҳаёт, табиат ва инсонро дар мисраъҳои ҷовидон ҷой додааст, ба ҳамаи мо таманно мекунем:

**Наврӯзатон фирӯз бод,
Ҳар рӯзатон Наврӯз бод!**

Савол ва суноришҳо:

1. Кадом идҳоеро медонед, ки дар солҳои истиқлолият эҷе шудаанд?
2. Хусусияти иди Наврӯз дар ҷиҳати зоҳир мешавад?
3. Боз кадом неъматҳои баҳорро медонед?
4. Аз бозии бачагона кадомаш ба Шумо бештар маъқул аст? Дар ҷойи зисти Шумо боз кадом бозии ҳаст?
5. Аҳамияти сумалак ва ҳалим дар мустақкам намудани саломати инсон дар чист?
6. Оё нафъи Наврӯзро ба инсон аз ҷиҳати руҳӣ, ҷисмонӣ, тарбиявӣ шарҳ дода метавонед?
7. Бахшида ва инъомҳои Наврӯз ва табиат газетҳои деворӣ бароред.
8. Барои мустақкам намудани дарси гузашта аз адабиёти зерин истифода баред: **Султонмурод Олим**. Байрамларимиз. Т.: нашриёти «Маънавият», 2008, саҳ. 20–36; Наврӯз. Наврӯз билан боғлиқ қўшиқлар, афсоналар, одатлар ва примлар. (Тузувчилар: Тўра Мирзаев, Маматқул Ҷўраев). Т.: нашриёти «Фан», 1992.

ХОТИРА – АРЗИШИ БУЗУРГ

Яке аз ҷиҳатҳои муҳим, ки бо он одамизод аз ҳайвон фарқ мекунад, соҳиби хотира будани вай мебошад. Аз дарсҳои адабиёт медонед, ки каси хотира гумкарда ба манқурт табдил меёбад. Чунки чизе, ки инсонро инсон нигоҳ дошта, ба ӯ «ман»-ро ато мекунад, хотира аст.

Одамеро, ки гузаштаи аҷдод, ҳафт пушт, оила, маҳалла, шаҳр ё деҳа, таърихи Ватанро намедонад, ба дарахте шабоҳат додан мумкин, ки аз решаи худ ҷудо шудааст. Чуноне дарахти береша нумӯё накарда, ҳатман хушк мегардад, ояндаи одаме, ки аз хотираи таърихӣ ҷудо аст, ҳамчунон бесамар хоҳад буд.

Хотира — арзиши бузургест, ки таърихи миллат, арзишҳои он, фарҳангу маънавият, умуман симои миллатро муҷассам менамояд.

Афсӯс, ки собиқ давлати шӯравӣ, дар қатори дигар халқҳои таркиби худ, дар роҳи аз хотираи таърихӣ ҷудо кардани миллатҳои сокини кишвари Туркистон ҳам ҷи қорҳое ба амал набаровард. Аз ҷумла, ба ҷойи дини ислом, ки халқҳои мо тӯли беш аз ҳазор сол ба он эътиқод меорад, атеизм — гоия беҳудоӣ дар байни тамоми табақаҳои халқ тарғиб гардид. Садҳо масҷиду мадрасаҳо хароб, ибодати озоди динии одамон манъ шуд. Ҳатто хондани ҷаноза, ба қабристон гусел кардани марҳум ҳам аз ҷиҳати мафкурави хавфнок арзёби гардида, ходимони маҳаллии қорхонаҳои давлатӣ зери таъқибот гирифта шуданд. Оид ба мероси алломаҳои, ки ба ривоҷи илм ва фарҳанги ҷаҳонӣ саҳми бузург гузоштаанд, лаб накушодан, ба авлоди худ бо бадномӣ шиносонидани аҷдоди маърифатпарвар, ватанпарвар аз қабиле Амир Темур, Ҷалолиддин Манғуберди ба як ҳолати одди табдил ёфт.

Халқи моро ба сифати халқе, ки дар тамоми давраҳои таърихи худ дар ҷаҳолат умр ба сар бурдааст нишон дода, ба ҳукумати нав бедор кардани ҳисси эҳтиром мақсади асосии ин мафкура буд.

Дар нимаи аввали асри ХХ ба пешонаи зиёиёни фидои аз қабили Маҳмудхоҷа Бехбудӣ, Абдулло Авлонӣ, Фитрат, Ҷўлпон, ки соҳибхитиёрии миллат, озодии халқи худро орзу мекарданд, айбномаҳои гуногун часпонида шуда, умри аксарияти онҳо хазон гардид. Ин гуна бадкориҳои мафкуравии давлати шўравӣ то рӯзҳои вопасини он давом дошт.

Роҳбари республикаи мо Исло Каримов зарурияти қатъиян хотима гузоштанро ба чунин бедодиҳо таъкид карда, 28-уми ноябри соли 1989 дар назди олимони чунин вазифаҳои дақиқро гузошт:

«Чамбиятшиносон бисёр саҳифаҳои таърихи Ўзбекистонро бояд аз нав нависанд, чунончӣ, ба ҳаракати миллии озодихоҳии халқҳои Осиёи Миёна дар солҳои саризм, ҷараёнҳои адабӣ-ғоявӣ дар солҳои 1920–1930, коллективонӣ ва дигар ҳодисаҳо дар асоси ҳуҷҷатҳо назар андозанд. Эҷод ва ҷаҳонбинии Бехбудӣ, Усмон Носир, Ҷўлпон, Фитрат ва дигаронро ҳам возеҳ ва ҳолис таҳқиқ кардан лозим мешавад»¹.

Солҳои истиқлолият бо ташаббус ва роҳбарии Президенти Республикаи Ўзбекистон дар эҳёи хотираи халқ, омӯзиши ҳолис ва амиқи таърихи ҳазорсолаҳо тайшудаи он, ба ҳаёт ва хотираи халқ баргардонидани арзишҳои милли-маънавӣ, ки ба фаромӯши рӯ оварда буданд, қорҳои азим амалӣ шуданд. Барқарор шудани масҷиду мадрасаҳо — қадамҷойҳои муқаддас, ки давраи шўравӣ ба партовгоҳ ва вайронаҳо табдил ёфта буданд, ёдгориҳои фарҳангӣ, нашри намунаҳои мероси илмӣ-эҷодии шоирону нависандагон, олимону донишмандони миллатпарвар, ки «душмани халқ» сифат шуда буданд, дар бедории хотираи халқ, гиromидошти фидоиёни истиқлолият, аҳамияти ҳалқунанда бозиданд. Зеро, чуноне, ки сарвари мамлакати мо таъкид мекунад:

¹ **Islom Karimov.** O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. –Т.: нашриёти «O‘zbekiston», соли 2011, саҳ. 91.

«Чун ҳар кадом халқ арзишҳои миллиро дар асоси мақсаду муддаои худ ва дар асоси комёбиҳои тараққиёти умумбашарӣ ривоч дода, ба баланд бардоштани олами маънавии худ саъй мекунад, дар ин бора масъалаи хотираи таърихӣ аҳамияти хос дорад. Яъне, танҳо дар ҳоли пурра эҳё шудани эҳсоси хотираи таърихӣ, холисона ва ҳаққонӣ омӯхтани роҳи тайкараи халқ бо ҳама муваффақият ва зафарҳо, гумкунӣ ва қурбониҳо, шодӣ ва изтиробҳои худ, таърих ҳаққонӣ мешавад»¹.

Дар асоси ҳамин тамоил, бино ба фармоиши Президенти Республикаи Ўзбекистон аз 12 майи соли 1999 дар мамлакати мо, акнун 9 май чун «Рӯзи хотира ва гиромидошт» таҷлил мегардад. Ба ҳамин муносибат, қарори Девони Вазирони Республикаи Ўзбекистон «Дар бораи абадӣ гардонидани хотираи фидоӣёне, ки дар роҳи озодии Ватан ва халқ қурбон шудаанд» эълон карда шуд. Акнун дар поси хотир доштани аҷдод ва ба ҷой овардани эҳтироми ҳамзамонони мӯътабари мо таҷлили «Рӯзи хотира ва гиромидошт» аҳамияти муҳим касб мекунад.

«Рӯзи хотира ва гиромидошт» аз рӯйи моҳияти худ аз дигар ид ва анъанаҳои мо фарқ мекунад. Он на танҳо ба ёд овардани аҷдод, балки инчунин эҳтироми хотираи онҳое ҳам мебошад, ки дар мубориза барои Ватан ҳалок шудаанд, дар давраи мустабид гирифтори қатағон шудаанд, дар фаровонии халқ ва тараққиёти мамлакат саҳм гузоштаанд.

Муайян намудани «Рӯзи хотира ва гиромидошт» дар мамлакати мо бо ташаббуси бевоситаи Президент Ислоҳ Каримов ба амал бароварда шуд.

Гап дар он, ки то истиқлол, дар маркази тамоми ноҳияву вилоятҳо, муҳассамаҳо бо номи сунъии «Қабри аскарӣ номаълум» барпо карда шуда, одамон дониставу надониста ба он ҷо сачда меоварданд. Ҳол он, ки аз рӯйи таъкиди сарвари давлати мо, ҳеҷ касе, ки ба ҷанг рафтааст наметавонад номаълум бошад, ному насаби ӯ, хотираҳо дар бораи

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 97.

вай гум шуданаш мумкин нест. Файр аз ин, ба туфайли чустучўйҳо дар солҳои истиқлол тақдири ҳазорҳо ҳамватанони «бедарак гум шуда»-и мо муайян карда шуд — ҳуҷҷатҳои дар қадом ҷанг ва қай вафот қардани онҳо ёфт шуд.

«Чоп шудани китоби «Хотира» иборат аз 35 ҷилд, ки дар бораи онҳо маълумотҳо ҷамъ овардааст, дар таърихи мамлакат воқеаи ибратбахши маънавий шуд»¹.

Хулоса, исбот карда шуд, ки фарзанди инсон бе ному нишон ба «аскари номаълум» табдил ёфтаниш мумкин нест. Дар натиҷа, дар Тошканд, марказҳои вилоят ва ноҳияҳо майдонҳои Хотира, дар соҳили наҳри Бўзсуви пойтахт бошад, маҷмӯаи ёдгории «Шаҳидлар хотираси» бунёд шуданд.

Сарвари диёр дар китоби «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» ба оқибатҳои мудҳиши қатағони оммавии солҳои 1937–1953 дар ҳудуди собиқ СССР алоҳида истода мегузарад. Аз ин китоб мехонем:

«Барои тасаввур қардани оқибатҳои манфии он, фақат дар Ўзбекистон ба қатағон дучор шудани қариб 100 ҳазор, ба қатл расидани 13 ҳазор нафарро ба хотир овардан кифоя аст. Дар байни ин одамон, ки қадру қимати инсонӣ, ҳаётшон поймол шудааст, нафақат арбоб ва зиёиён, балки садҳо одамони оддӣ, вакилони қариб ҳамаи миллатҳои диёри мо буданд. Дар ин давр аз оилаҳо ҷудо шудани одамҳо, маҳкум шудани занҳо ба бевагӣ, кўдакҳо ба ятимӣ, ба кишварҳои дурдаст кулак қарда фиристодани ҳазорҳо деҳқононро ба инобат гирем, даҳшати ин фочиаи халқи мо равшантар намоён мешавад»².

Донишомӯзи азиз, як чизро хуб донед, ки таърихи 74-солаи давлати шўравиро бемалол таърихи зўрвариҳои зиёд, таърихи қатағонҳои ошқор ё пинҳон ҳам номидан мумкин. Зеро, хунрезихое, ки аз табодулотҳои моҳи октябри соли 1917 сар шуданд, баъдтар ҳам дар ин ё он шаклҳо мунтазам давом

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 100.

² Ҳамон манбаъ, саҳ. 98.

ёфтанд. Ин давлат, ки аз болои халқ ҳукмронии партияи ягона-ро муқаррар карда буд, дар асри гузашта ҳам солҳои 30-юм, ҳам 40–50-ум, ниҳоят ҳам солҳои 80-ум қатағонҳои гуногунро ба амал бароварда буд. Агар газетаҳои баъди солҳои Ҷанги Дуюми Ҷаҳон – солҳои 1948–1953 чопшударо varaқ занем, шоҳиди дар Ўзбекистон барои нобуд шудани 5–10 кг пахта, барои об ё алаф зер кардани ним гектар майдони

пахта ҳам, ба ҳабсхона партофта шудани одамҳо, ба оилаҳои худ барнагаштани аксарияти онҳо мешавем.

Гузашта аз ин, солҳои 80-уми асри гузашта дар Ўзбекистон зери номҳои бофтаи «кори пахта», «кори ўзбекҳо», вақти охири қатағон ҳам даҳҳо ҳазор ходимони хоҷагии қишлоқ ноҳақ айбдор карда шуда, қадру қимати инсонии онҳо зери по, ҳаёти онҳо поймол карда шуд.

Шукр, ки бо раҳбарии сарвари диёри мо солҳои истиқлол ба ин беадолатиҳо, таҳқирҳо хотима гузошта шуд. Одамони бегуноҳ ба оғуши оила баргаштанд, номи поки онҳо сафед карда шуд. Дар абади гардондани хотираи инсонҳои бегуноҳ қурбоншуда қорҳои таърихи ба амал бароварда шуданд.

«Ба мақсади адо кардани ҳамин қарзи инсонии худ, соли 2000-ум дар ноҳияи Юнусободи пойтахт, дар ҷойи ҷарии соҳили канали Бўзсув, ки Алвастикўпрук ном дошт ва солҳои қатағон ҳазорҳо фарзандони асили халқи мо қатл ва беному нишон гўр шуда буданд, маҷмўаи ёдгории «Шаҳидлар хотираси» ва баъдтар бо ҳамин ном музей ва фонд (бунёд) ташкил шуд. Аз соли 2001 эътиборан рўзи 31-уми август дар диёри мо ба сифати рўзи хотираи қурбониёни қатағон ҷашн гирифта мешавад»¹.

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 98–99.

Солҳои охир, ин ҷой боз обод карда шуда, дар баробари сохта шудани бинои иловагии музей, толорҳои он бо ҳуҷҷатҳо, ашёҳо, экспонатҳо, ки барои бой намудани хотираи таърихӣ мо хизмат мекунад, ҷиҳозонида шуд.

Имрӯз майдони асосии мамлакат – Майдони мустақиллик таҳти раҳбарии Президенти мо қиёфаи шинохтанашаванда касб кард. Ба ҷойи бетон ва асфалтҳои дағал, ки таҷассуми моҳияти баландпарвозӣ, беҳиссӣ, агрессивӣ, аз инсонӣ дури сохти гузашта буданд, майсаҳои сабз, гул ва дарахтони ранг ба ранг чун рамзи ҳаёт ва зиндагӣ кошта шуд. Майдони хотира, ки бо айвони нақшинкори ўзбекона ихота шудааст, дар тарафи шимоли майдон бо сукуна-ти ҳамешагӣ. Дар тарафи дигар симои Модари мотамсаро, мунтазири чигаргӯшаи худ, дар рӯи бу рӯи хотираи он сархам нишастааст. Ҳайкал рамзи бетимсоли модари ўзбек ва зиёратчиёро бефарқ намегузорад. Аз пойи Модар гулу гулчамбар канда намешавад.

Зери айвонҳои иборат аз сутунҳои муаззам саҳифаҳои тиллоранг ҳастанд, ки исми шарифи ҳамватанони аз ҷанги Дуюми ҷаҳон барнагашта, зодагони Республикаи Қароқалпоқистон ва ҳамаи вилоятҳо, инчунин шаҳри Тошканд навишта шудаанд. Номи азизи ҳамаи марҳумҳоро, аз ин саҳифаҳо, албатта, меёбед. Дӯстони ҳамяроқи онҳо, ҳешу ақрабо ба рӯи курсиҳо нишаста, ба хотираҳои бепоён фарқ мешаванд, ба руҳи гузаштагон дуою фотиҳа мехонанд. Дар асл, магар ҳамин нест, он ҳолати нек, ки дар дили ҷавонҳо қарзи маънавии гиромӣ доштани хотираи инсонро ташакул медиҳад, ки он аҷлод ва авлодҳоро ба ҳам пайваста, эҳсо-си ҳешу ақрабонии байни онҳоро мустақкам менамояд?!

Дар ҳақиқат, рӯзи Хотира ва гиромидошт, ки ба қисми ҷудонашавандаи ҳаёти мо табдил ёфтааст, дар камоли ҳисси меҳру шафқат, мурувват, худшиносӣ, ба қадри ҳаёт расидан дар ҳамдиёрони мо, минбаъд ҳам аҳамияти муҳим касб мекунад.

Донишомӯзи азиз, донед, ки дар ҳар як хонадон, маҳалла, ноҳия, вилоят бисёр одамҳои ба ҳурмату эъзоз муносиб гузаштаанд. Инчунин, ёдоварӣ намудани бобову

падарон, хешон, ҳаммаҳаллагихо, ки дар ҷанги машғум ҳалок шудаанд, хабар гирифтанд аз ҳоли фахриёне, ки аз ҷанг баргаштаанд ва сафи онҳо рӯз ба рӯз кам мешавад, пирони мӯътабар, ки дар мамлакат меҳнат кардаанд, фарз ва қарзи муқаддас дар зиммаи мо ба ҳисоб меравад. Дар ин замина, овардани гуфтаҳои зерини сарвари диёри мо, ба эътиқоди ҳаётии худ табдил додани ин мафҳум хеле муҳим мебошад:

«Боварии комили ман ҳамин, ки кори савобро ҳар кас, кори савобро ҳар рӯз карданиш даркор»¹.

Савол ва супоришҳо:

1. Аз дарсҳои таърих оид ба кадом қатагонҳои дар давраи шӯравӣ ба амал бароварда шуда маълумот гирифтаед?
2. Дар давраи собиқ шӯравӣ доир ба поймол кардани хотираи таърихии халқ ва беқадр гардонидани арзишҳои маънави кадом кирдукорҳо содир шудаанд?
3. Оё хотираи гузаштагон танҳо бо ёдоварӣ, гуфтани фазилатҳои хуби онҳо маҳдуд мешавад? Ба фикри Шумо аз зиндаҳо боз чӣ талаб карда мешавад?
4. Оё дар маҳалла, деҳаи Шумо иштирокчиёни Ҷанги Дуюми Ҷаҳон ҳастанд? Аз онҳо чӣ хел ҳикояҳо шунидаед?
5. Фикри худро, дар бораи ба чӣ вобаста будани дар хотираи авлодҳо абадӣ мондани инсон нақл кунед
7. Шарҳ диҳед, ки дар расмҳои зерин кадом фазилатҳои неки халқи мо муҷассам шудаанд.

А)

Б)

В)

¹ **Islom Karimov.** *Yoshlarimiz – xalqimizning ishonchi va tayanchi.* –Т.: нашриёти «Ma’naviyat», соли 2006, саҳ. 67.

КОРИ НАЗОРАТИ

С у п о р и ш: *Дар мавзӯи «Идҳои умумихалқӣ» реферат тайёр кунед. Ҳангоми навиштани он ба инъикоси масъалаҳои зерин алоҳида эътибор диҳед:*

– сабабҳои пайдо шудани идҳо дар ҳаёти халқҳо, миллат ва қавмҳо;

– бо менталитети ҳар як халқ, табиати диёр, ҳаёти иҷтимоӣ, воқеаҳои муҳими тақдирӣ он вобаста будани идҳо;

– фикру мулоҳизаҳо аз китоби «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch», ки дар китоби дарсӣ оварда шудаанд;

– корҳои, ки солҳои истиқлолият дар боби эҳёи урфу одатҳо, идҳои халқӣ мо, мазмунан ва шаклан боз бой гардонидани онҳо амалӣ шудаанд;

– мазмун ва моҳияти идҳои умумихалқӣ, ки дар солҳои истиқлолият асос гузошта шудаанд;

– маълумоти муҳтасар дар бораи ҳар яке аз идҳои умумихалқӣ, ки дар Республикаи Ўзбекистон қайд карда мешавад:

1-уми январ – Соли нав;

8-уми март – Рӯзи занон ва духтарон;

21-уми март – Иди Наврӯз;

9-уми май – Рӯзи Хотира ва гиромидошт;

1-уми сентябр – Рӯзи истиқлолият;

1-уми октябр – Рӯзи муаллимон ва мураббӣён;

8-уми декабр – Рӯзи Конституция;

Иди Рамазон (Ид ал-Фитр) рӯзи якуми иди динӣ;

Иди Қурбон (Ид ал-Адҳа) рӯзи якуми иди динӣ;

– аҳамияти идҳои умумихалқӣ дар мустақкам намудани ҳамҷиҳати халқу миллатҳои гуногуни сокини мамлакатаи мо;

– мавқеи ин идҳо дар ҳаёти маънавии халқӣ мо.

Адабиёте, ки дар навиштани реферат истифода мешаванд:

1. *Islom Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.* –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2013, саҳ. 29–35.

2. *Sultonmurod Olim. Bayramlarimiz.* –Т.: нашриёти «Ma'naviyat», соли 2008.

ДАРСИ ҶАМЪБАСТӢ

Донишомӯзи азиз, мана, машгулиятҳо оид ба фанни «Ғояи истиқлоли миллӣ ва асосҳои маънавият» ҳам дар ин соли хониш, ба охир мерасад. Дар ин давр ба соли Шумо сол, ба донишатон дониши нав зам шуда, тасаввуроти Шумо васеъ гардид. Аз ҷумла, ба мазмун ва моҳияти ғояи миллии мо, ки халқи моро ба истиқлол бароварда, дар роҳи ба кишвари озод ва обод табдил додани диёр, барпо намудани ҳаёти озод ва фаровон омили муҳим шуд, чуқуртар сарфаҳм рафтед.

Дорои решаҳои қадимӣ будани ғояи миллӣ ва маънавиятро, ниятҳои олиҷаноб, манфиатҳои ҳаётии тамоми одамони сокини ин диёрро дар худ муҷассам намудани ин мафҳумҳоро аз наздик ҳис кардед.

Фаҳмидед, ки дар нигоҳ доштани сулҳу хотирҷамъӣ дар мамлакат, мустақкамии ҳамҷиҳати, баланд бардоштани қудрати республика аз ҷиҳати иқтисодӣ, сиёсӣ, маданӣ ва маънавӣ мафҳумҳои аз қабилӣ *осоиштагии диёр, равнақи Ватан, фаровонии халқ, инсонӣ комил, ҳамкориӣ иҷтимоӣ, тафохуми байнимиллӣ, таҳаммули байнидинӣ, худшиносии миллӣ, дарки инсон*, ки асоси ғояи миллӣ мебошанд, аҳамияти хеле муҳим касб менамоянд.

Дар давоми дарсҳо дониш ва таҷрибаҳои Шумо ҳам доир ба пойдевори мустақкам шуда хизмат кардани маънавияти воло дар равнақи ҷамъият ва миллат ҳам як қадар бой шуд. Аз ҷумла, иқрор шудед, ки итоат кардан ба қонун, эҳтиром ба ҳуқуқ ва озодиҳои инсон хусусияти ҷудонашавандаи ҷамъияти демократӣ аст.

Шумо аз китоби «O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida» дониста гирифтед, ки дар роҳи ба қисми ҷудонашавандаи ҳаёти мо ва ҷаҳонбинии мо табдил додани ин қадриятҳо фаъолияти Ислои Каримов ҷи андоза муҳим будааст.

Дар дуруст ва пурмазмун ташкил намудани ҳаёти мо ҷи қадар аҳамияти муҳим доштани мафҳумҳои муҳаббат ба Ватан, садоқат ба халқу диёр, дӯсти, вафодорӣ, омилҳои маънавии аз қабилӣ маданияти эҳтиёт қардани табиат, расидан ба қадри вақтро чуқур дарк қардед.

Чуноне гувоҳ шудед, бо ташаббус, иродаи қатъии сарвари диёри мо дар роҳи эҳёи хотираи таърихии дар давраи шӯравӣ поймолшудаи халқи мо, ба ҳаёт баргардонидани арзишҳои фаромӯшшуда, озодона қайд намудани идҳои миллӣ ва динии мо қорҳои воқеан ба аҳамияти таърихӣ молик амалӣ шуданд.

Президенти мо дар китоби худ «Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch» ба масъалаи муҳими зерин эътибори мову Шуморо қалб мекунад:

«Ноил шудан ба болоравии маънавий – ин қори яқсола ё панҷ-даҳсола нест. Халқ, миллат маънавияти миллии худро дар давоми солҳо, асрҳо баланд бардошта, бой мегардонад. Чунки маънавият маҷмӯи шахшудаи ақидаҳо нест, баръакс, қараёни пайдарпайи ҳамеша дар ҳаракат буда, то ки тараққиёт давом мекунад, ба туфайли юриши бошиддати он талабҳо ба ҳаёти маънавий ҳам муттасил пайдо шудан мегирад»¹.

Ҳамин тавр, ки бошад, донишомӯзони азиз, аз мову Шумо талаб қарда мешавад, ки донишҳои худро дар бо-раи ғояи миллӣ мувофиқи ин замони тезқор бой қардонида, васеъ қарда, дар роҳи обод қардани олами маънавии худ, аз ҳар гуна таҳдидҳо мустаҳкам ҳимоя қардани он, мунтазам ҷустуҷӯ қунем. Дар роҳи ин ниётҳои неқ ба Шумо қувваю қудрат, илҳом ва эҷод ҳамеша ҳамроҳ бол!

¹ **Islom Karimov.** Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. –Т.: нашриёти «Ma’naviyat», соли 2013, саҳ. 171.

МУНДАРИҶА

Г Боби I. Ғояи миллий – ифодаи саъю орзуҳои нек

Халқи бунёдкор	3
Ғояи миллии мо	8
Осоиштагии диёр	13
Равнақи Ватан	18
Ғаровонии халқ	23
Ободи аз тинат сар мешавад (<i>Машғулияти амалӣ</i>)	27
Кори назоратӣ	29

Боби II. Ҳамоҳангии ғояи миллий ва ҳаёти маънавӣ

Инсонии комил	30
Ҳамкории иҷтимоӣ	36
Ҳамҷиҳати байнимиллӣ	41
Таҳаммули байнидинӣ	45

Боби III. Шартҳои муҳими маънавият

Эҳсоси ҷамоа	50
Дарки инсон	55
Устувории қонун	59
Маданияти истифода аз Интернет (<i>Машғулияти амалӣ</i>)	67
Кори назоратӣ	68

Боби IV. Маънавият – саромили равнақи ҷамъият ва миллат

Маънавият – асоси маданияти инсон ва ҷамъият	69
Дӯстӣ – мафҳуми волои маънави	78
Маданияти экологӣ	87
Табиати ба мо шиносу ношинос (<i>Машғулияти амалӣ</i>)	98
Қадр кардани вақт – меъёри маънавият	100
Наврӯз – иди қадимтарин ва аслии миллий	108
Хотира – арзиши бузург	116
Кори назоратӣ	123
Дарси ҷамъбасти	124

RAHMON QO'CHQOROV, SANOBAR NISHONOVA,
OYNISA MUSURMONOVA, MURTAZO QARSHIBOYEV

**MILLIY ISTIQLOL G'OYASI VA
MA'NAVIYAT ASOSLARI**

**Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
8-sinflari uchun darslik**

(Tojik tilida)

To'ldirilgan va qayta ishlangan 5-nashri

Toshkent «Ma'naviyat» 2015

Муҳаррир *З. Тоҳириён*
Мусахҳаҳ *А. Абдуқодиров*
Рассом *С. Соин*
Муҳаррири техники *С. Шўҳрат*
Саҳифабанди компютери *Ш. Соҳибов*

Литсензия АІ №189, 10.15.2011 дода шудааст. Ба чопи тарҷума 03.07.2015 имзо шуд. Андозаи 60x90 ¹/₁₆. Гарнитурани «TimesTAD». Бо усули офсетӣ чоп шудааст. Чузъи чопии шартӣ 8,00. Чузъи нашрию ҳисоби 7,64.
Адади нашр 6724 нусха. Супориши №15-318.

Нашриёти «Ma'naviyat». Тошканд, кўчаи 2-юми сарбастаи Тараққиёт, 2.
Шартнома № 51-15.

Дар матбааи Хонаи эҷодии табъу нашри «O'zbekiston»-и Агентии матбуот ва ахбороти Ўзбекистон чоп шудааст. Тошканд, кўчаи Навоӣ, 30. 2015.

Ҷадвали нишондиҳандаи ҳолати китоби ба иҷора додашуда

№	Ному насаби донишомӯз	Соли хониш	Ҳолати китоб Ҳангоми гирифтани	Имзои раҳбари синф	Ҳолати китоб Ҳангоми супоридан	Имзои раҳбари синф
1						
2						
3						
4						
5						

Ҷадвали боло Ҳангоми ба иҷора дода шудан ва дар охири соли хониш Ҳангоми баргардонида гирифтани китоб аз тарафи роҳбари синф аз рӯи меъёрҳои зерини баҳогузори пур карда мешавад:

Хуб	Ҳолати китоб Ҳангоми бори аввал супоридан.
Нағз	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоб ҷудо на-шудааст. Ҳамаи варақҳои Ҳаст, нодарида, ҷудо на-шуда, дар саҳифаҳо навишт ва хатҳо нест.
Қаноат-бахш	Муқова каҷ шудааст, канорҳои қоҳида, якчанд хатҳо қоҳида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудо-шавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноат-бахш таъмир гардидааст. Варақҳои ҷудошудааш аз нав таъмир гашта, дар баъзе саҳифаҳо хат қоҳида шудаанд.
Ғайри-қаноат-бахш	Ба муқова хат қоҳида шудааст, даридааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ёки умуман нест, ғайриқаноат-бахш таъмир шудааст. Саҳифаҳо дарида, варақҳо намерасанд, хат қоҳида, ранг карда шудааст, китоб барқарор карда намешавад.